

Tartu Ülikool
Usuteaduskond
Religiooniuuringute eriala

Laura Jaanhold

Suhtumine religiooni Eestis – kuidas tunnevad end Eestis
kristlike konfessioonide esindajad

Magistriprojekt

Juhendajad:
Atko Remmel
Hedi-Liis Toome

2022

SISUKORD

<u>Sissejuhatus.....</u>	<u>3</u>
<u>1. Uurimisküsimused ja magistriprojekti formaat.....</u>	<u>6</u>
<u>2. Metoodika.....</u>	<u>7</u>
<u>3. Dokumentaalteatrist maailmas ja Eestis</u>	<u>10</u>
<u>3.1. Dokumentaalteatrist maailmas</u>	<u>10</u>
<u>3.2. Dokumentaalteatrist Eestis</u>	<u>11</u>
<u>3.3. Dokumentaalteater uurimismeetodina.....</u>	<u>13</u>
<u>4. Magistriprojekti protsessi kirjeldus.....</u>	<u>15</u>
<u>4.1. Saadud info analüüs</u>	<u>15</u>
<u>4.2. Intervjuude teekond infost lavastuseks</u>	<u>29</u>
<u>4.2.1. Ühe stseeni tekkelugu: „Pilved“</u>	<u>31</u>
<u>4.2.2. Ühe stseeni tekkelugu: „Usklik grillpeol“</u>	<u>36</u>
<u>4.2.3. Ühe stseeni tekkelugu: „Polli päevik“</u>	<u>40</u>
<u>Kokkuvõte</u>	<u>43</u>
<u>Projekti teostamise dokumentatsioon.....</u>	<u>45</u>
<u>Bibliograafia.....</u>	<u>46</u>
<u>LISA 1 Lavastuse “Issanda loomaaed” tekstiraamat</u>	<u>48</u>
<u>Summary</u>	<u>86</u>

Sissejuhatus

Lõpetanud 2014. aastal EMTA lavakunstikooli lavastaja erialal ning töötanud pärast seda mitu aastat teatris tundsin vajadust lisaks praktilisemale teatritöö kogemusele ka akadeemilisema humanitaarhariduse järele. Religiooniuuringute eriala tundus mulle põnevana just tänapäeva ühiskondliku koosseksisteerimise kontekstis, aga ka laiahaardelise aja- ja kultuuriloolise (on ju religioonilugu tihedalt seotud kultuurilooga) taustsüsteemi loomise võimalusena.

Juba enne avalduse saatmist teadsin, et lõputööna soovin lavastada dokumentaallavastust religioosetest inimestest Eestis. Kui tavaliselt öeldakse, et elu läheb nii nagu ei planeeri, siis selle tööga mitte. Vahepealne pandeemiaolukord välja arvata, on projekti sisuline motivatsioon, idee tuum ja teostuse vorm jäänud samaks läbi terve Tartu Ülikoolis õppimise aja. Olin magistr töö konkreetsemat teemat proovinud Olga Schihalejevi ja Roland Karo loetud metodoloogia loengutes umbes nädala sõnastada, kui tuli kiri võimalike teemadega, mida teaduskonna õppejõud ise üliõpilastele välja pakkusid ning seal seisis mustvalgel Atko Rembali pakutud teemana täpselt see, mida olin silmas pidanud: „Suhtumine religiooni Eestis – kuidas tunnevad end Eestis eri religioonide esindajad“. Fookuse teravdamise huvides otsustasin valimit kitsendada kristlikele konfessioonidele kuna nende liikmeskond Eestis on suurim. (EUV 2020 uuring näitab, et eestlaste seas on enim luterlasi 64,5%, õigeusklikke 11,8% ja baptiste 8%). Tulevikus oleks seega põhjust sarnast uuringut korrata ka teiste konfessioonide osas täpsema pildi saamiseks.

Laialt levinud arusaama järgi on Eesti väga sekulariseerunud ning mitmed uurimused viitavad religiooni ja usklikkusega seotud sõnavara negatiivsetele kaastähendustele (Kilemit ja Nõmmik: 2004, Schihalejev: 2020). Selgelt on seniste uurimistööde põhjal näha, et suhtumine religiooni on põlistunud pika aja jooksul, tugeva mainekahju tegi kommunistlik režiim ateismi propagandaga (Friedenthal, Rimmel 2012: 207), kuigi tuleb tunnistada, et negatiivne foon religioosusega seotud küsimustes ulatub tagasi rahvusnarratiivi tekkimise aega (Hošek, Rimmel, Riistan 2019: 35). Religioon ei muutnud ligipääsetavamaks ka taasiseseisvunud Eestis, mil paisu tagant pääsenud uususundide pealetung tekitas küll usubuumi, kuid see hääbus jõulise lähenemise tõttu – pärast kommunistliku režiimi võib ilmselt mõistetavaks pidada vastureaktsiooni liig aktiivsele kuulutustööle (Rimmel 2012: 313).

Eestlaste religioosust on küll uuritud, kuid peamiselt on need analüüsid kvantitatiivsete andmete põhjal. Statistika näitab, et aktiivsete kristlaste hulk on 13% ning kristlusega tunneb lähedust 33% eestlastest (EUV 2020). Konkreetsete arvude kõrval tuleb siiski meeles pidada, et

inimeste usk, tõekspidamised ja maailmavaade on keerukas läbipõimunud süsteem, kus võivad kõrvuti eksisteerida nii ateism kui ka vaimsed otsingud (Lilleoja: 2021). Seetõttu tundub oluline, et religioossust ja ka mittereligioossust uuritaks just kvalitatiivsete uurimuste kaudu.

Vähesed seni tehtud kvalitatiivsed uurimused tegelevad uskumuste kaardistamise või kristlikele konfessioonidele huvi pakkuvate küsimustega. Viimase puhul võib näiteks tuua Liina Kilemiti doktoritöö „Kristlike kogudustega liitumise põhjustest“ (2020). Religiooni ühiskondlikku positsiooni on käsitletud ka ajaloolise materjali põhjal, näiteks võib tuua Ringo Ringvee 2011. aastal kirjutatud doktoritöö „Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991- 2008“. Religiooni ja suhtumist sellesse puudutab teatud määral ka Lea Altnurme rääkides vikaarkristlusest ja enda loodud terminist „asendus kristlus“ artiklis „Asendus kristlus“ (2016). Altnurme näeb asendus kristlust mittekristlike inimeste ootusena, et kristlik vähemus teostaks-hoiaks alal religioosseid traditsioone ja uskumusi (Altnurme 2016: 152). Samas on problemaatiline, kuidas Altnurme uurimistulemusi tõlgendada, kuna ta toob välja, et intervjueritavaid valides peeti silmas seda, et nad suhtuks religiooni sõbralikult (Altnurme 2016: 160). Kui Altnurme räägib ühiskondlikust ootusest kristlusele, siis näiteks Olga Schihalejevi artikkel „*Religion in Fifty Years: Predictions and Dreams of Young People*“ (2020) analüüsib õpilaste kirjandite alusel suhtumist religiooni ning toob välja selle, et noored küll näevad, et tulevikus ollakse erinevuste suhtes tolerantsemad, kuid tunnetavad religiooni pigem tugevalt konservatiivse ning eestluse kontseptsiooniga mitte kokku käivana, vikaarkristluse või asendus kristluse poole noorte vastused Schihalejevi uurimuses ei näita.

Lõpetuseks võib sellesse nimistusse lisada ka Liina Kilemiti ja Urmas Nõmmiku praeguseks juba 18 aastat vana artikli „Eesti elanike suhtumisest religiooni“ (2004), mis tegeleb küll sellega, kuidas Eesti elanikud tajuvad mõistet „religioon“, kuid selle uurimistöö puhul ei olnud vastaja religioossus oluline. Et mitte vastajaid liialt piirata, on tegu kvalitatiivse uuringuga. Tööst torkab silma asjaolu, et sõna „usklik“ on Eestis negatiivse varjundiga või isegi tabusõna, seda ka siis, kui vastaja rääkis enda religioossusest.

Eelnev viitab sellele, et religiooni roll erinevatel ühiskondliku elu tasanditel on küsimusi tekitav ja mitte väga selgelt ühene. Suhtumise kohta religiooni või religioossetesse inimestesse on keeruline vaatepunkti kujundada. Seni läbi viidud uuringud on tegelenud religioosseks olemise eri tahkudega, kuid vastust küsimusele, kuidas tunnevad religioossed inimesed ise, milline on suhtumine neisse, ei saa. Käesolev magistriprojekt proovib seda lünka veidigi täita.

Magistriprojekti kirjalik osa on jaotatud nelja peatükki. Esimeses peatükis kirjeldan, millised on uurimisküsimused ja magistriprojekti ülesehitus. Teises peatükis kirjeldan lähemalt seda, milliseid meetodeid kasutades toimus materjali kogumine, analüüsimine ja milline oli edasine

teekond ühelt poolt sotsiaalteaduslike järeldusteni, teiselt poolt dokumentaallavastuseni. Kolmandas peatükis avan tausta dokumentaalteatri osas nii Eestis kui välismaal ning räägin ka printsiipidest, mida kasutasin magistriprojekti-lavastuse tegemiseks. Neljandas peatükis analüüsin saadud tulemusi sotsiaalteaduslikust aspektist, peatüki teine osa räägib sellest, kuidas teaduslikult kogutud materjal vormus konkreetseteks stseenideks laval.

1. Uurimisküsimused ja magistriprojekti formaat

Olukord Eesti religioosel maastikul tekitab küsimuse, kuidas religioossed inimesed tajuvad Eesti ühiskonnas suhtumist nii endasse kui religiooni üldisemalt. Selle küsimuse erinevate aspektidega käesolev uurimus tegelebki: kas ja millist pingestatust ning peidetust religioosse inimese igapäevaelu Eesti ühiskonnas sisaldab? Kuidas praktiseeritakse igapäevaselt religiooni, kas need praktikad on avalikud või privaatsed ning mis suunab inimeste valikuid enda elatud religiooni kohta infot rohkem või vähem jagama? Küsin, kuidas tajuvad religioossed inimesed ise Eesti ühiskonna suhtumist nii endasse kui religiooni üldisemalt?

Lõpptulemusena valmis uurimistööst saadud teavet kasutades dokumentaallavastus, mis käsitleb uurimuse põhiteemat: seda, kuidas religioossed inimesed tunnevad end Eesti ühiskonnas. Teatri meediumi abil on võimalik saavutada suurem kõlapind ning see annab võimaluse antud teema sügavamaks ühiskondlikuks mõtestamiseks: tutvudes religioosete inimeste eluga teatris, neutraalsel pinnal, aitab see ehk mõista ning lahendada esinevaid pinge- ja konfliktsituatsioone, mis seoses religioosusega ikka ja jälle esile kerkivad. Arvan, et religiooni uurimine ühelt poolt akadeemilise ja teiselt poolt praktilise distsipliini abil on vajalik, sest nii on võimalik ühiskondlikus plaanis olulisi küsimusi adekvaatselt sõnastada ja uurida ning hiljem teatris ka läbi mängida. Kui teadustöö puhul võib uurimistulemus jääda tihti kitsaste ringkondade huviorbiiti, siis teater annab võimaluse viia uuritu palju laiemale publikuni. Teemale metodoloogiliselt korrektsel viisil lähenedes saab ühtlasi jääda eetiliseks uuritavate suhtes ning pakkuda teatrisaali näol ruumi kohtumiseks ühiskonna eri osadele, kes üksteist ei tunne, kuigi elavad külje kõrval.

Ilmselt on teaduse ja teatri ühes projektis ühildamisel ka palju probleemkohti, sest mingist punktist edasi erineb nii töökäik, tööprintsüübid kui ka lõpptulemus. Kui tüüpiliselt on uurimistöö väljundiks teadusartikkel, ülikoolis kraaditöö, siis selle projekti puhul on teadustöö tulemuseks lavastus. Materjali kogumise protsess ei erinenud seejuures kuidagi sellest, mis tehtaks tavapärase teadustöö tarbeks. Kui näiteks teadusartiklit paberile pannes mõtestatakse ja analüüsitakse materjali kirjalikul teel, siis lavastuse puhul mõtestasin ja analüüsisin materjali stseenide loomise abil. Ei saa eitada, et kui teatri puhul on tegu kohaga, kus saame heas mõttes vaimul amokki joosta lasta, siis teaduse abil proovime tihti seda amokkijooksvat vaimu koondada, leitud süstematiseerida.

2. Metoodika

Magistriprojekti protsess jagunes kolmeks: info kogumine, info analüüs ja prooviperiood. Kuigi proovid on iga lavastuse jaoks vältimatu ja olulisim osa, on dokumentaallavastuse puhul ka eeltöö tähtsus erakordselt suur. Kui näidendi lavastamise eel tutvun võimalikult põhjalikult autori, teose, ajastu, ideede ja muuga, mis lavastuse teemaga seotud, siis dokumentaallavastuse puhul võetakse juba alguses suurem risk, sest tulemus, uurimisküsimuse vastus ei ole ette teada. Seega tuleb dokumentaallavastuse puhul arvestada sellega, et lavastus sünnib väga suures osas proovisaalis – siis, kui intervjuud on olemas ja trupp need läbi töötanud.

Käesoleva uuringu puhul on tegu kvalitatiivse uurimusega, infoallikana kasutati poolstruktureeritud intervjuusid, mis ühes uuritavate poolt eelnevalt täidetud nädalaplaanidega olidki põhiliseks materjaliks. Intervjueeritavate otsimine toimus lumepallimeetodi teel (enda tuttavatelt uurides sain tundmatute inimeste kontaktid, kes võiks olla võimalikud informandid ning edasi küsisin juba intervjueeritud kontaktidelt, kes võiks veel olla nõus osalema). Kui intervjuuga soostuti, selgitasin põhjalikult uurimistöö sisu ja käiku, tutvustasin küsimuste teemat, intervjueeritava õigusi ning leppisin kokku aja intervjuu tegemiseks.

Informante oli 17, see olenes nii kogutud materjalist kui projekti ajapiirangust. Püüdsin saavutada olukorra, kus esindatud oleks nii noored, keskealsed kui ka eakad ja nii mehed kui naised enam-vähem võrdses proportsioonis. Reaalsuses jäi valim aga kaldu naiste poole – vastajatest 11 olid naised ja 6 mehed. Üheks põhjuseks, miks pilt selliseks kujunes, võib olla ka see, et Eestis peab end religioosseks 25,1% naistest ja 17,5% meestest (EUV 2020). Noorim vastaja oli 26-aastane, vanim 79-aastane. Valimit piirasin nii konfessiooni kui ka rahvuse osas – intervjueeritavad pidid olema kristlikust konfessioonist ning eestlased. Konfessioonidest olid esindatud baptistid, õigeusklikud, Jehoova tunnistajad, katoliiklased, luterlased, seitsmenda päeva adventistid. Eelduseks oli, et intervjueeritav end tõesti ka religioosseks peaks, seega ei ole uurimuses käsitletud nende inimeste vaatepunkt, kes on kahtlevad või ei ole oma tõekspidamistes otsust teinud.

Kuna lavastuse puhul on lisaks tekstile ja kõnele oluline tegevuslikkus, siis tundus just see, millised on tegevused, mis intervjueeritavatel religiooniga seostuvad, oluline. Kontrast selle vahel, mida võib tähendada „elatud religioon“ ja see, mida religiooni all tavatähenduses või institutsionaalses mõttes nähakse, võib olla suur (Ammerman 2016: 88). Võrdluses kvantitatiivsete küsimustikega on päevikute kogumisest rääkinud näiteks Steve Bruce: kui küsimuse ees võib

vastaja tunda, et peab vastama mingisugusel kindlal ühiskondlikult aktsepteeritaval viisil, siis päevikut täites ning sinna enda tegevusi märkides ei teki vastajal sarnast survet (Bruce 2014: 15). Päevikute kasuks räägib ka see, et nende abil on võimalik n.-ö. näha kohtadesse, kuhu uurija silm muidu ei ulatu ning vältida probleeme, mida võib tekitada mäletamine – uurimus küsib tavaliselt infot mingi punkti kohta minevikus, info jooksvalt ülesmärkimine kaotab selle küsimuse, kas informant mäletab õigesti (Alaszewski 2006: 113). Spetsiifilise näite varal käsitlen töö analüüsis osas päevikute rolli uurimuse kontekstis ning näitan, kuidas intervjuueeritava peetud päevikust sai oluline osa lavastuses.

Kõike seda arvesse võttes leidsin, et on vajalik, et enne intervjuud oleks kahe nädala pikkune periood, mil informant end jälgib ning täidab vabas vormis päevikut mõtestamiseks oma igapäevaelu religioosset külge. See päeviku vormis nädalaplaan oli väga individuaalne: seonduvate praktikate kirjeldus või lahtimõtestamine, aspektid, mis isiklikult olulised on tundunud, esemed, paigad, tekstid, muusika või sündmused. Kokkuvõtlikult kõik, mis tundub uuritavale kõnekas ja relevantne tema isikliku religioosse igapäevaelu kontekstis. Kuna ülesande täitmine enne reaalselt kohtumist võib informandile tunduda vastutusrikas ja pelutav, arvasin, et parim viis on see, kui intervjuueeritav saab ise valida, mis stiilis see kirjutis sünnib. 17 informandist esitas päeviku 11, selle stiil ja sisu erines olenevalt informandi eelistustest ning ülesandepüstitusest endale.

Nädalaplaanide üle arutlesime intervjuueeritavatega ka intervjuu käigus, et oleks võimalik põhjalikult aru saada, kuidas ülesmääritud suhestub intervjuueeritava maailmapildi ja igapäevaeluga. Kohtumise teise osa viisin läbi poolstruktureeritud intervjuu vormis, selleks olid ette valmistatud üldised küsimused, millelt intervjuu käigus liikusime vastavalt intervjuueeritava personaalsele eripärale küsimuste juurde, mis just talle antud teema piires relevantsed ja olulised tunduvad. Intervjuud salvestasin ning transkribeerisin täies mahus. Lisaks, materjali hilisema kasutamise jaoks dokumentaallavastuses, tegin intervjuu järel märkmeid intervjuueeritava maneeride, žestide, iseäralike korduvate sõnade või muude talle omaste detailide kohta. Samuti portreteerisin intervjuueeritavaid sõnade abil lühidalt: kirjeldasin nende välimust-olemust. Selline väike detail võib anda hiljem proovis trupile inspiratsiooni ühe- või teistsuguse tüübi loomiseks, seega saab sellist kirjeldust nimetada abimaterjaliks.

Teekond pärast materjali kogumist viis edasi materjali analüüsini, millel on kaks väljundit – esiteks, magistriprojekti kirjalikus osas käsitlen kirjalikus vormis vastuseid uurimisküsimustele. Tuginedes kogutud infole on võimalik üldjoontes kaardistada seda, kuidas tunnevad end religioossed inimesed Eestis. Teiseks, uurimistöös kogutud ja analüüsitud info põhjal valmis magistriprojektina dokumentaallavastus Endla teatris, mis samuti peegeldab vastuseid uurimisküsimustele aidates neid ühtlasi viia laiema publiku ette.

Magistritöö kirjalikus osas, mis hõlmab sotsiaalteaduslikust aspektist kogutud info mõtestamist, korrastasin kogutud materjali kodeerimise teel. Kasutasin induktiivset lähenemist – sel teel oli võimalik kogutud materjalist leida korduv, peamine ja tähelepanuväärne, mida ei piira eelnevalt püstitatud eeldused (Thomas 2006: 238). Mitmekordse lähilugemise teel leidsin transkriptsioonidest korduvad teemad. Kuna transkribeerisin materjali ise, võimaldas see intervjuud aeglaselt läbi n.-ö. „lugeda“, järgmistel lugemistel oli võimalik märgata korduvaid teemasid ja kategooriaid, mille abil sain materjali kokkuvõtlikult käsitleda. Lugemise käigus sain seejärel leida koodid, mis aitavad luua võrdlusi ja näha mustreid selle kohta, kuidas näevad kristlased ise, milline on suhtumine neisse. Hilisemalt sain koodid alateemade kaupa jaotada, koondasin kokku seonduvad ning moodustasin kategooriad. Mõni kood võib moodustada omaette kategooria, mõni moodustab kategooria seoses teise koodiga. Valisin välja need kategooriad, mis on tähendusrikkamad ja aitavad materjali paremini mõista, vastuseid küsimustele sõnastada. Kuna intervjuud on mahukad, siis võimaldaks minu kogutud materjal laialdasemat ja eritahulisemat analüüsi, kuid antud töös jõudsin keskenduda vaid selle uurimistöö jaoks peamisele – sellele, kuidas tunnevad religioossed inimesed, et nendesse suhtutakse.

Töö praktilise poole moodustab Endla teatris loodud dokumentaallavastus. Kuigi lavastuse kontekstis ei ole koodid ja kategooriad üks-ühele laval, siis temaatika täpse ja ausa esitamise jaoks oli ka lavastuse algpunktiks ikkagi induktiivse lähenemise abil läbi töötatud ja kodeeritud materjal, mis andis vastuse peamisele uurimisküsimusele. Uurimistöö tulemuste põhjal on võimalik mõista, milline on kristlaste tunnetus, kuidas suhtutakse neisse ja religiooni: analüüsitud materjali põhjal sünnivad dokumentaalmaterjali põhjal stseenid, mis teemat kõige paremini avada aitavad.

3. Dokumentaalteatrist maailmas ja Eestis

3.1. Dokumentaalteatrist maailmas

Dokumentaalteatrile annab 1926. aastal nime Bertolt Brecht ning esimeseks dokumentaalteatribuumiks saab nimetada 1920.-30. aastaid, mil see levis Saksamaal, Venemaal, USA-s, Suurbritannias. Algselt on selline teater vägagi poliitiline, sotsiaalkriitiline, ideoloogiatest kantud. 1960. aastatel hoogustub huvi dokumentaalteatri vastu taas – tegeldakse painava lähiminevikuga (holokaust, teine maailmasõda) millega tegelemiseks annab dokumentaalteater sobiva ruumi (Pesti 2012: 126).

Peter Weiss, dokumentaalteatri oluline teerajaja, kirjutab aastal 1968, et dokumentaalteater, mida tema näeb eelkõige poliitilise foorumina, ei tohi teha järeleandmisi kunstilises kaalutlustes – kui nii juhtub, oleks poliitaktivism mõttekam viis oma tõekspidamiste viimiseks laiema kuulajaskonnani (Weiss 1968: 250). Seega on lisaks poliitilisele teravusele oluline ka kõrge kunstiline tase.

Dokumentaalteater toob lavale dokumendid intervjuudest ja kirjadest protokollide, statistika ja fotodeni (Pesti 2012: 126). Eestis dokumentaalteatrit mitmekülgelt uurinud Madli Pesti viitab, et lavastuseti on väga erinev dokumentaalsuse määr, võimalik on rääkida näidenditest, kus iga intervjuueeritu sõna kõlab laval muutmata kujul, kuid ka lavastustest, kus muutunud on nii täpne sõnastus, kontekst kui ka esitaja (Pesti 2012: 123). Eriti rõhutab küsimusi dokumentaalsuse määrast teater ruumina, kus tegeldakse kõrgel kunstilisel tasemel vaataja tajude eksitamisega. Weiss esindab siinjuures oma manifestiks kujunenud kirjutesis dokumentaalteatri olemusest arusaama, et dokumendid peavad lavale jõudma täiesti muutmata kujul, muutub vaid vorm (Weiss 1968: 248). Dokumentaalteater on tema jaoks reportaažiteater, mis loobub ise uut materjali leiutamast, kasutab vaid olemasolevat (*Ibid*). Samal ajal on tähelepanuväärne, et Weiss tunnistab, et kuna dokumentaalteater valib traditsioonilisest teatrist erineva tee, on hädavajalik ka pidev areng ja kohanemine muutunud oludes (Weiss 1968: 253).

Dokumentaalteatrist rääkides ei saa tähelepanuta jätta ka *verbatim*-meetodit. Intervjuude abil kogutud materjal transkribeeritakse ning selle põhjal taasluuakse prooviprotsessi käigus intervjuueeritute lood: näitlejad kehastavad neid konkreetseid inimesi, keda intervjuueeritud ning kasutavad vaid neid sõnu, mis informandid on öelnud (Pesti 2012: 129). Dokumentaalteatri puhul jääb loojale võimalus kasutada palju laiemat materjalihulka kui *verbatim*-meetodi puhul, aga on ka

lavastusi, mis kasutavadki vaid seda ühte meetodit (sellisel puhul kasutatakse ka mõistet *verbatim*-teater). *Verbatim*-meetod on seega juba nime järgi sõna-sõnalt, üks ühele loomine, dokumentaalteater annab aga võimaluse kaasata palju erinevaid dokumente, mis konteksti rikastavad. *Verbatim*-meetod on alguse saanud ühe dokumentaalteatri tööriistana – nagu toob välja Pesti, ei pea kogu dokumentaalteater kasutama *verbatim*-meetodit, küll on aga sel *verbatim*-meetodil valminud teater dokumentaalne (Pesti 2012: 129).

Veel üks meetod, mida mujal maailmas dokumentaalteatri kontekstis kasutatakse, kuid mis Eestis veel võrdlemisi vähe kasutatud, on *recorded delivery*, mida võib tõlkida näiteks „räägin-miskuulen“. Sisuliselt see just viimast tähendabki – näitleja kuuleb kõrvaklappidest informandi juttu ning siis räägib seda samaaegselt publikule edasi, nagu ka Pesti välja toob, on see *verbatim*-meetodiga tihedalt seotud (Pesti 2012: 129). Kuna selline samaaegne rääkimine on keeruline, tekitab meetod mõnevõrra teistsuguse lavalise situatsiooni kui tavaliselt, kus näitlejal on tekst peas ja ta esitab seda justkui need oleks tema mõtted, mis praegu sünnivad. See meetod on dokumentaalteatris kasulik ka seetõttu, et võimaldab edastada rääkija täpset kõnerütmi ja stiili, hääletoonini välja, ilma, et reedaks publikule, kes räägib.

Põhiolemuslikult on dokumentaalteatrile omane probleemküsimuse tõstatamine või ühiskondlike-sotsiaalsete teemade lahkamine, tavaliselt on dokumentaalteatril ka nähtavaid ühisjooni teadustööga. Näiteks intervjuude tegemine, info kogumine ei pruugi sellest väga erinev olla. Iseloomulik on dokumentaalteatri positsioon – ka Weiss märgib, et dokumentaalteater ei asu sündmuste keskpunktis, vaid pigem vaatleb eemalt, asetades infokillud publiku ette järelduste tegemiseks (Weiss 1968: 250). Kindlal viisil kokku monteeritud tükide abil saab Weissi sõnul seega mingeid elemente ümbritsevast kaootilisest reaalsusest esile tõsta (Weiss 1968: 250).

3.2. Dokumentaalteatrist Eestis

Eesti dokumentaalteatri traditsioonist rääkides nendib Pesti 2012. aastal kirjutatud artiklis, et seda ei saa pidada pikaks, erandina toob ta välja juba 1980ndatel kultuslikke *verbatim*-teatri lavastusi loonud Merle Karusoo, keda ehk viimaste aastateni võiski pidada dokumentaalteatri ainsaks süstemaatiliseks arendajaks siinmail (Pesti 2012: 128). Karusoo on palju kasutanud-arendanud dokumentaalteatris kasutatavat *verbatim*-meetodit. Tema puhul on see aga omaette teatrivorm, nii et seda võib nimetada lausa *verbatim*-teatriks, kuigi algselt oli tegu vaid ühe dokumentaalteatri tööriistaga, tekstiloomestrateegiaga (Pesti 2012: 129). Loojana liikus Karusoo aga kahtlemata teistsugustes piirides kui vaba lääs ja seega olid ka tema esimesed dokumentaalteatri lavastused mitte niivõrd poliitikast lähtunud nagu läänes, vaid saanud ainekult algselt lavalolijate, hiljem juba

laiemalt eestlaste elulugudest – siit ka nimi „elulooteater“ (Pesti 2012: 127). Siin tuleb mõista konteksti – kammitises ühest küljest tsensuur poliitilises mõttes, teisest küljest ka harjumus, kuidas teatrit tehakse. Karusoo meenutab:

„Täna ma mõistan tollase šoki suurust eelkõige teatrirahva enda hulgas. Me kutsusime dialoogile. Sellist dialoogi ei saa pidada inimesega, kes pole valmis, pole ise teel enese juurde. Tagantjärele võib kuluaaride tagasisidet võrrelda esimese naisnäitleja ilmumisega lavalaudadele või heast perekonnast pärit inimese minekuga komödiantide hulka. Uus lähedusaste reaalsusele oli sama lubamatu. Me ei taha või ei julge mäletada, et teatril on alati olnud kaks näopoolt, nagu meiegi suhtumises iseendasse ja elusse – seda tõsist, pühalikku, isiklikule vastutusele sundivat on mugavam ja ohutum mitte tajuda.“ (Karusoo 2008: 111)

Seega võib dokumentaalteatri konarlikku algust pidada nii poliitilise õhkkonna kui ka ajastu vaimus laiemalt teatri enda sees tekkinud olemuslike küsimuste tulemuseks. Kuigi loojate eesmärk ei olnud poliitiline seisukohavõtt, on loomulik, et elulugudes väljenduvad vastandumised ning saatuse keerdkäigud sõdade, küüditamiste ja okupatsiooni oludes annavad nii ehk naa lavastusele poliitilise taustsüsteemi, isegi kui tegijad seda eraldi ei rõhuta. Karusoo alguspunkt materjale kogudes on oma idealistlikkuses meeleheitlikki – eesmärk pole ei rohkem ega vähem kui Eesti elulugude kaardistamine, nende päästmine minevikku ja tundmatusse kadumise eest (Karusoo 2008: 263).

Nüüdseks võib öelda, et Karusoo pärand on mitmes mõttes hindamatu – ühelt poolt murdis see läbi aastakümneid kestnud vaikimise – tema lavastustes räägiti laval mõtteid, mis pikka aega peidus püsinud olid, teisalt rikastas ta teatripilti uue lähenemisega. Nagu ta ka ise välja toob, otsiti just tavalisi inimesi, kes oma elulood kogujate ette laotaks – inimesi, kes polnud oma elu kunagi selliselt mõtestanud või edasi rääkinud (Karusoo 2008: 263). Intiimsus ja erakordsus, mis sellise jagamise tagajärjel materjalis väljendub, sunnib kogujat ning hiljem vaatajat empaatia meistriclassiks:

„Seista silmitsi võõraste eludega on psüühiliselt väga raske, seda teavad kõik, kes neid kogunud on. Esiteks on meid harjutatud ja me harjutame end ise pealiskaudsusega, teiseks peame võõra elulooga silmitsi seistes selle enesesse laskma, TEMA poole asetuma ja tema valudele avanema.“ (Karusoo 2008: 354)

Kuigi ka Pesti toob lisaks Karusoole välja projekte, mida dokumentaalsusega seostada (palju näiteid erineval viisil dokumentaalteatri meetodite kasutamisest saab tuua nüüdseks tegevuse lõpetanud teater NO99 repertuaarist) näen, et suurema hoo on dokumentaalteatri ning *verbatim*-

teatri taasavastamine uuesti sisse saanud viimase kümnendi Eesti teatris, mil tekkinud on erinevaid loojaid, kes just sellist teatrit teevad (Pesti 2016: 109). Korduvalt sellist meetodit kasutanutest võib siin välja tuua Mari-Liis Lille, Priit Põldmad, Paavo Piiki ja Andra Teedet. Kui veel 2012. aastal nendib Pesti, et dokumentaalteatri buumist ei saa ka vaba Eesti tingimustes rääkida, siis kümme aastat hiljem tundub, et dokumentaalteater on Eestis juba rohkem kanda kinnitanud ja sellist meetodit kasutatakse üha rohkem.

Kuna Eestis ei ole dokumentaalteatri traditsioon pikk, ei saa siin seega veel rääkida Weissi viidatud uute tehnikate tekkest, keerulisemate hübriidide olemasolust. Ilmselt üks põhjus, miks see nii on, on see, et Merle Karusoo loodud tugev *verbatim*-meetodi traditsioon tundubki Eestis dokumentaalteatriga alles tutvust tegijale ainuõigena ning oma käekirja ja tehnika lihvimiseks kulub aega. Tegelikult on Karusoo aga arendanud ühte kindlat liini, mis loomulikult ei tähenda, et teised dokumentaalteatri võimalused pakuks vähem. Dokumentaalteatri võimalustest saab aimu alles siis, kui nendega lähemalt tutvust teha.

3.3. Dokumentaalteater uurimismeetodina

Dokumentaalteatri juures on selle algusest saati teatud laadi idealistlikku soovi anda publikule kätte ohjad uurijapositioni näol. Ka Peter Weiss kirjeldab dokumentaalteatrit läbi soovi panna faktid, detailid, sündmused publiku ette justkui teadlase ette lauale ning tekitada seega võimalus, et teatripublik saab kogutud materjali valguses ise otsustada, millele see info viitab (Weiss 1968: 250, 253).

Funktsioon, mida muidu võiks avalikku huvi tekitava info puhul täita ka näiteks ajakirjandus või kogukonna kaasamine (*public inquiry*), mille tarbeks info kokku koondatakse ja ühiskonnale tagasi peegeldatakse, saab teatris teistsuguse kõlapinna ja fookuse. Nii ajakirjanduse kui ka kogukonna kaasamise mahajäämusest võrdluses teatriga räägivad mitmed inglise dokumentaalteatritegijad – David Hare viitab ajakirjanduse võimetusele esitada ja interpreteerida üha keerulisemaks muutuvat maailma; Nicolas Kent leiab, et kaasamine on kogukondlikul tasandil oma võimalustes piiratud, sest sellistel sündmustel käimine ei ole kodanike seas populaarne ning nende toimemehhanism takerdub detailidesse selle asemel, et sügavuti ühte või teist vastanduvat mõtteliini avada (Hammond ja Steward 2008: 63, 138). Mõlemad viitavad siin seega sellele, et teater omab potentsiaali ühelt poolt foorumina, teiselt poolt erapooletu vaatlejana, kel on aega infot koguda ning interpreteerida.

Kuna tegu on ühelt poolt siiski ka teatriga, tekib küsimus, mil määral saab dokumentaalteatrit usaldada? Materjal võib ju olla teaduslikult kogutud, kuid nagu eelnevalt

tõdetud, võib lavastuses olev dokumentaalsuse määr olla erinev ning seeläbi võib tekkida küsimus, kas tegu ei ole vaataja eksitamisega? Ilmselt keerulisim selle küsimuse juures ongi tõdemus, et tegelikult sõltub vaataja siin paljuski teatritegijate eetika- ja õiglustundest. Otseselt ei ole lavastajal või trupil põhjust publiku meelestatust ühele või teisele poole pahatahtlikult kallutada. Minu kogemus lavastajana ütleb, et teatris peetakse väga oluliseks olla n.-ö. advokaat oma tegelastele, seletada maailma selle konkreetse tegelase vaatepunktist. Empaatia on oluline nii dokumentaalteatri puhul kui üldisemalt ükskõik millise lavastuse loomisel. Kui tegu on infoga, mis on kogutud järgides samu nõudeid, mis teaduslikuks uurimistööks materjali kogudes, joonistuvad välja üsna selged faktid ning nendest kõrvale kaldumine on samasugune eksimine eetika vastu kui teadustööd tehes.

Mõistma peab ka seda, et ühte fakti või kogutud infot saab esitada mitut moodi ning siin on teatril palju pakkuda: inimeste arusaamist stseenist ei mõjuta ainult tekst või info, olgu see sõnastatud kuitahes täpselt. Oma rolli mängivad nii näitleja, tema žestid, kostüüm, intonatsioon, lavaruum, valgus-, heli- kui ka videokujundus. Teatri väljendusvahendite galerii on oluliselt rikkam kui näiteks teksti puhul. See tähendab suuremat vastutust, aga ka seda, et infot võib olla võimalik (või isegi vajalik) tõlkida – kindlast faktist rääkivast lausest võib teatris saada mitmeminutiline stseen, kus seda fakti ennast sõna-sõnalt ei mainita, kuid info, mida edastame, on siiski sama.

Arvan, et dokumentaalteatril on teadusele palju pakkuda. Ilmselt tuleks vägagi kasuks kui lisaks väljundile teadusartiklina oleks infol, mis ühiskondliku heaolu tarbeks ühe või teise uurimistöö näol on leitud, potentsiaalne laiem vaatajaskond ka teatripubliku näol. Teaduskommunikatsiooniski on märgatud, et kunst aitab teha teadusinfo emotsionaalselt arusaadavaks ning seeläbi infot tõhusamalt inimesteni kanda (Zaelzer 2020: 4).

4. Magistriprojekti protsessi kirjeldus

4.1. Saadud info analüüs

Pärast intervjuude läbiviimist transkribeerisin kogu materjali. Transkribeerimiseks kasutasin algselt kahte meetodit – TTÜ veebipõhist kõnetuvastust ning ka ilma selleta omal käel transkribeerimist. Kuigi TTÜ pakutav lahendus on kahtlemata hea tööriist, pidin aga mõne katse järel selle kasutamisest loobuma – ise transkribeerides on võimalik materjal sügavamalt läbi mõtestada ja analüüsida kui kõnetuvastaja transkribeeritud teksti parandades. Arvestades, et transkribeerimisprotsess oli minu projekti puhul ka lavastaja esimene tutvumine materjaliga, oli sellisel kujul materjali aeglane läbitöötamine ja -mõtestamine ajakulust hoolimata äärmiselt kasulik. 17 transkribeeritud intervjuud said kodeeritud, materjali korrastamiseks kasutasin induktiivset lähenemist. Töö käigus puhastusid välja koodid või koodide grupid, mis ülekaalukalt intervjuude lõikes kordusid ning ka sisuliselt kõige paremini peegeldavad seda, kuidas tunnevad kristlased, milline on suhtumine neisse ja religiooni Eestis. Nende põhjal moodustasin kategooriad, mille abil oli võimalik kirjeldada problemaatikat, mis intervjuudest kõlama jäi ning mille abil saab vastata uurimisküsimustele. Järgnevalt analüüsin kategooriaid, mis võiksid seega suhtumist religiooni minu kogutud andmete põhjal kõige täpsemini kirjeldada. Info paremaks ilmetamiseks kasutan lõike kogutud intervjuudest, informantidele on siin viidatud pseudonüümide kaudu, lisatud on ka nende vanus ja konfessioon.

KUVAND

Intervjuude lõikes oli ülekaalukalt kõige rohkem kordunud kood „kuvand“. Selle koodi põhjal tekkinud kategooria alla koondasin intervjuueeritute räägitu, mis peegeldas arusaama, et ühiskonnal on kindel arusaam, millised on usklikud/kristlased, milline on usk. Samal ajal kirjeldasid nad ka enda arusaama kristlase kuvandist/religiooni kuvandist (milline see võiks või peaks olema). Koodi tihe ilmumine viitab sellele, et kristlased tunnetavad, et nendest on ühiskonnas kindel pilt või arusaam ja see ei pruugi tihti minna kokku kuvandiga, mis tegelikkuses nende silmis usku või usuelu kirjeldab. Kuvand on aga olemas ja seda on keeruline kummutada. Näide intervjuust:

„See on nagu tore.. ja samas ma tahangi öelda, et okei. Et noh, isegi kui ma olen pastor, siis kui ma saan su peale kurjaks, tead, päris ausalt ma tahaks su peale karjuda, et sa ajad mul kopsu üle maksa, et see ei ole see, et ma lähen nüüd teise tuppa ja palvetan. Et et noh.. See

on võib-olla see, mis teinekord arvatakse. Ma ei tule kirikusse sellepärast, et seal te ainult ainult palvetate kogu aeg. Et, et see on see pilt, mis ma näen, justkui maailmal on.“ (ANDREAS, 26, baptist)

Siin kirjeldab Andreas mitut kuvandit – esiteks kui inimene on kristlane, siis ta ei vihastu, ta justkui ei tohi selliseid emotsioone väljendada. (Pigem läheb teise tuppa palvetama.) Teine kuvand, mis inimestel on – ma ei tule kirikusse, sest seal ainult palvetatakse. Osalt läheb see kokku ka teemaga, mida samuti välja toodi – „me oleme tavalised inimesed“. Ühiskondlikult on religioon teemana nii tundmatu ja võõristust tekitav, et tihtipeale unustame, et tegu on tavaliste inimestega meie seast. Võib oletada, et selline kuvand tekib ja kinnistub kuna piiblist üldiselt tuttavad kümme käsku ja mõned siit-sealt kinnistunud infokillud Jeesuse elust näitavad kristluse kuvandit justkui üldise „hea inimene olemisena“. Nii on lihtne tekkima ka arusaam, et usklikte puhul ongi tegu inimestega, kes inimlikke pahesid ei oma.

Kuvanditel, mis inimestel religiooni osas on, ei olegi väga tihti konkreetset tõepõhja all. Need on tekkinud selle pealt, mis kõige rohkem meelde jääb või kristlaste tegevusega seoses välja paistab. Toodi välja ka kuvandit, et kirikus käivad ainult vanad naised või nõrgad inimesed, kes ei saa oma probleemidega ise hakkama. See, et kirikuskäijad kipuvad olema vanemad naised, on tendents, millele juhib sekulariseerunud ühiskondade puhul tähelepanu ka Steve Bruce (Bruce 2014: 16-17).

„Hästi palju öeldakse, et kirik on nagu nõrkadele ja mingi vanadele naistele (*naerab*). Et et noh... See et selline nagu ja ega kui sa tulekski pühapäeval kirikusse, siis seal ongi ju vanad naised (*naerab*).“ (Sofi, 33, baptist)

See, millisena näevad usklikud iseennast, on samuti miski, mille üle palju arutleti. Palju toodi välja, et „kristlase eesmärk ei ole laskuda vaidlusesse“ või et kui inimesel tundub olevat pigem negatiivne reaktsioon, siis „pole mõtet seletada“. Seega ennast kaitsma või enda maailmapilti selgitama ei kiputa. Tunnetatakse, et on olemas standard, millele peaks kristlane vastama. Nõudeid, milline peaks kristlane olema, on palju, järgnev lõik haakub ka eelnevalt Andrease väljatooduga:

„Kristlane peaks olema kindlasti nagu eee et ei tohi juua, mulle tundub. Siis nad eiiiii eee tohi seal võõrastega eee semmitseda ja niimoodi, siis eeeeh eeee eee ma ütleks selle ropendamise sinna juurde, mina isiklikult ütleks veel suitsetamise sinna juurde, kuigi ma olen näinud kristlasi, aga no vaata see on see, et mõnel on nii raske seda maha jätta noh, aga siis noh täidad sa kuidagi teistmoodi või kuidagi kuidagi ikka saab tegelikult. No vot on tahtmise küsimus rohkem. Tahtejõud ka, aga aga see on ikka selline noh... äh.. ma ütlen, et ikka mmm hhhhhh et milline ta peab olema veel? Jah mina isiklikult näen, et kristlane võiks olla abielus. Et ei peaks olema nagu selline, et no meie nagu koguduses ongi sedasi, et ongi sedasi nagu jäänd nagu vanast osast alles, et on peakski olema abielus, et et eeeee see on

võimalus, et sa saad saad küll, aga sa ikkagi noh... see on ikkagi üks osa sellest, et sa oled et oled kristlane. Aga noh... teistele halba ei tohi teha ja siuke selline nagu noh ma ei tea, mina ma proovin ikka head teha, (naerab) ja siis sul ma ei proovin näidata ennast nagu sellise kristlasena nagu nemad tahaksid nagu näha, sest üle varju ma nagunii hüpata ei saa, kõigile ma nagunii meeldida ei saa, ma kunagi sain sellest aru, nüüd ma nüüd ma juba võtan asja rahulikult. Selle ma tahtsin, vaata kõigile meeldida ei ole võimalik, uskumatu! (Naer.) Et aga jah, siukene. Nagu kristlane peaks olema siuke ... nagu ligimesele hea.“ (Tormis, 39, baptist)

Vaade, et kristlane peaks vastama mingitele kindlatele tunnustele, on seega olemas nii ühiskondlikul tasandil kui ka kristlaste endi seas. Vikaarkristlikku „kohustust“ intervjueeritavad endal minu kogutud materjali põhjal ei tunne. Omaette küsimus on, et kui ühiskonnal selline ootus oleks, kas see peaks ka kristlaste jaoks kuidagi väljenduma või märgatav olema. Intervjueeritute tunnetus ütleb vaid, et kristlastel on teatud kindlad tunnused ja selle järgi võivad mittereligioossed inimesed ka hinnata seda, kas nad võiks religioosseks n.-ö. saada. Kui aga inimene ennast nendele tunnustele vastavaks ei pea, arvatakse, et ka kirikusse tulla või religiooni vastu huvi tunda pole sobilik. Religiooni ei nähta selle kuvandi raames ka millegi muutuva või eneseparanduse teel abipakkuvana, kirjeldatud kuvand ütleb pigem, et usklik on n.-ö. „hea inimene“ - tendentsile kus kristlus taandatakse „kenaks“ või „heaks“ inimeseks olemisele viitab ka Bruce (Bruce 2014: 17-18).

„... aga pigem on inimestel nagu siuke, et mingisugused eelarvamused sellest asjast, et oi ma olen nii ... selline ikka patune, ma ei kõlba siia sisse tulla ja nagu mingisugused sellised asjad, et siin on mingid pühad inimesed koos ja hästi paljud teavad seda, et et nendest mhh.. postidest ei tohi nagu edasi minna. Ja ja nad ka meil koguduses on selline, meil on siuke väike rõdu, mis nagu toetub nendele postidele. Ja siis nad tulevad ka nende postideni ja jäävad seisma, ja siis ma ütlen, et te ei pea sinna seisma jääma, te võite edasi tulla.“ (Rasmus, 32, baptist)

Rasmuse tunnetus nagu peaks mittereligioossete inimeste arvates kristlane olema eriti hea või „püha“ inimene, muidu kogudusse tulla ei sobi, kordus ka teistes intervjuudes. Nii elavad ühiskonnas samal ajal kõrvuti kaks kuvandit, mis üksteisele vastu käivad, aga viivad mõlemad selleni, et usku peljatakse või peetakse millekski mis „pole minu jaoks“. Ühel pool on pilt kristlasest kui „heast inimesest“: kuna ennast sellisena ei tunnetata, end nähakse „patusena“, siis tuntakse, et ka kirikusse pole asja. Teisel pool on pilt usklikest kui eluraskustes karastunudest, endistest sõltlastest või traumaatiliste kogemuste tõttu usuni jõudnutest – tahtes vältida „nõrga inimese“ kuvandit viib see samuti religioossetest teemadest eemale hoidmiseni (sellele viitab ka Sofi eeltoodud lõigus). Lisaks sellele toob Rasmus välja ka tõsiasja, et peljatakse seda, et käitutakse valesti – näiteks jäävad inimesed uksele pidama, et mitte „reegleid rikkuda“. Kirik on justkui

midagi, mida kardetakse. Peljatakse, et rikutakse kirjutatud või kirjutamata reegleid ning see põhjustab samuti eemale hoidmist.

NEGATIIVNE SUHTUMINE

Teine väga tihti kordunud kood on „negatiivne suhtumine“. Siia alla mahub nii naeruvääristamist, ärritumist, konfliktsituatsioone kui ka intervjueeritute tunnetust, et suhtumine on negatiivne. Mõnedel puhkudel on negatiivne suhtumine väljendatud konkreetse olukorra näol, mõnikord on tegu pigem tundeaga, et suhtumine võib olla negatiivne. Näide konkreetsest olukorrast, kus on kogetud naeruvääristamist:

„Et kui me räägime sellest just nagu ligimesehoidmisest on ju siis vahest, seda küll ma kuskilt muidugi kõrv püüab kinni, et kuidas ma seda kirjeldan. Noh visatakse mingi nali sellise kas siis selle, et noh, ma neid anekdoote, mida Kristus teeb või mingi nali, mida usklik teeb või ja, ja siis ma võib-olla see läheb nii kähku mööda, et ma ei suuda reageerida, ma pole selleks valmis olnud. Aga samas on mul alati tekib mõte, et et, et miks sa seda teed, inimene? Et kui sa ei ole religioosne, siis noh, okei, see on sinu valik, ära ole. Aga sa ei pea nagu naeruvääristama asja, mida sa ei tunne ja mis on teise inimese jaoks nagu väga oluline. Ja armastusväärne, noh keegi ei lähe naljalt teise inimese ema mõnitama onju. Noh, ikka ei tuleks pähe, eks, aga, aga sõnas, visatakse nalja sellisel teemal. Et noh, aga lihtsalt siis ära tegele selle teemaga, kui ei huvita, sa ei pea tegema selliseid nagu selliseid rumalaid nalju. Et seda ma olen küll mõelnud, vahest, aga ma ütlen, et mul hetkel pole nagu väga võimalust, noh, need on olnud nii kiired ja sellised situatsioonid ei, kohe ei suuda iga kord reageerida, et see tuleb ootamatult, ei ole selleks valmis või nõnda. Aga vahest olen mõelnud, et kui seda peaks nüüd veel juhtuma, siis tahaks küll öelda, et noh, et, aga miks sa seda nalja teed, et noh, et kui sa oled oma valiku teinud, ole sellega, sa ei pea, sa ei pea nagu kellegi teise inimese noh, sellist teisele inimesele just kas sa mõnitad kellegi teise inimese ema või noh, kas lähed, ei lähe ju, et miks sa siis seda teed, ära tee, palun. Et vot seda võiks nagu inimesed küll mõelda, vahest, et see noh, andke endale aru, et on hulk inimesi, kelle jaoks on see hästi tähtis teema. Täiesti oluline teema, tähendab armastust. Ja tähendab just selliseid väga olulisi tundeid.“ (Lee, 53, katoliiklane)'

Siit näeme, et tihti süütuna mõeldud nali võib kellelegi seltskonnas mõjuda vägagi ruineerivalt. Lee toob ka välja, et tihti ei jõua ta selliste kommentaaride peale reageerida, need lipsavad justkui kiiresti mööda ning pärast kahetseb ta, et midagi ei öelnud. Seda toovad välja ka teised intervjueeritavad – ning see süvendab ühiskondlikul tasandil sellise diskrimineerimise esinemist, sest nalja teinud inimene oma teo tagajärgi ei näe ega mõista. Ühelt poolt on tegu juba eelnevalt kirjeldatud mõttega, et „kristlase eesmärk ei ole laskuda vaidlusesse”/„pole mõtet seletada“, teisalt peab aru saama ka situatsiooni keerukusest – kui meeldivas meeleolus koos aega veetev seltskond religiooniteemalise nalja üle naerma puhkeb, on jõudude vahekord selge, ning

seltskonnas viibiv kristlane, kes oma usu tõttu tunneb, et naerdaks justkui tema üle, peab olema väga tugeva iseloomuga, et selles olukorras öelda, et on kristlane, ning teda selline nali solvab.

Alati ei pruugi teadmine, et suhtumine on negatiivne, olla konkreetse juhtumi põhjal tekkinud, mõnikord on tegu ka väikeste detailidega, mis koos tekitavad inimese jaoks tunde, et suhtumine on negatiivne. Sellist tunnet võivad tekitada naljad usu üle, aga ka kellegi (kas või selja taga) mõnitamine või tema vaadete/tegevuse üle nalja heitmine. Vaikuse tekkimine kui jutt läheb religioonile, inimeste žestides või olekus väljenduv ebamugavustunne.

„See on sellistes väga väikestes žestides või olekus või pilkudes kuidagi väljendub, mit mitte tavaliselt sõnades, keegi ei ütle, et okei, et ärme räägime või midagi sellist vaid vaid ongi, et näiteks kui nagu vahepeal töö üs töökaaslane küsib mult, et kust sa seda inimest tunnend ja ma ütlesin, et kirikust tunnen, „okei, okei..“ ja siis nagu viis jutu kuhugi mujale hoopis kohe, et noh, selline asi näiteks.“ (Mihkel, 29, katoliiklane)

Küsimuse peale, milline on suhtumine, esines ka vaadet, et „peksa ju ei anta“, sellest edasi järeldati mõnikord, et suhtumist võib seega pidada tolerantseks. Siin sõltub ilmselt palju inimese valulävest ja ootustest, milline oleks norm, milline oleks hea suhtumine. Kindlasti on see ka teema, mida tuleks ühiskondlikul tasemel mõtestada, sest üks asi on, milline on kristlaste tunnetatud suhtumine, teine aga see, milline see peaks meie endi arvates tänases Eestis olema. Selgelt on näha, et nõukogude aja ateismipropaganda on jätnud inimestesse oma jälje – tulles ajast, mil usklikke taga kiusati, ei tundugi ehk olukord, kus usu pärast ei karistata, aga see on siiski peidetud osa elust, enam väga ebaõiglane. Samuti on erinev inimeste taju – mõni tunneb teravamalt õhustikku, mis ruumis pingestub, kui religioonist juttu tuleb, teise jaoks võib religioosel teemal naljategemine olla sõbralik lõõp.

(*Ohkab.*) „No... Ma ma ... peaks mainima, et ma vist ei ole niimoodi otseselt konkreetset enda suhtes saanud sellist juttu, aga kui oled mingisuguses seltskonnas, kus keegi ei tea, et sa usklik oled, siis seal nagu on need jutud, mis lähevad kuskile usu tasandile, noh, on näha, et need on sellised mõnitavad, naeruvääristavad ja nagu ... selle üle heidetakse nalja. Et ja huvitav, et see on nagu just minu meelest eem nagu kristluse kohta. Et näiteks kui kui ma oleks mingi budist siis kõik oleks nagu ... mul on siuke tunne, et „lahee, et räägi, et kuidas ikka need seal...on mandalad“ ja ma ei tea, mis asjad seal on.“ (Sofi, 33, baptist)

Sofi toob välja ka huvitava tendentsi – seda tõdeti veelgi – et naeruvääristavat või eelarvamuslikku suhtumist kogetakse pigem kristluse kohta, mis on tegelikult Eestis meie jaoks kõige tuttavam. Võõramad ja ehk ka eksootilisemana tunduvad konfessioonid tunduvad inimestele pigem uue ja huvitavana ning see peegeldub ka inimeste suhtumises.

Kõige äärmuslikumad seigad, mis peegeldasid negatiivset, täpsemalt öeldes lausa agressiivset suhtumist, on juhtunud Jehoova tunnistajate kuulutustöö käigus – kirvega ründamine, relvaga ähvardamine, löömine, sõimamine, uksematiga viskamine. Ka suhtluses kogevad just aktiivse misjonitöö tegijad kõige rohkem negatiivseid reaktsioone – enamikule see ei meeldi ning siis näidatakse ka oma suhtumist kõige selgemalt välja.

RELIGIOONIALANE KIRJAOSKAMATUS, HUVI, PEALESURUMINE ja SELETAMINE

Kuigi palju tunnetati negatiivset suhtumist, siis toodi välja ka seda, et tegelikult on paljudel inimestel religiooni või kristlaste vastu ka huvi. Neid, kes usu tutvustamisele keskenduvad on intervjueeritute seas pigem vähe. Samas, kui seda tehakse, on ka inimestel teema vastu huvi:

„Jah, võib-olla see on ka nagu eeh... nagu kivi meie kui kui siis religioosete inimeste kapsaaeda natukene, et et me võib-olla ise tihtipeale mõtleme, et see, mida me usume, et see on meie nagu selline privaatasi ja pole kellelgi vaja midagi sellest teada, kui tahate midagi teada, tulge kirikusse, et ma parem ei räägi, siis ei teki ebamugavaid küsimusi. Aga ma olen nagu praktiseerinud vastupidist sellist praktikat, et ma räägin ja siis tihtipeale on see vastaspool, kes alustab, et ma püüan osaleda kõigil meie tiimiüritustel ja sünnipäevadel ja asjadel ja me saame kõik väga hästi läbi ja kõik need üritused, mitte ükski üritus ei möödu selliselt, et mingi hetk tuleb see usuteema laua peale. Ja siis me räägime, et ... Tihtipeale tuleb ta nagu kui on juba natuke jooki võetud, et siis nad nagu avanevad ja keelepaelad lähevad valla ja siis me ikka nagu saame rääkida.“ (Rasmus, 32, baptist)

Ühena vähestest oli intervjueeritav Rasmus endale ülesandeks võtnud mitte oma usku peita. Loomulikult nõuab see inimeselt julgust ning haavatavust – kui midagi nii olulist enda kohta jagada, peab võtma riski, et teise poole reaktsioon võib olla ootamatu. Rasmus oli ka üks neist, kes tunnetas, et religiooni suhtutakse pigem huviga. See näitab, et ka kristlastel endil on oluline roll täita selles, kuidas neisse suhtutakse. Vaikimine taasloob vaikimist ja põlistunud arusaamu. Rasmuse kogemuse põhjal võib öelda, et kui ise aktiivne roll võtta, võib see aidata ka inimeste suhtumist muuta. Samal ajal tuleb olla ettevaatlik ja tunnetada, kas inimesel tõesti on huvi, sest pealesurumine võib mõjuda vastupidiselt:

„[...]et Eesti selline ... keskmine Eesti inimene, et kui sa hakkad talle ise mingit asja rääkima ja seda pähe suruma, siis see inimene hakkab sind vältima. (Naerab.)“ (Rasmus, 32, baptist)

Rasmuse kogemus on huvitav ka selle pärast, et lapse, nooruki ja noore täiskasvanuna ta pigem peitis enda religioossust, kuid hiljem sai aru, et kui ta ei näita inimestele enda tõelist olemust, ei tutvusta oma religiooni, mis oli ja on tema jaoks oluline osa elust, ei saa ta inimestega ka luua

tähendusrikkaid ning sügavaid suhteid, sest tegelikult nad justkui ei tunne teda:

„Et kui keegi saigi teada, siis noh, okei, said, aga minu jaoks oli see hästi ebamugav, aga pigem nagu vältisin seda teemat. Aga kui kui ma näiteks siin sõitsin kuskile mingisugusele noorteteenistusele või midagi ja bussis mõne klassi klassivenna või -õega kokku sain, siis ma ka nagu ma otseselt valetada ei tahtnud, aga ma kuidagi nagu .. umbes nii, et „ah, jah lähen seal saan sõpradega kokku“, umbes niimoodi.

[---]

... et kui ma praegu näiteks oma möödunud aegadele tagasi mõtlen, siis ma tunnen seda, et see, et see keskkooli aeg oligi selline aeg, kus ma võib-olla püüdsingi kõige rohkem olla see, kes ma ei ole. Nagu kuidagi teesklesin kedagi, kes ma tegelikult ei ole ja ja kohati on võib-olla isegi natuke piinlik mõelda selle peale, mis ma siis tegin. Ja ma just täna rääkisin ühe... ühe ühe siis oma nagu noh kes oli minuga samal lennul, aga paralleelklassis jaa... ja siis ma rääkisin ka seda sama asja talle, et kui ma nüüd mõtlen nende aastate peale, mul on kuidagi piinlik, et mis ma nagu tegin, et ma leian, et kui ma oleksin kohe olnud seal see, kes ma tegelikult olen, siis tegelikult oleks võib-olla mul ka palju rohkem nagu selliseid tähendusrikkaid sõprussidemeid et sellest ajast, et on küll nagu koolivendi ja -õdesid, kellega ma suhtlen ei ole nagu midagi sellist väga noh sügavamalt või noh midagi sellist, ja ma mäletan, et ma siis seal keskkoolis mõtlesingi seda, et okei noh, et kui ma ülikooli lähen, siis ma niiõelda justkui alustan puhtalt lehelt, kõik inimesed on minu ümber nagu uued.“
(Rasmus, 32, baptist)

Enamik intervjueeritavaid aga ei tunnetata väga palju võimalusi usuga seotut seletada ning palju toodi välja ka seda, et kooliprogrammis põhjalikumalt tutvumist eri religioonidega ei ole. Religioonialased teadmised ei ole Eestis väga laialt levinud, pigem ollakse kinni kuvandites ja vahel lausa stereotüüpides või eelarvamustes. Palju seostatakse usklike stereotüüpsete arusaamadega, mis on pärit nõukogude ajast või tuuakse välja ristsõdade kannatused, mis justkui peaks põhjendama praegust halvustavat suhtumist. Enamik intervjueeritavatest ise religiooniteemadel juttu ei alusta, kuid kui tajub, et inimesel on huvi või selle kohta küsitakse konkreetseid küsimusi, ollakse valmis seletama eeldusel, et küsimused pole naeruväärivad või mõnitavad. Palju toodi välja hirmu, et ei taheta usku peale suruda ning seepärast jääb ka usk pigem peidetuks. Peljati võrdlust Jehoova tunnistajatega ning ka kristlased ise pigem näevad ebameeldivana, kui keegi aktiivse misjonitööga ukse taha satub. Seega on pigem levinud mõtteviis, et usust ei räägita, sest ei soovita vestluspartneris ebamugavust tekitada.

KÕNEISIK

Palju toodi välja erinevate kõneisikute mõju religiooni ja usklike kuvandile Eestis. Tihemini toodi välja Urmas Viilma, Annika Laatsi, Varro Vooglaidu, EKRE esindajaid. Probleemaatiliseks osutub

kõneisikute seisukohavõtt siis, kui arvamused ei ühti inimese informandi omaga ning kardetakse, et sellised sõnavõtted kinnistavad stereotüüpeid arusaamu kogu kristlaskonna kohta. Ka kõneisikute seas on ju väga erineva maailmapildiga inimesi, aga kuna kristlaskond ise ei ole Eesti kontekstis väga suur, taandatakse tihti ühe kõneisiku arvamus kogu kristlaskonna peale. See aga tekitab frustratsiooni ja võimetust oma kuvand ise kujundada, kusjuures problemaatiline on küsimus nii liberaalsemaid kui ka konservatiivsemaid vaateid pooldavatele kristlastele. Selle ilmestamiseks kaks erinevat arvamust intervjuudest:

„Noh enamused tegelikult mu sõbrad, kes ei ole kristlased, nad teavad, milline kristlane ma olen. Et vahel on küll natuke nagu see, et ma loodan, et nad saavad aru, et ma ei ole see „ekre-kristlane“ (*Naerab*), või et nagu, või et nagu kui ma, kui ma ütlen, et ma olen kristlane, siis nagu neil kohe tekib võib-olla mingisugune assotsi.. või noh et oo mingi et nagu okei, sa mingi oled nagu geivihkajast mingi ma ei tea...“ (Rebeka, 37, baptist/vabakogudused)

„Nojah, eks ikka nagu ühiskonnas on nagu see, mis tekitab intriigi või sensatsiooni, et see nagu pälvib klikke ja nii.. (Naerab.) Et noh ikka muidugi ei tekita head tunnet, et miks ta [Annika Laats] nagu nii teeb ja ... et kunagi see Riina Solman ka kommenteeris, et et ta on nagu see hunt lambanahas, et räägib seda, mida ühiskond tahab, aga noh see ei ole nagu selles mõttes nagu kristlik või nagu tegelikult nagu hea ühiskonnale. Et aga muidugi rahvas tahab kuulda seda, mis on, mis nagu just temasugused räägivad.“ (Johanna, 31, katoliiklane)

Mõlemal puhul näeme, et on kõneisikuid, kellega soovitakse ennast seostada ja ka neid, kellega ei soovita. Lõppkokkuvõttes on aga religioonialaselt üsna kirjaoskamatus keskkonnas luua pilti sellest, et ka kristlaste seas on väga erineva maailmavaatega inimesi, kiputakse üldistama ja stereotüpiseerima. Seega on kristlastel keeruline Eesti kontekstis oma kuvandit väga aktiivselt ise muuta, sest kõneisikute tõttu tekkinud pilt jääb tihtipeale valitsevaks. Kuna küsimustikus oli sees ka küsimus Kersti Kaljulaidi ametivannutamise järel teenistusel mittekäimise kohta, on võimalik ka selle põhjal kokku võtta, milliseid tundeid see tekitas. Palju leiti, et kui südametunnistus ütleb teisiti, ongi õige käituda enda tõekspidamiste järgi. Leiti aga ka seda, et president peaks esindama kõiki ning selline käitumine solvab:

„(Naerab.) Ma olen apoliitiline, ma üldse ei, a vot see asi solvas mind küll sellepärast, et ... noh. Aam. Eks ju tema põhjendus oli see, et tema ei tunne üldse põhjust, miks peaks sinna minema ja tema ei lähe. Samas on tema nagu terve riigi esindaja. Ja et see on nagu tema jaoks nagu nii raske või nagu nii vastu karva nagu siis minna...“

[---] Noh, ma ma üldse nagu ei tunneks, et kui sina ütled, et sind ei huvita ja sa ei taha kirikusse tulla.. no ei. Ükskõik. (Naerab.) Aga jah, et kui inimene, kes peaks nagu tervet riiki esindama, et siis tema jaoks on nagu üks hulk inimesi, et et see nagu ei ole tema arvates üldse nagu väärt tema tähelepanu. Kuigi ta minu meelest pärast ikka käis küll. Et no ma ei tea, sai peapesu kellegi käest äkki. (Naerab.)“ (Sofi, 33, baptist)

Nagu ka Sofi välja toob – president peaks olema terve riigi esindaja, see, et president ei läinud, tekitab tunde, et kristlased ei ole väärt presidendi tähelepanu. Veelgi enam, toodi välja ka seda, et president loob kultuuri ning tema käitumine ei ole lihtsalt isiklik valik, vaid on eeskujuks ka laiemalt. Leiti, et president peaks olema n.-ö. universaalne, ta peaks aktsepteerima kõiki, kelle president ta on, vastasel juhul tema käitumine lihtsalt süvendab tekkinud stereotüüpe.

ISIKLIK KOGEMUS ja PEIDETUS

Palju toodi välja isikliku kogemuse olulisust. Suhtumise muutuses aitab kaasa see, kui saavutatud on positiivne kontakt ning mittereligioosel inimesel tekib arusaam sellest, mis usk on, milline on uskliku inimese igapäevaelu ja miks ta seda oluliseks peab. Et kummutada skandaalseid arusaamu, mis pärit meediast või stereotüüpe nõukogude perioodist, on isiklik kogemus ja tutvus kõige parem viis. Selle teeb aga keeruliseks samuti palju kordunud tunne – peidetus. Lõppkokkuvõttes näeme paradoksaalset olukorda, kus tegelikult teatakse, et isikliku kontakti abil oleks võimalik suhtumist muuta, kuid hirm teiste arvamuse ees paneb pigem religioossust peitma.

„Näiteks kui ma olen tööl, et siis kolleegid, et siis kolleegid ei ole, et seal tulebki see dilemma, et noh... ikka, et nagu ühiskonnas ei saa rääkida avalikult jumalast, siis ma tunnengi, et ma pean seda nagu peitma või. Et et see oli hästi raske, kui ma tulin [riigist Euroopas] tagasi, et siis ma olin nagu kloostrist tulnud just ja siis mul tekkiski, et kloostri ka räägiti, et noh maailmas on nii, aga meil on siin nii, et kuidagi siuke eraldumine alati. Ja siis mul oligi kuidagi, et maailm on paha. Ja kui ma käisin ülikoolis ka, siis mul kogu aeg oli siuke nagu loor ees, et läbi nagu selle filtri võtsin seda infot. Aga aga nagu praegult on see natuke nagu ära kadunud, aga ikka siuke dilemma on, aga siis ma... tekkiski nagu siuke esimene, et hakkasin nagu häbenema usku. Et see oli nii uus tunne, et ma polnud seda kunagi varem tundnud ja siis selle pärast ma ka nii süüdistan ennast, et kuidas ma häbenen nagu ei julge öelda, et ma olen kristlane või rääkida Jeesusest, sest kuidagi siuke ... nagu meeldimise soov on ja siis ja siis kui teised ei ole, siis ma nagu ka ei räägi ja.. ma ei tea. Jamh.“ (Johanna, 31, katoliiklane)

Johanna tunneb, et peab usku peitma, sest Eestis ei ole paljud inimesed religioossed. Kuna tal on soov inimestele meeldida, siis pigem tuleb seda külge endast varjata. Kui meenutada Rasmuse räägitut selle kohta, et pidev varjamine tekitab lõpuks olukorra, kus tegelikult sügavaid sõprusuhteid on raske luua kuna alati jääb midagi peitu, näeme kimbatust, mida see olukord tekitab võib.

Isegi kui kogemus pole olnud otseselt negatiivne, on intervjueeritute sõnul tavaline, et pigem usust ei räägita, see on peidetud pool. Töö juures lõunapausil söögipalvet pigem ei tehta, kuigi Rasmus, kelle teistsugust lähenemist ka eelnevalt vaatlesime ja kes enda usukombeid ka töö juures

juhgelt praktiseerib, tõi välja, et just avatus tekitab inimestes huvi juurde küsida. Peidetus väljendub ka selles, et isegi lähedastele inimestele (perekond, sõbrad) ei räägita oma usust, mõnikord mitte kunagi. Mõni intervjuueritu tõi välja, et räägib vaikselt (aeglaselt) ja mõnda asja – näiteks seda, et on läbinud pastorikoolituse – ei rgigi.

EELARVAMUS

Kood „eelarvamus“ kordab mõnevõrra teemasid, mis kerkisid esile koodiga „kuvand“, kuid kuna esimene sõna on pigem negatiivse varjundiga ning teine lubab eriilmelisemate seoste teket, on need siin töös siiski eraldatud. Eelarvamused ja stereotüübid usu ja usklike osas tunduvad olevat päris levinud. Jakob leiab, et sel on ka oma põhjus:

„Et noh ja siis sa ... siis on mingisugused, mis juhtub inimestega, kes on niielda ära pööranud onju ja et nad lähevad ja viivad kogu oma raha viivad ära onju noh, ma ei tea, kus nagu kus seda tehakse, põhimõtteliselt nagu kmnise maksmine, kümnendik oma sissetulekust ära anda võib-olla tundub ka maailma inimesele nagu see, et ta viib kogu oma raha kuskile kogudusse, ma ei tea. Aga noh, ühesõnaga sellised jutud ka, et näed enne oli normaalne inimene, nüüd on nagu täiesti segi läinud peast, et see on siuke *wou*, aga et noh et et noh et midagi noh, et see on ju päris noh. Et selles mõttes see ei ole päris, kui nende inimestega midagi juhtub, et ma arvan, et see kõik on siukene, see on see niielda see vlearusaam, mis on inimestele tekkinud ja see tekitab seda trotsi ja nagu ettevaatlikkust. Ja no sellest läbi murda, eriti veel kui sa tead, et sa oskad ennast ise panna see sa oled kunagi samamoodi mõelnud, et siis nagu mingil mingis mõttes on see nagu takistuseks.“ (Jakob, 44, seitsmenda päeva adventist)

Jakobi puhul on huvitav, et ta eristab selgelt aega enne ja pärast kristlaseks saamist ning seega toob mitmel puhul oma intervjuus välja, et ta „mõistab tõrget“, mis inimestel usu suhtes on. Ta oskab panna ennast mitteuskliku kingadesse ning näha, kuidas mingi konkreetne käitumine võib tunduda. Samal ajal teab ta ka, kui keeruline on eelarvamuste seinast läbi murda, kui see juba tekkinud on. Doris toob välja, et eelarvamuslikkus on meisse nii sügavale juurdunud, et me ei pane seda enam tähelegi:

„Et. Et nüüd on jõutud nagu sellesse etappi siin Eestis ka et saadakse nagu paremini aru, et kuidas eksisteerida ja ühiskonnas inimestega, nii, et meil ei ole neid konflikte vaja, on ju omavahel. Et et inimesed, see, et need eelarvamusi niielda vähendada. Kuigi noh, nüüd eile meil oli just pere selline arutelu. Ja siis me rkisimegi just eelarvamustest. Ja, ja noh, ja siis ma kuidagi viimane nädal aega, ma olen mõelnud selle peale, et et need eelarvamused on nii sügavale juurdunud inimestes, et nad isegi ei tea, et nad on eelarvamuslikud. Ja see tekitab, see sünnitab nii palju negatiivsust. Ja täitsa nagu võimatu on tegelikult mingeid häid suhteid selle pinnal luua. Et inimesed usuvad lihtsalt, väga lihtsalt kõike, mis ümberringi räägitakse, ise fakte ei kontrolli. Ja siis on selline tohuvabohu.“ (Doris, 47, Jehoova

tunnistaja)

Sarnaselt juba eelnevate koodide puhul tõdetule, tuleb ka siin välja, et isiklikul kogemusel on suurim jõud eelarvamusi ümber kujundada, samas ei pruugita alati valmis olla esimest sammu astuma, et lähemalt uurida, kas eelarvamuslikkus on põhjendatud.

Intervjuude jooksul ka teistelt kuulnud lugu on seik, mida jagab ka Tea (46, õigeusklik) – kui uus tuttav kuuleb kellegi käest, et inimene on religioosne, on vastuseks suur hämmastus: „Ei, tema?! Ta on ju nii normaalne!“. Siin väljendub tunne, et kui tegu on religioosse inimesega, on tal justkui märk küljes – mõte liiguks justkui suunas, et kui enne tundus see inimene normaalne, siis nüüd, uue info valguses, arvamus muutub. Tekib justkui uus arusaam sellest, milline see inimene on, sest nüüd seostatakse teda eelnevalt kinnistunud eelarvamuslike arusaamadega.

Inimeste suhtumist religiooni analüüsib seoses Varro Vooglaiu ja „Objektiiviga“ ka informant Mari:

„[---]et katoliiklasi on ju tegelikult Eestis, aint mingi 5000 inimest, ja neil on nagu mingi juma... neil on oma meedia põhimõtteliselt. See on ju tegelikult võimas, onju. Et nagu paar hullu on nagu loonud terve oma meediaimpeeriumi, kuigi noh nende nagu tegelik sihtgrupp peaks olema üliväike, noh Eestis tegelikult ei sallita usku eriti onju, et mingid usuhullud on, neil on täielik võimupositsioon paljude inimeste üle, et see on jumala huvitav tegelt nähtus ma olen mõelnud. Et ma, tegelikult tõesti – täis respekt.“ (Mari, 45, luterlane)

Mari toob välja, et usklike Eestis eriti ei sallita ning mõnda neist peetakse usuhulluks. Sama mõistet laiendab ta hiljem aga veelgi:

„et nemad [Varro Vooglaid ja „Objektiiv“ meeskond] on sellest nagu müürist suutnud üle hüpata lihtsalt, isegi mitte läbi murda, et seal keegi nende puhul ei mõtle, et nad on tegelikult usuhullud, et mida ju sõimatakse alati, et ma arvan, et Urmas Viilmad sõimatakse rohkem usuhulluks kui Varro Vooglaidu, mis on ju minu meelest absoluutselt suur saavutus, et et noh üldiselt jah, ma arvan, et Eesti on ju see riik, et kui sa käid pühapäeval kirikus, siis sa oled usuhull põhimõtteliselt. Et see on nagu mingi usulise hullustuse nagu mingi mingi nagu tunnus.“ (Mari, 45, luterlane)

Siin toob Mari välja, et Eestis on levinud üldine eelarvamuslikkus usu kohta – isegi kui religioossus väljendub vaid pühapäeval kirikus käimisega, võidakse sind Eestis usuhulluks pidada. Samas näeb Mari, et Varro Vooglaid ning „Objektiiv“ on suutnud seda kuvandit endast muuta või peita, sest nende puhul ei torca silma religioon, vaid poliitika. Urmas Viilma, kes samas samuti meedias palju sõna võtab, ei ole tema hinnangul seotusest religiooni või „usuhullu“ sildiga põgeneda suutnud.

Huvitav kõrvalteema, mis koodi „eelarvamus“ puhul välja paistis oli see, et kui üldiselt räägitakse siin mitteusklike eelarvamustest usklike kohta, siis intervjuude jooksul kohtasin eelarvamuslikku suhtumist ka religioossetelt inimestelt üksteise suhtes. Kõige enam esines seda Jehoova tunnistajate kohta, kelle puhul mõnel hetkel keelduti neid kristlaseks pidamast.

„[...] ma tunnen et tõesti nagu eegi töö juures ma tunnen, et kaplanitele natuke tehakse liiga, aga samas jälle ühiskonna poolt, et kedagi nagu kiusatakse, nii nii väga Eestis ei mina ei tunne seda selliselt. Et eee tõesti Jehoova tunnistajad võib-olla neid natukese rohkem nagu mõeldakse või siis neid mormoone, eksju. Aga noh, nemad ei ole kristlased ka eksju, ikkagi noh selles mõttes ei ole. Ega sinul ei ole ju mingit ... usu usu usulist vo veendumust?“
L: ei, ei.

T: Et sul võib huvitav kuulata olla.“ (Tormis, 39, baptist)

Üldiselt nähakse problemaatilisena just seda, et kuna Jehoova tunnistajatel on kuulutustöö tõttu enim kokkupuudet inimestega, kiputakse muljeid ja eelarvamusi, mis nendest kontaktidest tekivad laiendama kogu kristlaskonna peale:

„[---] ja eks üks teema on ju see ka, et minu meelest Eesti selline tavaline inimene, et nende jaoks on nagu usklikud lihtsalt kõik ongi kõik on nagu üks, et selline mormoonid, Jehoova tunnistajad, mulle endale ei meeldi ka üldse kui need Jehoova tunnistajad hakkavad ahistama ja ja ja ükski inimene Eestist, nagu neile ei meeldi kui nad tulevad. JA siis see ongi, et kui sa ütled, et sa oled kristlane, siis öeldakse, et „aa – tuled piibliga pähe lajatama“. (Sofi, 33, baptist)

Üldist eelarvamuslikku fooni enda suhtes tunnetavad kahtlemata ka Jehoova tunnistajad ise:

„Mina ütleks niimoodi, et suhtumine Jehoova tunnistajatesse on negatiivne. Sest üldiselt, kui sa ütled, et ma olen luterlane või olen baptist, siis see ei ole probleem. [...] Aga kui laps läheb kooli ja ütleb, et ma olen Jehoova tunnistaja ja ma ei taha osaleda jõulupidudel ja emadepäeva kontsertidel ärge andke mulle osasid ja jaa et ma nagu ei osale ka sünnipäevakingituste tegemise loosis, siis see on probleem!“ (Marge, 52, Jehoova tunnistaja)

Marge näeb, et probleeme ja eelarvamusi tekitab see, et Jehoova tunnistajad ei osale teatud üritustel ning ei pea näiteks jõule ning sünnipäevi. Marge jutustab ka loo kohtumisest vana sõbrannaga, kes, kuuldes, et Margest on saanud Jehoova tunnistaja, tema sõnumitele enam ei vasta. Seega võib öelda, et mõnel puhul on eelarvamus tugevam sellestki, et kellegagi on olnud juba aastatepikkune (positiivne) suhe.

HIRM

„Hirm“ on kood, mida esines mõlemast vaatenurgast. Kristlased võivad tunda hirmu selle ees, mis

neist arvatakse, hirmu oma religioossusest rääkimise ees; mitteusklikud aga tundmatu (ehk käesoleval juhul religioosse inimese või religiooni) ees. Omamoodi on tegu jälle paradoksiga – mõlemapoolselt tuntakse hirmu, mille lahenduseks oleks tundmatuga tutvumine.

„Et siuke kaheti seis tegelikult ma näengi, et need inimesed ise on segaduses, nad ei tea, mis seisukoht võtta kui mu juures on kristlane. Nad... „äkki ta hakkab mulle rääkima kohe jumalast? Ma ei taha midagi kuulda“. Et noh, ma ei hakka kohe rääkima jumalast kõigile, et sa pead ikka ise küsima, et see on ka erinev et.. ehk et tal võibki olla mingi kehva kogemus. Ta rääkis oma kehvasi kogemusi Jehoova tunnistajatega, et noh, see ongi „sorry“ jah, et „et ma ei taha tegelikult teha seda kehva kehva kogemust“, et see on nagu üks.“ (Andreas, 26, baptist)

Nagu Andreas siin märgib, siis võib hirmu põhjuseks olla tunne, et kristlasega rääkides tuleb rääkida jumalast. Teise põhjusena näeb ta minevikus olnud halba kogemust, mille kordumist peljatakse. Siit on näha, et hirm võib-olla nii põhjendatud kui ka põhjendamatu – teisel juhul on hirmu allikaks eelarvamused, mis ei pruugigi olla väga ratsionaalselt läbimõeldud. Ka Polli toob välja, et ühe kogemuse pealt tehakse tihti üldistus ning hirm halva kogemuse kordumise ees võib olla peletav kõige religioosse suhtes:

„Minul on olnud näiteks endal selline kogemus, et me käisime viimase lasteaia rühmaga, ühes teises lasteaias oli, eeeee käisime mmm jalutamas vanalinnas ja kuna me läksime Toompeale jalutama, et mis siin, huvitav vanade majadega koht oli, lähedal jalutada ka. Ja ja siis astusime korraks Toomkirikusse ja siis üks tüdruk hakkas nutma, sest temal oli olnud vanaema matus selles kirikus või mingis kirikus. Ja lapsevanemad nagu ei selgita lastele ja ja et mis on mis ja ja noh... sellest oli nagu õudselt palju pahandust pärast. Ja [?] laps küsis minu käest, et mis ja kus ja kuidas, eksju, mida peaks tegelikult lapsevanem seletama lapsele, [kohanimi] on ju kirikuid täis, et et õõõ laps hakkas tahtma teispoosusesse. Tema tahab näha, mis seal toimub eksju. Konkreetselt, see ei ole ka okei, sa pead ikkagi siin maapeal elama. Ja siis see ema oli nii paanikas, et ei tohi enam iialgi minna lapsega kirikusse. Mitte kunagi. Kuidas tohib üldse lasteaias kirikusse minna lapsega. Sellest tuli palju pahandust ja draamat. Sa ei tea, kuidas inimesed reageerivad, need ateistide reaktsioonid võivad olla (*naerab*) täiesti nagu ... sõgedad! [...] Selles mõttes oleks ikkagi vaja, et nad seda usuõpetust mingit moodi ikkagi saavad, et neil oleks mingigi ettekujutus sellest, mis hooned need su enda linnas on, et ei ole päris nii, et ma kardan paaniliselt neid hooneid, millel on torn ristiga otsas, et jah.. Ma ei tea, mis neil seal peas toimub. Mõtles, kui nad on ka ateistide keskel üles kasvanud, siis võib see olla väga palju, see on omaette uurimisteema, mis neil seal peas toimub tegelikult. Seda oleks päris huvitav uurida, ma arvan.“ (Polli, 59, õigeusklik)

Polli mäletab lugu, kus ebaõnnestunud kommunikatsiooni tõttu kehvasti lõppenud kooliekskursioon tuletas meelde negatiivse kogemuse, mis vanad hirmud esile tõi. Lapsevanem, kes (ilmselt?) ise religioosne ei ole, nägi probleemkohana just religioosset pühapaika, mitte enda tegemata jäänud selgitustööd. Polli leiab, et ateistide reaktsioonid võivad olla „täiesti sõgedad“ ja et

„see on omaette uurimisteema, mis neil seal peas toimub.“ Siit näeme, et ka religioosetele inimestele tekitab kimbatust see, kuidas mittereligioossed inimesed mõtlevad, hirm ja mõistmatus on vastastikune. Lisateemana toob Polli sisse ka religioonialase kirjaoskamatus, mis siin kõnekalt välja tuleb – kuna ei lapsevanem ega laps religiooni ega ka näiteks kirikute kohta väga palju lisateadmisi ei oma, saabki sellest lihtsalt hoone, mis negatiivset märki kannab, sest seal on käidud olulise inimese matustel. Hirmu kohtab aga ka teisest vaatenurgast:

„Võib-olla ongi ka see, et ka palju on kristlaste enda peas kinni, et et me oleme noh nüüd ikkagi 30 aastat, et kõik on lubatud, et võib-olla see ei ole üldse nii, et ma nagu kardan, aga kuna ma kardan, või nagu väldin, siis ma nagu ei saagi teada. Aga üldiselt üsna tihti ma saan nagu vastupidi, et kui ma nagu ütlen, siis inimestel on nagu täiesti normaalne suhtumine. Et jah, ma ei tea. Võib-olla see muutus peab tulema hoopiski usklike poolt, mitte tavainimeste poolt, mitteusklike poolt.“ (Sofi, 33, baptist)

Sofi mõistab ka ise, et tegelikult ei pruugigi suhtumine negatiivne olla, aga kuna tal on hirm, siis on lihtsam teemat vältida ning seetõttu ei saagi teada, mis oleks võinud juhtuda. Samuti toob ta välja mõtte, et ehk peab käitumismuutus toimuma hoopis kristlaste seas – ilmselt peab ta silmas seda, et julgemini oma vaateid ja religioosseid tõekspidamisi tutvustataks.

EI OLE NEGATIIVNE

Leidus siiski ka neid, kes leidsid, et suhtumine religiooni ei ole negatiivne, s.t. „ei ole vaenulik“. Sõna „vaenulik“ kasutati intervjuueeritavate poolt antud kontekstis ise – ka eelnevalt intervjuus ei olnud see sõna kasutusel olnud – ja mulle tundub see tähelepanuväärsena. Kui eelneb küsimus selle kohta, kuidas tundub, milline on suhtumine religiooni või religioossetesse inimestesse Eestis ning vastuses kasutakse väga jõulist sõna, tekitab see kahtlemata mõtteainet. Kohati tekkis tunne, et justkui ei vastatud mulle, vaid mingile väitele suhtumise kohta religiooni, mida mujalt on kuulnud või mis on käibetõde. Näide:

„L: aga kuidas sa üldiselt kirjeldaksid suhtumist religiooni Eestis?

R: No, minu isiklik kogemus on see, et tegelikult see ei ole vaenulik. Et ma ei ole nagu sellist vaenulikku suhtumist kogenud nii isiklikul tasandil kui ka näiteks meie koguduse tasandil.“ (Rasmus, 32, baptist)

Rasmuse jutust tuleb välja, et ta ei taju negatiivset suhtumist – ei isiklikul tasandil ega ka kogukonnas. Samas peab arvestama, et Rasmus on ka ise palju vaeva näinud, et enda usku ja ennast uskliku inimesena tutvustada ning hea mulje jätta. Tundub, et selline lähenemine tuleks kasuks laiemaltki. Mida tuttavamaks saab religioon ja religioosne inimene, seda nõrgematel jalgadel seisavad ka stereotüübid ja eelarvamused. Leiti ka, et suhtumine võib olla leige või ükskõikne, aga

mitte halvustav:

M: Ma arvan ükskõikne küllaltki. Et ei ..võib-olla mõnda... tähendab ei ei tehta erilist probleemi. See ei ole see ei ole kõige tähtsam. Inimesed on tegelevad noh praegu on eriti raske eksju, kus on need haigused ja surmad. Ja ... põhijutt on ju covid. Kokku saad: "Kas sa oled vaksineeritud, kas teha test.." ja ... kahju. Aga mitte halvustavalt. Kindlasti mitte. Minu minu kogemust sellist ei ole. Ei keegi ei ütle, et ah need. Ma ei ole kuulnud. Võib-olla minu kuuldes ei räägita, aga ei ole. Ma arvan, et kuidagi niuke rahulik või noh. Selline. Aga ei kiputa ka nii väga ise. Ristitud saama ja seda ka ei ole. (Meeli, 72, katoliiklane)

Teine liin, mida selle koodi kontekstis märkas, oli muster, kus intervjuueeritav tõdeb, et suhtumine ei ole tema arvates negatiivne, kuid sealt edasi intervjuu jooksul ei too positiivseid, vaid negatiivseid näiteid. Mõnes mõttes võib seda pidada loomulikuks – kui enne intervjuud ei ole inimene teemale sügavamalt mõelnud, on loogiline, et kui ta intervjuu käigus tegelikke situatsioone lahti mõtestab, näeb ta olukordi detailsemalt ning seega ka tema öeldu sisu muutub nii, et ta hakkaks justkui endale vastu rääkima.

4.2. Intervjuude teekond infost lavastuseks

Transkribeeritud intervjuud kuulasid läbi dramaturg, lavastuse stsenograaf (ja proovide alates mingil määral ka trupp). See on oluline seetõttu, et kuna lavastus ei põhine valmis näidendil, on intervjuudest saadud materjal esimeseks võimaluseks tulevase lavastuse sisuga tutvumiseks ning meeskonnal sihtide seadmiseks. Esialgu käis kõige tihedam töö dramaturg Anne-Ly Sovaga, kellega alustasime tööd iga intervjuud analüüsides. Omavahelistes vestlustes kaardistasime teemad, millel intervjuueeritav oli peatunud, kuidas ta seda teinud oli, milliseid situatsioone kirjeldas jne. Siit edasiliikumiseks on mitu teed ja need erinevad sõltuvalt sellest, milline on visioon tulevases lavastuses. Osa infost oli võimalik vormida tegevuslikeks, dia- või polüloogideks, osa monoloogideks, osa stseenideks mis näitleja, video, heli või valguse abil jutustavad mingist impulsist, pildist või atmosfäärist, mis intervjuu ajal tekkinud. Mingid infokatked olid aga algpunktiks mingi küsimuse edasiuurimisele ning stseen tõukus lõpuks infost, mis intervjuu käigus saadud. Oluliseks partneriks materjali mõtestamisel oli ka lavastuse stsenograaf Illimar Vihmar, kes asus looma tulevase lavastuse lavakujundust ning kostüüme. Kuigi minu ja tema tööprotsessi tulem on erinev, oli mõttevahetus stsenograafiga materjali teemadel algusest kuni esietenduseni ülioluline komponent.

Kondikava ja arvestataval hulgal stseene said valmis koostöös dramaturgiga enne proove ning neid asusimegi muutma, täiendama ja neile lisa otsima juba proovisaalis koos näitlejate ja ülejäänud lavastusmeeskonnaga. Dokumentaalteatri puhul pean keeruliseks just seda, et kuna info

on kogutud otse inimestelt, on meil vastutus suure hulga inimeste ees, kellele see materjal on isiklik. Samas peame arvestama veel paljude teguritega – mahupiiranguga, kunstilise tasemega ning sellega, et lavastuse etendus kujuneks kohtumispaigaks, kus teatrisse tulnu saab kohtuda turvalises keskkonnas tundmatuga.

Proovisaalis stseene luues olime ilmselt kõige kaugemal sellest, mida teeb teadlane intervjuudest saadud infot süstematiseerides. Enne kui lavastus iseendaks vormub, ei proovita proovisaalis infot süstematiseerida ja vähendada, vaid vastupidi, tõmmata saadud detailidest moodustuv võrk võimalikult laiali lahti. Teatri abil uurimise tugev külg ehk ongi see, et saame lavale tuua vaatenurkade paljususe, mitte ainult nende hääle, kes domineerima jäävad. Mõnes mõttes saame vaataja viia teemasse sisse ning siis jätta ta „uurija laua“ taha istuma infoga, mis kogutud; lasta tal selle põhjal näha, milline on teema sisu ja millised erinevad vaatepunktid. Vaatajast endast saab seeläbi uurija, kes teeb järeldusi kogutud materjali põhjal.

Käesoleva projekti puhul on kohane märkida, et enamus stseenidest, mis lavastuse moodustavad on dokumentaalse taustaga, s.t. kogutud selle projekti tarbeks tehtud intervjuude käigus. Eraldi raami moodustab Hieronymus Boschi triptühhoniga seostuv lavakujundus – see on lavastuskunstniku lisakiht meie tööle ning pole pärit intervjuudest. Valik selle osas, millistest intervjuudest saavad monoloogid ning millistest räägitud mõtetest, situatsioonidest, emotsioonidest saavad stseenid, mis teemat tegevuslikult ilmestavad, toimus prooviprotsessi eel ja ajal. Kõigi intervjuude analüüs ning korduv kuulamine-mõtestamine aitas välja sõeluda need intervjuud, kus kõnekalt mingit uurimistöö jaoks olulist teemat käsitleti. Valikut tehes pidasime alati silmas ka seda, et monoloogiks kujundatud teemaarendus või mõtteviis oleks kajastatud rohkem kui ainult ühe inimese intervjuus – tegu ei ole seega vaid ühe inimese isikliku probleemiga või mõtteviisiga, mida võiks ühiskondlikus plaanis pidada väheoluliseks, vaid näitab laiemat suundumust.

Viie lavastuses esitatava monoloogi puhul (vt Lisa 1) võib näha erinevaid teemapüstitusi, mis ka kogumaterjali analüüsides oluliseks osutusid ja esile tõusid:

- kognitiivne dissonants, maailmavaateline erinevus (Jakobi monoloog – esitab Nils Mattias Steinberg, Johanna monoloog – esitab Liis Karpov);
- (negatiivne) suhtumine religiooni (Sofi monoloog – esitab Fatme Helge Leevald);
- kristlase kuvand (Rebeka monoloog – esitab Kadri Rämmeld);
- „me oleme tavalised inimesed“ (Polli päevik – esitab Ago Anderson);
- paralleelmaailm (Johanna monoloog).

Monoloogid, mis saavad kõige jõulisemalt mõjutada lavastuse rõhuasetusi, on valitud silmas pidades seda, et kogumaterjali analüüsides ning uurimisküsimusele vastust otsides jääks pinnale

teemad, mis kogumist kõige rohkem esile tungisid – st neist räägiti intervjuude jooksul korduvalt ning need esindasid mingit aspekti suhtumisest religiooni või religioossetesse inimestesse, mis oli oluline. Selle juures loomulikult ei kao ka iga tegelase spetsiifilisus, nende lugu saab räägitud ikka läbi nende endi ning näidete, mis on toodud igapäevaelust. Samas tundsin, et on oluline, et valiku juures oleks kaalukeeleks see, et tegu oleks infoga, mis kommukeeriks vastuseid uurimisküsimustele, mitte üksikisikute eraproblemaatikat.

Järgnevalt analüüsin kolme eripalgelise stseeni teekonda algmaterjalist stseenikssaamiseni lavastuses „Issanda loomaed“. Kõik on sündinud erineval viisil, kuid kõiki saab pidada dokumentaalseks – info, lood, emotsioonid, mis stseenides esinevad, on pärit intervjuudest. Mõnel puhul rohkem, mõnel puhul vähem sõnasõnalisemalt, aga alati jälgides seda, et lavale jõuaks see, mida intervjuudes meile öelda püüti.

4.2.1. Ühe stseeni tekkelugu: „Pilved“

Stseeni algpunktiks on Andree (26) räägitud lugu sellest, kuidas talle kui koguduse pastorile helistas ükskord ärritunud lapsevanem, kelle laps oli parajasti osalemas Andree kodus toimival kristlikul noorteõhtul. Ema suhtumine muutus aga niipea, kui ta aru sai, et teisel pool toru on talle tuttav inimene. Järgnevalt on ära toodud lõik intervjuust, kus Andreas situatsiooni kirjeldab.

„ANDREAS: [---] Täna ma näen, et minul uue võimaluse võtmine ongi see, et kui nõukaajal mõtleme kristlastele või üldse varem, või osad ütlevad, et ristisõda, mõõgaga toodi, minu võimalus ongi see, et kui sa oled nii selle vastu old, ma ei saa ju sulle rääkida. Mul on raske rääkida. Mis ma saan teha, on see, et öelda, et rääkides sinuga, ma räägin, tead, ma elan kristlase eluviisi, ma olen kristlane. Ja see on kõik. Ma ei pea rohkem nagu ütleva, et aga et noh et jah et kas Jeesust usud või kas sa tahad uskuma hakata, et see ei ole enam vajalik, ma arvan, et see on ... sest sealt hakkabki jälle peale see, et ma ei tea, kus ta läheb oma jutuga. Ma ei tunne teda...et see on võib-olla see, mis ma tunnen, et Eesti inimestel on. Õpilastel tegelikult näen ka päris palju. Täna õpilased, kellega mina kohtun, eile meil oli ligi 20 noort seal koos või 21.. no okei mõni oli täiskasvand ka. Et nende vanemad... Üks ema helistas mulle ükskord (*mängib ette toimunud telefonikõnet, ärritunult*): „Mis üritus teil on? Nii hilja lõpeb?“ – „Ei lõpe hilja, et siin täna on pikemalt läind, et lauamänge mängime...“ Aga jälle mingi kogemus. Täna just hiljuti ...

LAURA: Aga temal oli nagu hirm, et ...?

A: Teadmatus, ta ei tea ju.. tema tütar tuli meie noorteõhtule, meil toimus siin kodus.

L: Aga ta teadis, et see on selline kristlik üritus?

A: Jaa, ta teadis, tütar oli öelnud, a no kristlik üritus, lähen sinna. A no mis seal tehakse, tütar

ei teadnud. No ta teadis, et laulame, loeme, noh ma räägin, räägitakse mingi usu teemadel. Jaa... aga tegelikult ju ema ei teadnud seda. Ta on kuulnud võib-olla mingeid pilte või näind kuskilt mingeid pilte, et et ee ja see ongi võib-olla mingi ... A see oligi, et tüdruk ütles, et „mu ema soovib suga rääkida“. Ma võtsin vastu: „Mis üritus see on?“ Tüdrukud juba teadsid, et et ütles seal ise mõtlesid, et kella kaheteistkümneni läheb. A meil on kõige hiljem, mis on on kümnest, siis lõpetame igal juhul ära. Tavaliselt on seitsmest üheksani. Et normaalsel kellaajal lapsed koju jõuaks. Ema: „Mis üritus see on?! Kaksteist lõpeb?!“ – „Ei lõpe kaksteist.“ Jälle mingi kogemus, mingi eelarvamus. [Kohanimi] puhul päästis mind see, et et ma olin temaga natuke kokku puutunud, et ikka kuidagi puutud, läbi ühe töö kokku puutunud. „Andreas, sina või?“ – „Jaa, ja kellega ma räägin?!“ „Ai, mina!“ – „Aa, tsau!“ Hääle järgi tundis ära. Kohe, varasem kokkupuude, see, et ta teadis, et ma olen kristlane, varasem kokkupuude päästis mind sellest hetkest niiöelda. Kohe oli suva. Tead tee, mis tahad. Seal oli kohe.. tegelikult oligi see, et mina

L: Muutus nagu suhtumine?

A: Jaa, täielikult, kohe ja ja te.. noh mis ma näen, oligi see, et üks kogemus oli minuga eelnevalt. Ta ei teadnud, kes, ta teadis ta saatis oma tütre kuhugi, ta ei teadnud tegelikult millega on tegu. Ja tulebki mingi, et kui ta helistas siis ta võis teada, et okei Andreas on küll kristlane, seal on ka kristlased, aga seal Andreast ei ole, on jama seis.[...] Noh, tema tütar ongi käinud nüüd siis kaks aastat. Ja [...] siis tema ütleb ka, et kuidas Andreas me saame need lapsed nagu teele saata või kuidagi noh. Täitsa teine suhtumine.

L: Aga mis.. mis see on täitsa huvitav olukord, aga et see ja ka see nagu muutus, et selles mõttes näiteolukorrana et see on nagu... Mis ta kartis, mis ta mõtles, mis tehakse või mis räägitakse või mis see nagu pilt on, et ... mis on juba see, et sa võtad telefoni ja helistad, et kuule nüüd on nagu.. plahvatus?

A: Ma arvan et, ma arvan et ee ... nüüd ma ei tea. Tegelt ma võiks küsida talt ju. Et päris põnev oleks. Et ma arvan, et see, jälle mingi niiöelda eelarvamus, mis toimub on et ajupesu tehakse. Et ta tuleb tagasi, ta ütleb, et nüüd ma usun Jumalat..

L: Ja siis see on tema jaoks kuidagi...

A: et ta ühest korrast hakkab uskuma jumalat.. vat see on nüüd see, mis mina võtan ka, et tähendab, kui sa hakkad uskuma, siis tore ja kõik see, aga ma tahan, et sul oleks isiklik kogemus. Kui sa hakkad ühe õhtuga usud jumalasse, siis sul võib olla mingi väike killuke, kogemus.. sul puudub nagu tegelikult suurem pilt asjast. Ja ma eeldan, et seal võib olla, et äkki nüüd mul tuleb tütar koju. Hakkab rääkima mingi Maa loomisest, kõikidest asjad, ja nüüd ma ei kuule millestki muust kui ainult usk usk usk. Ja tähendab ongi siukseid nagu variante ka, mõned on lihtsalt hästi vastu sellele. Ta ei tea, kus, tegelikult ta ei tea, kellega ta laps koos käib, kelle juures.“ (Andreas, 26, baptist)

Kuna kirjeldatud olukord ise näis sisukas aga ka üsna dramaatiline ja mänguvõimalusi pakkuv, tundus see koheselt huvitava alusmaterjalina stseeniks. Andrease räägitu võtab üsna kõnekalt kokku paljudest intervjuudest läbi käinud mõtte, et hirm ja eelarvamused tekivad just

tundmatu osas. Kui isiklik kogemus puudub või esimene kokkupuude on olnud ebameeldiv, kiputakse langema stereotüüpsete mõtete lõksu. Mõtlesime, et ehk oleks huvitav näha hetke, mil kirjeldatud lapsevanema suhtumine muutub: mõttest „*ajupesu tehakse*“ saab sekundiga „*see on Andreas, kõik on korras*“. Seega tundus vajalik taastada ka olukord enne telefonikõnet: ühel tavalisel vaikselt väikelinna õhtupoolikul on kodus toimetamas ärev lapsevanem, kes oma muremõtteid tagasi hoida ei suuda ning need hakkavad lumepallina absurdsetesse kõrgustesse kasvama. Fantaseerisime, milline võis olla see õhtu kodus, kui üks vanematest ei saa rahu mõeldes, kus ja kellega ta laps on: pähe tulevad igasugused pildid ja varasemad kogemused seoses usu ja usklikega, kuid kuna endal puudub kokkupuude, jääb peale ikkagi hirm ja eelarvamus. Selle emotsiooni tuules haarabki vanem telefoni ja helistab. Kuuldes, et tegu on tuttava inimesega, tema arvamus ja suhtumine muutub.

Pärast esialgse sünopsise läbiarutamist dramaturgiga alustas ta stseeni olustiku kirjeldamist ja dialoogi kirjutamist, mida omavahel edasi-tagasi põrgatades arendasime. Stereotüüpsed hirmud, mis vanemat painavad leidsime nii Andrease kirjeldatust kui ka teistes intervjuudes räägitust. Jonestowni sadade hukkunutega päädinud ususekti lugu tundus kõneka viitena antud stseeni sobivat, kuigi see info ei ole pärit intervjuueeritavate räägitust. Valminud teksti lugesime ja analüüsisime näitlejatega proovis, mille järel vahetasime rollid (algselt lugesime olukorda nii nagu Andreas kirjeldas – helistab ema (Kadri Rämmeld), aga proovis leidsime, et see lähenemine viib tähelepanu liigselt soostereotüüpide põlistamisele ning seetõttu tegin ettepaneku, et rahutu lapsevanem on hoopis isa (Ago Anderson)). See toimis hästi ning jäime selle juurde. Tekst läbis aja jooksul näitlejate improvisatsioonifaasid – vahepeal läks tekstiimprovisatsioon koormavalt pikaks ning lõpuks fikseerisime kindla variandi, mis stseeni mõtte kohale tooks. Laval lisasime igapäevatoimetuseks selle, et terve stseeni vältel ema „sorteerib pesu“ – Fatme Helge Leevald viskab ema mängivale Kadri Rämmeldile pidevalt oma kampsunit jalge ette, et too saaks seda üha jälle kokku voltida.

Lõplik stseeni tekst:

PILVED

Kena argiõhtune kodune olemine. Selline aastatega välja kujunenud hubane rutiin. Naine teeb naiseasju – võibolla istub ka niisama teleka ees, võibolla triigib midagi või puhastab õunu, mida kuivama panna või hoopiski lappab pesu kokku või loeb. Mees loeb ajalehte või raamatut või lahendab ristsõna või vaatab telekat või sügab niisama – mida iganes

mehed neil tööpäevajärgsetel õhtutel kodus teevad. Siis, kui tõesti on see hetk, kus päevamured on selja taga ja unenäod veel eestpoolt ei paista. No hästi mõnus on olla. Aga erinevalt naisest on mehes tajuda mingit teistsugust, natuke nagu närvilist olekut. Aga muidu on kõik tavaline.

MEES: Ma ei tea, see ei ole ikka õige asi.

NAINE: Mh?

MEES: No see üritus.

NAINE: Mis üritus?

MEES: No see, kuhu ta läks.

NAINE: Kes?

MEES: Sinu tütar, issand jumal!

NAINE: Ta läks klassiõhtule ju.

MEES: Mitte klassiõhtule, ta läks noorteõhtule.

Naine ei ütle midagi. Vaikivad. Veidikese hetke pärast

MEES: Ta ütles, et see on kristlik noorteõhtu.

NAINE: Mh?

MEES: Kristlik noorteõhtu.

NAINE: Ta on nüüd usklik või?

MEES: No täpselt! Ma ei tea. See on ikka nii kahtlane...

NAINE: Noo jah.

MEES: Südaööni kuskil ... Mida nad teevad seal?!

NAINE: Joovad teed ja söövad küpsist ...

MEES: Kust sina tead?

NAINE: No mida teevad viieteistaastased kuskil kristlikul noorteõhtul – vaevalt, et narkot ja alkot.

MEES: Nojah.

Vaikivad. Korraks tundub, et tegelt on kõik okei. Aga mehele ei anna ikkagi rahu.

MEES: Aga ikkagi on see kahtlane. Mis kristlik noorteõhtu see südaööni kestab?! Nad ei tohi nii kaua väljaski olla! Mis nad teevad seal kirikus nii kaua?! Külma ja mingid koledad pildid ja see verise jeesus seal ees. Ja see ei ole isegi kirikus, ta ütles, et see on kuskil korteris. Ei, see ei ole ikka õige asi... Äkki on mingid mingid ma ei tea, noh, need, kes neid ajakirju käivad pakkumas või need mitmenaisepidajad, kes surnuid ristivad. Mingi sekt. Nagu need, kes seal Ameerikas viimsetpäeva ootasid ja lastele limonaadi sisse mürki panid... Kuuled või?!

NAINE: Sa mõtled neid Jonestowni omasid või? Üheksasada kaheksateist surnut. Hull värk jah. Aga see oli mingi seitsmekümnendatel ja need surid ju kõik ära, ega nad mingid jeesused ei ole, kes surnust üles tõusevad ja meie linna lastele limonaadi jagama tulevad.

MEES: Ära naera, see on tõsine asi. Igasugu hulle liigub ringi. Teevad mingeid rituaale kuskil öistel surnuaedadel ja ronivad mingi oreliulgumise saatel mööda seinu üles ja räägivad tundmatutes keeltes ja joonistavad mingeid pentagramme kuskile või piitsutavad ennast ja kannavad mingeid ogadega vöösid! Igasuguseid on ju! Ja sind üldse ei huvita, et see on su oma tütar, kes praegu kuskil korteris maeitea, halleluuja karjub ja põrandal väänleb. Kuuled või, see on sinu tütar, kelle ajusid praegu pestakse! Pärast tuleb koju – KUI ta veel üldse koju tuleb – mingi loor peas ja sunnib meid ka palvetama ja pead vastu maad taguma ja mingi maeitea leeris käima või abielluma! Me pole ju abieluski!

NAINE: No helista talle siis, kui sa muidu rahu ei saa. Telefon on tal ju kaasas. *Mees võtab telefoni ja valib numbri.*

MEES: Ta ei võta vastu!

NAINE: No lase kutsuda ka natuke, äkki on hääletu peal.

MEES: Kutsub ju juba.... *(läheb aina enam närvi)* Täitsa lõpp, ma ütlesin sulle, et paneme ta telefonile selle jälgimisäpi peale, mida Reet soovitas, aga sina oled kõigele vastu – „Suur tüdruk juba, kuhu ta meie väikeses linnas ikka kaob...“ Nüüd ongi käes! Kuidas me ta nüüd veel kätte saame?!

NAINE: Kellega ta läks sinna?

MEES *(ikka veel telefoni otsas)*: Selle uue klassiõega.

NAINE: Tema number on sul või?

MEES: Ei ole.

NAINE: Aga mul on.

MEES: Kus?

NAINE: Märkmikus. Kotis.

MEES: Otsi oma kott üles siis!

(Naine ajab end püsti ja läheb kotti tooma)

Ei, mitte seal, sa ei pane oma kotti kunagi kööki ju! Esikus, kapi peal! Jah, seal jah! Tee kiiremini!

(Mehe hääl muutub, teisel pool võetakse vastu)

Kallis, kullakene, kas sinuga on kõik hästi? Kui sa ei saa rääkida ja sa oled ohus ja tahad,

et isa sulle kohe järele tuleks, siis ütle parool ... „pilved“.

(Naisele, sosinal) Ta ütleb, et pastor räägib.

(Telefoni) Mis pastor räägib? Ma tahan temaga rääkida. Anna talle toru! Ütle, et su isa tahab temaga rääkida!

(Telefoni, ametliku ja ärritunud häälega.) Tere, mis üritus see selline on, et lapsed on keskööni kuskil küla peal?! Mis ajupesu see on?! ...

(Telefoni, hoopis meeldivama tooniga ja vähem ametlikult) Andreas, sina või? ...

Ma ei teadnudki, et sa pastor oled. Nojah, mängige siis edasi. Mul hakkas kiire. Head aega!

(Paneb toru ära. Naisele, vaikselt) Poole kümneni teevad.

NAINE: „Pilved“?

Kokkuvõttes võib seega öelda, et lisasime Andrease räägitud telefonikõne situatsioonile võimaliku eeloo mehe ja naise koduse stseeni näol. Kirjutasime lahti seda, millised võivad olla eelarvamused, stereotüübid ja hirmud, mis mehel seoses lapse noorteõhtul olemisega tekivad (sisend selleks nii Andrease räägitust kui ka teistest intervjuudest), kuidas olukord lausa absurdsete süüdistusteni tõuseb ning siis isa suhtumine telefonikõne tõttu järsult muutub.

4.2.2. Ühe stseeni tekkelugu: „Usklik grillpeol“

Stseenimõte „Usklik grillpeol“ tekkis soovist kirjeldada olukordi, mida intervjuudes korduvalt välja toodi – religioosne inimene on seltskonnas (tööl lõunapausil, seltskondlikul koosviibimisel, peol) ning kui teemaks tuleb usk või usklikud, näidatakse ühel või teisel viisil välja seda, milline on suhtumine. Idee stseeniks oli olemas juba enne prooviprotsessi algust lavastusdramaturgiga esimesi intervjuusid läbi analüüsid. Algselt fantaseerisime, milline võiks olla sobiv olukord, kuhu stseen sättida, kaalusime jõule ja sünnipäeva, kuid grillpidu jäi sobivana sõelale just universaalsuse tõttu (Jehoova tunnistajad näiteks sünnipäevi ega jõule ei tähista), samuti on kevadised-suvised grillpeod Eesti kontekstis hästi äratuntavad. Algselt improviseerisime näitlejatega teemal „usklik grillpeol“ ja selle põhjal kirjutasime dramaturgiga esimesi variante tekstiks. Otsustasime lisada anekdoodid, tekkis mõte, et äkki on grillpeo stseen sissejuhatavaks mitmele monoloogile, sealjuures stseeni selgroog jääb samaks, kuid muutub vastavalt spetsiifilisele monoloogile. Stseenidele andis lõpliku vormi ja elu muusika (helikujunduse) lisamine, pärast esimest improvisatsiooniproovi heliga loksus stseenide põhiline kese paika ning saime hakata teksti täpsustama-fikseerima ning kolmest stseenist moodustus eraldi liin, mis kulgeb läbi lavastuse. Osa elemente (nt anekdoodid) korduvad omal moel

kõigis kolmes stseenis, sama on taustamuusika ning situatsioon grillpeol. Dünaamika mõttes erineb kõige rohkem kolmas grillpidu, kus olukord on muutunud: kui enne oli üks osalejatest usklik ning teised mitte, siis kolmandal grillpeol on kõik osalejad usklikud.

Lavastusse tekkis sellest ideest kolme stseeni jada, mis kõik selle ühe keskse mõtte ümber erineva ideega stseeni moodustavad. Esimene grillpidu eelneb Sofi monoloogile ning loob pinnase sellest teemast rääkimiseks, mis tema monoloogis kõige rohkem esil on – negatiivne suhtumine religiooni, naeruvääristavad või tõgavad küsimused, pilge. Kõik need elemendid on esindatud ka eelnevas grillpeo olukorras, kus Sofi kaaslased, saades teada, et ta on usklik, esitavad hulgi küsimusi, millele Sofi ei oska, ei taha või peab alandavaks vastata. Teine grillpidu eelneb Rebeka monoloogile ning on vastavalt tema monoloogi teemaga seotud, tuues esile olukorra, kus tihti on stereotüüp või kuvand tugevam kui see, milline kristlane Rebeka tegelikult ise on. Rebeka kaaslased proovivad olla üleliigi mõistvad ja sellega suruvad ta mingisse nende poolt kujutletud „õige kristlase“ raami, millega Rebeka vaade tingimata ei ühti. Kolmas grillpidu saab juba toetuda eelnevate grillpidude tekitatud infoväljale (nt heidetakse nalja tobedate anekdootide üle, mis kahel eelneval grillpeol esitati) ja seal on kõik osalejad usklikud. Viimane grillpidu ei ole ka niivõrd seotud eelloona Polli päeviku stseeniga, mis järgneb, pigem on tegu grillpidude liini kokkuvõtva stseeniga, mis leiab omaette lõpu Lee intervjuust pärit looga, mis räägib sellest, kui erinev võib olla tema kui katoliiklase reaalsus mitteuskliku omast. Järgnevalt on toodud Lee räägitud mõtted algsest intervjuust ja seejärel lavastuses sama jutu põhjal kõlav tekst.

„Et nüüd reeglina, võib-olla vahest jälle, et kui ma olin seotud rohkem seal mingil hetkel oli vaja seal natuke organiseerida midagi, remonti või särki või värki või ehitust, siis oli nagu igapäevane see, et siis on selles mõttes küll, et ma istusin seal kohal seal kabelis, ma ootasin ehitajat, et saaks mingi tööülesande ära rääkida, täpsustada, ja siis kui ma seal kabelis juba istusin, aa jaa, siis on ju katoliku kirikus veel niimoodi, et kirikus on tabernaakel. Ja tabernaaklis on hostia, ehk siis pühitsetud leib, ehk siis Kristus reaalselt kohal. Et katoliiklase jaoks, kui ta läheb kirikusse, noh näiteks Eestis meil on kombeks, siis niimoodi põlvitatakse ja lüüakse rist ette. See on nagu tervitamine, et see on Jeesuse tervitamine, ta on reaalselt kohal. See ei ole sümbol, see ei ole mingi mmmmmjahh, et me mõtleme nüüd selle peale, vaid et ta on reaalselt kohal. Ja vat ja siis ma nüüd istun seal kabelis eks, kus on ka tabernaakel ja Jeesus on reaalselt kohal, siis ma muidugi mõtlen tema peale ja ma ikka loen palvet ja siis ootan ehitajat et siis siis see oli küll nagu selline päris huvitav eksistents.“ (Lee, 53, katoliiklane)

„... ei pigem see, et ma tajun nagu täiesti nagu totaalselt teist mõtteviisi. Täiesti totaalselt teisel mõtteviisil põhinevat eksistentsi, eks. Ja siis ma nagu tavaliselt nagu ikkagi imestan, et just see sama ma nagu korra kirjutasin ka, et nüüd kus kõik on käinud ja rännanud ja näinud ja no kus religioon on ikka no valdavalt olemas igal pool, tegelikult pigem on Eesti üks väheseid erandeid, kus neid nii vähe on noh ja siis et kuidas nad nagu ikka veel, see on oma

asi, et kas ta nüüd ise kirikusse läheb või kuhu iganes, aga seda ei pea ju nagu ka vastanduma või kuri selle peale olema või noh.. et siis see paneb natuke imestama, et ikka veel nagu kurjad ollakse. Et noh nii palju võiks endale selgeks teha, et noh kõik ei ole päris üks ja seesama. Et kui see Jehoova tunnistaja on eks seal nagu ... et samas ta tuleb pakub oma bukleti, et võib ju öelda „tänan ei“ ja ära minna, et ei pea selle peale ärrituma, eks. Et no vot et siis kellelgi nagu jah väga hästi ärritab see asi. [---] et nõnda sellega on jah. Et kui ma tajun nagu sellist just kellegi teise sellist täiesti teistsugust mõtteviisi või maailma, et siis ma nagu mõtlen, et ei nagu täiesti paralleelmaailm. Jah.

[---]

Midagi sellist. Et kui ma iga päev seal eks kui ma tööd teen või no siis ei ole seda vaja ju seletada, et ma seletan oma tööasju või mis iganes kui ma poes käin.. vahepeal oli küll hästi naljakas oli see, et tuli natuke nagu ajada selliseid remondiasju ja siis tuli võtta kiriku nimele mingeid ostutšekke, no see on puhas, et no kõik see süsteem korras oleks ja õige oleks. Ja siis kuidas ehitusmaterjalide poe tšekikirjutajad kassiirid seal imestasid, et oooo, misasi, misasi see on ka olemas? Ja siis nagu kuna [kohanimi] on väike, siis paar esimest ringi nad imestasid ja siis nad (naerab) siis oli nagu tuttav, siis nad enam ei imestanud. Aga see oli nagu vahva. See oli nagu tore. See ei olnud üldse mitte negatiivne, see oli pigem nagu selline uudishimu ja üllatus, et et selline asi ka [kohanimi] olemas on, eks. Et jah. See oli nagu sedapidi jälle. Eks ta ongi siin pisike siin [kohanimi] ja kirikuhoonet ei ole siis või nagu misiganes, eks ta inimesel kes ei tegele sellega, ei jäägi ette. Ei jäägi. Et no jälle nii mõistetav.“ (Lee, 53, katoliiklane)

Lee kirjeldab siin kahte tunnet – esiteks seda, et tal on vahel ta justkui kogeks elu „paralleelmaailmas“, sest tajub „täiesti totaalselt teisel mõtteviisil põhinevat eksistentsi“, selle ilmestamiseks räägib ta ühest juhtumist kui pidi kirikus ootama ehitajate tulekut ning kuna tegu oli kirikuga, kus Jeesus reaalselt kohal, siis Lee loomulikult ka palvetab. See on huvitav olukord ja sel hetkel justkui kohtusid usuelu ja tööelu. Lee räägitu põhjal on loodud tekst lavastuses, kolmandas grillpeo stseenis, mille esitab Nils Mattias Steinberg:

[---] MEES 2: No seletadki nagu lapsele. Et mis tunne see on, kui jumal on sinuga. Kogu aeg.

Hakkab rääkima, aga nüüd juba publikule, Lee lugu sellest, kuidas Jeesus on kogu aeg kohal. Teised tegelased kaovad, muusika ja valgus muutuvad, grillipeost saab kirik, harras ja pühalik.

M2: Näiteks, kui ma olen üksi kirikus, ootan näiteks maalreid, sest altarisein on vaja üle värvida, siis tegelikult ma ei ole seal ju üksi. Meil katoliku kirikus on niimoodi, et kirikus on tabernaakel. Ja tabernaaklis on hostia ehk siis pühitsetud leib ehk siis Kristus on reaalselt kohal. Katoliiklastel on kombeks, et kui lähed kirikusse, siis põlvitad ja lööd risti ette, see on nagu Jeesuse tervitamine, sest tema on reaalselt alati kohal. See ei ole sümbol, see ei

ole mingi kujutelm, et me mõtleme nüüd tema peale, vaid ta on reaalselt kohal. Siin. Ja siis ongi mul siin Eestis tihti see tunne, et ma elan nagu paralleelmaailmas, et ma tajun nagu totaalselt teisel mõtteviisil põhinevat eksistentsi kui kõik teised inimesed. Ja ma ikka imestan, et nüüd, kus kõik on käinud ja rännanud ja näinud maailma, kus religioon on ikka valdavalt olemas igal pool, et kuidas meil nagu ikka veel sellele vastandutakse või ollakse kurjad selle peale. See on ju oma asi, kas sa lähed kirikusse või kuhu iganes. Ja kui ma istun seal kirikus, kus on ka tabernaakel ja Jeesus on reaalselt kohal, siis ma loen palvet ja ootan neid restaureerijaid, siis see on küll nagu selline päris huvitav eksistents, sest minu jaoks on Kristus reaalselt siin, aga nende jaoks, kes kohe sisse astuvad ...

Selleks hetkeks peaks olema küll nüüd ilus ja pühalik ja ülev meeleolu käes olema. Aga nüüd kohe läheb see katki, sest üks lähebki lahti ja käraki-müraki-piraki on tuba täis aktiivseid ja asjalikke maalritädisid, kellel on oma asi ajada ja mingi imelik mees või tema jaoks reaalselt kohal olev Kristus neid küll ei huvita. Esimest nad esialgu ehk ei märkagi, teist pole nende jaoks olemas niiehkni. Nemad tassivad oma asju ja arutlevad valjuhäälselt, et kust saab valgust või selle jaoks elektrit ja et mida nad hommikul võileivaks kaasa tegid ja et näe kui hea, laud juba linaga kaetud, hea lõunat võtta selle peal, hähähää, ja nii edasi. Ja siis nad kaovad, sest see veider mees, kes siin oli, näitab neile nüüd, kust see elekter tuleb ja peldik on. Kolmas maalritädi ehk jääb veel pisut ringi vaatama, et mis imelik koht see ikka on, aga siis kaob ka tema õlgu kehitades. Ja siis kostub kaunis õigeusu kiriku laul ja sisse astub Ago/Polli.

Üldiselt pole aga grillpidudes räägitav info konkreetselt ühest või teisest intervjuust pärit olukorra põhjal nii nagu eelnevalt kirjeldatud „Pilvede“ stseeni puhul. Pigem on selle liini sisend tunnetus, mis kumas läbi paljudest intervjuudest, kuid mida oli raske sõnadesse panna. Mõnikord on tegu otsese pilkega, mõnikord aga žestiga või sellega, kuidas ruumis õhkkond muutub kui religiooniteema tõstatakse. Selle tunde selgitamiseks ongi kolm grillpidude stseeni loodud.

4.2.3. Ühe stseeni tekkelugu: „Polli päevik“

Polli päeviku tekkelugu erineb veidi teiste monoloogide tekkeloost. Kuigi üldiselt oli tööprintsip sama – puhastasime intervjuudest ka teiste monoloogide tarvis välja teemad, mis moodustasid ühtse mõttevoo ja tundusid teema avamiseks kõnekad, siis Polli puhul oli eriline see, et päevik ise moodustas kunstilise terviku. Päevikukirjutamine oli kõigile intervjuueeritavatele intervjuu-eelne lisalve: nad pidid kahe nädala jooksul jälgima seda, millistes vormides avaldus religioon nende

igapäevaelus – olgu see siis kindlate rituaalide, mõtete või pealtnäha üldse mitte religiooniga seotud tegevuste näol. Oluline oli näha, kuidas intervjueritav ise enda religioosset igapäevaelu näeb ja mõtestab. Kirjatöö vorm oli vaba ja päevik saadeti mulle enne intervjuud, nii et minu esimene tutvumine informandiga sai toimuda läbi kirjutatud päevikute. Üldiselt tekitas ülesanne uuritavate seas küsimusi – kuidas tuleks teha, miks see on vajalik, paljud muretsesid selle pärast, kas nad oskavad või on piisavalt loomingulised. Julgustuste ja täpsustuste najal soostusid enamik siiski ülesannet täitma. Nagu eelpool mainitud, kirjutas 17-st intervjueritust päeviku lõpuks 11, ülejäänud 6 nõustusid küll intervjuuga, kuid teatasid kas intervjuul või veidi enne seda, et päevikut nad siiski ei pidanud, põhjenduseks kuulsin tihti, et „seda ma võin sulle niisama ka rääkida“ – inimestele tundub, et nende igapäevane elu on midagi nii tavalist, et justkui polegi midagi kirja panna.

Alguses olin seega skeptiline – tundus, et intervjueritavad ei taha lisatöö kohustust võtta. Mida rohkem päevikuid aga kogunes, mõistsin, et need, kes ülesannet siiski täidavad, saavad sellest endale olulist infot ning ka minu jaoks on väga oluline võimalus enne intervjuud näha, kuidas intervjueritav mõtleb. Pärast päevikute täitmist ja nende üle arutlemist ei öelnud ükski informant, et see oli mõttetu või arusaamatu. Lõppkokkuvõttes leian, et päevikute kõige olulisem roll oligi see, et see aitas nii mind kui intervjueritavat kohtumise eel teemasse sisse viia. Ülesannet täideti kõige erinevamalt – oli neid, kes vormistasid töö Exceli tabeliks, kus märgitud rutiinselt palvekorrad ja kirikus käimine; neid, kes vabas vormis, aga üsna minimalistlikult kirjeldasid oma igapäevaseid toiminguid ja neidki, kes läksid oma mõtisklustes sügavuti oma usuelu analüüsima. Midagi sellist, mida kirjutas informant Polli, ei osanud ma aga oodata.

„PÄEVIK 2022

7. jaanuar

REEDE

Prügifirmaga on meil sellised probleemid, et uus ekipaaž ei saa tööga hakkama aga raha küsib 2 korda rohkem, kui vana. Linnavalitsus vahetus koos prügiveo juhiga, kes korralikud töömehed lahti lasi. Issand heida armu meie patuste inimeste peale.“ (Polli, 59, õigeusklik)

Niimoodi algab Polli päevik. See kirjatöö hämmastab esimesest hetkest peale – olin lugenud päevikuid, mille autorid rohkem või vähem kontseptuaalselt oma elatud religiooni üles märkisid, Polli oli aga lähenenud täiesti omamoodi. Täpselt ja paeluvalt, humoorikalt ja ausalt oli Polli kirjutanud kõigest, mis tema igapäevaelus aset leiab, samas andes pildi ka sellest, kuidas kõiges selles on omal kohal ka usk. Polli jutustas läbi päeviku oma lugu ning lisaks aususele oli ta seda teinud ka meisterlike loopöörete abil. Võimatu oli Polli jutustatuga mitte kaasa minna, võimatu

mitte tema maailma sukelduda.

„18. jaanuar

TEISIPÄEV

Kaminakütmise päev. Magasin hinnatõusu maha. 2 tundi olid radikad kõrge elektri hinnaga sees. Õnneks lubatakse täna päikest. Aga päikest ei tulnudki. No ok- teen siis kaminas süüa-ahjuaedvilju. Käisin kassiga jalutamas. Pean teda süles õue tassima, sest vabatahtlikult ta lumega õue ei lähe. Kui tagasi tuln oli toit juba kõrbema läinud. Kaminal ju kraade peal ei ole- kogu aeg tahab midagi kõrbema minna aga maitse on superhea. Peab veel harjutama.

Ujuma ei jõudnudki. Aga see- eest ei olevat meie ujulas hinnad veel tõusnud. Palusin mõned korrad meieisa palvet ja jeesuspalvet, mis tihtilugu voolab nagu taustamuusika teiste tegevuste kõrval niisama ajukäardude vahel. Piiskop Stefanos ütles selle palve kohta, et kurat kardab jeesuspalvet. No ehk ta siis kardab. Vähemalt ei tiku negatiivsed mõtted inimesele pähe, kui pea millegi muuga tegeleb. Muretsemise asemel on Issand heida armu.

Õhtul suhtlesin facebookis ilmselt meie prügivedajaga, kes üritas selgeks teha, et temal on raske prügikaste vedada ja proovigu ma ise seda tööd teha. Nojah. Aga ise ta ju valis selle töö. Siis peab ju jaksama teha. Tehku siis mõnda kergemat tööd kui seda ei jaksa. Tööpuudust meil ju praegu ei ole, pigem vastupidi. Ja kui mitte midagi teha ei jaksa, siis peab töövõimetuspensionär olema nagu mina.“ (Polli, 59, õigeusklik)

Polli jutustab päevikus kõigest, narratiivi mõttes seguneb kolm liini: igapäevaelu, millesse on pikitud probleemid hetkel aktuaalse elektri hinna tõusu ja prügiveo pärast, hüpped igapäevaelust igavikulisematele või usu teemadele ning meenutused minevikust, mis millegi pärast just tol hetkel meelde tulevad. Üleval on muutmata kujul näha, milline on päeviku üldine stilistika ja teemalt teemale liikumine. Äkilised suunamuutused hoiavad Polli päeviku rütmi elusana ning mind lugejana pidevalt mõtlemas, kuhu lugu järgmiseks tüürib. Eelpool toodud lõigus on tähelepanuväärne, kuidas palve justkui mantrana igapäevaelu taustal pidevalt tiksub, olles kõige juures saatjaks. Paljud teisedki intervjuueritid kirjeldasid sama ning ütlesid, et see on ka üks põhjus, miks usuelu on päeviku vormis keeruline põhjendada – kui elu on sellest läbi imbunud, kuidas saab siis usku kuidagi eraldiolevana välja tuua? Polli aga teeb seda mängleva kergusega ning seetõttu on tema päevik hea näide sellest, et sel viisil materjali kogudes võib saada väärtuslikku infot usuelu kohta.

„16. jaanuar

PÜHAPÄEV

Tegelikult peaks enne kirikusse minekut söömata olema, et Issanda ihu ja veri toiduga segamini ei läheks aga lapsed käivad niikuinii armulaul ilma paastumata ja tavaliselt ei lähe ma peale kirikut otse koju sööma. Enne koroonat oli meil kirikus kohvilaud. Kahju, et enam ei ole. Ei tea, kas endised ajad enam üldse tagasi tulevad?

Tegelikult olen ma väga vilets paastuja, mis toitudesse puutub. No ei oska mina ilma liha ja piima ja või ja munata toitu teha ja teha endale eraldi toitu ja teistele eraldi, tundub mõttetu pingutus olevat. Ikka süüa söön ma seda mida süüa on ja lapsedki söövad. Õnneks ei ole paastumine ainult toidust loobumine vaid ka pattudest loobumine. Üritan siis seda teist paremini teha, ehk antakse andeks, et ma õigeid paastutoite teha ei oskagi.“ (Polli, 59, õigeusklik)

Huvitav on, et kui väljastpoolt vaadates võib religioon tihtipeale üsna keeruka süsteemina tunduda, millest mitteusklikuna on raske aru saada, siis Polliga seda tunnet ei teki. Läbi selle, et ta ise on nii põhjalikult oma tegevuse läbi mõtestanud, on lihtne tema mõtetega kaasas käia. Ta ei näita lugejale seda, kuidas ta on „õige kristlane“ või et ta palvetab kindlasti hommikul ja õhtul, käib korralikult kirikus, aga meil ei teki kahtlust, et ta tõesti usub ning et religioon on oluline osa tema elust. Just see ongi Polli elatud religiooni kirjelduse puhul kõige väärtuslikum ning tegi sellest ka olulise osa lavastuses.

Kõige problemaatilisemaks osutus see, kuidas materjal lavale mahutada – päevik oli 15 lehekülge pikk, lõplik monoloog 4 lehekülge. Kuidas anda edasi Polli vaim nii, et säiliks tema stiil, teemadevalik ja sisukus? Lõppkokkuvõttes tuli valik teha ning seegi on vaid üks valik mitmetest võimalikest, mida Polli kirjutatu võimaldab. Soovisime, et lavale jääks alles nii Polli suhtumine usuellu kui ka igapäevased juhtumised (mõnes mõttes ka mittejuhtumised ja vaikelu), samas pidime endale aru andma, et kõike sisse panna on võimatu. Tuli võtta vastutus ning teha valik, mis meile kõnekas tundus. Nagu kirjutab ka Karusoo:

„Iga valik, kuitahes akadeemiline, on kontseptsioon. Lisaks on mitmeid materjale kärbitud. Originaalid jäävad arhiivi ja kunagi ehk oleme nii kaugel, et elulugude trükkimine saab kultuuri pärisosaks. Siis pole valikuid, kärpeid ega korrektuuri.“ (Karusoo 2008: 354)

Kokkuvõttes tundus, et kuigi kärbituna, annab Polli monoloog ka sellisel kujul ikkagi edasi seda sama vaimu, lihtsust ja arusaama, kuidas iga päev nagu Polli ise ütleb, „elu ja usk põimuvad omavahel“.

Kokkuvõte

Käesolev magistriprojekt keskendus sellele, kuidas tunnevad Eestis elavad kristlased, milline on suhtumine neisse ja religiooni Eestis. Uurimisküsimustele vastamiseks viisin läbi kvalitatiivsed intervjuud 17 kristlasega ning palusin neil kahe nädala jooksul pidada päevikut selle kohta, mil moel nende religioosus igapäevaelus väljendub. Intervjuude läbitöötamise ja analüüsi järel saadud info põhjal valmis dokumentaallavastus Endla teatris, mis käsitleb seda, kuidas tajuvad kristlased, milline on suhtumine neisse ja usku Eestis.

Info korrastamiseks kasutasin induktiivset meetodit – korduva lähilugemise teel puhastusid välja koodid ja koodide grupid, millest sain moodustada kategooriad. Kategooriate kirjeldamise abil oli võimalik intervjuueeritute poolt räägitut kirjeldada ning vastata uurimisküsimustele. Analüüsi tulemusena leidsin, et kristlased tunnetavad, et nende ning ka religiooni kohta on Eesti ühiskonnas kindel kuvand, mis tihti ei pruugi vastata tegelikkusele. Sellega samaaegselt räägiti ka enda tunnetusest, milline on „õige kristlane“. Kuna tuntakse, et kuvand on kinnistunud ning „kristlase eesmärk ei ole vaielda“, ei kiputa ennast kaitsma või enda maailmapilti selgitama. Nii ühiskondlikul tasandil kui ka kristlaste endi seas on pilt, et kristlane peaks olema „hea inimene“. Ühiskonnas on see aga saavutanud mõnevõrra absurdse tasandi, sest kristlased tajuvad, et neilt oodatakse justkui ebainimlikku emotsioonitust, rääkimata sellest, et suhtutakse naeruvääristavalt (kui kristlane pahandab, siis ta läheb teise tuppa palvetama). Kuigi käesoleva uurimistöö teema ei olnud seotud vikaarkristluse ilmingutega ühiskonnas, saab läbiviidud intervjuude baasil öelda, et kristlike eestlaste tunnetus viitab sellele, et mittereligioossed eestlased suhtuvad kristlusesse pigem hirmu või huviga. Teemast tahetakse kuulda, sest teatud peidetuse tõttu ei olda sellega kursis, küll aga ei väljendanud informandid arusaama justkui tunneks nad ühiskondlikku ootust kellegi eest kristlikke traditsioone kanda. Omaette küsimus on see, et kui selline ootus ühiskonna poolt on, kas kristlased ise peaksid ka sellisest ühiskondlikust ootusest teadlikud olema ning seda oma elus ja usus tajuma.

Üldist suhtumist tajuvad kristlased pigem negatiivse või ükskõiksena, samal ajal mõistetakse ka, et tihti ei ole hirm põhjendatud. Toodi välja, et kuna on kartus, siis pigem ei kiputagi enda religioosusest rääkima peljates jätta muljet, et usku üritatakse peale suruda. Negatiivse suhtumisena toodi välja nii naeruvääristamist, sildistamist kui ka näiteks õhkkonna pingestumist, kui teema religioonile läheb. Ekstreemsematena toodi välja agressiooniolukordi, mis esinesid nende konfessioonide esindajatel, kes tegelevad aktiivse kuulutustööga ning puutuvad seega ka rohkem mittereligioossete inimestega kokku. Tunnetus, et suhtumine on pigem negatiivne, viib olukorrani,

kus religioossust peidetakse, sest ei soovita et sel teemal rääkimine või enda usu tutvustamine inimestevahelist suhtlust pingestaks või ebamugavust tekitaks. Igapäevaselt tehakse enda religioossusega seotud rituaale või tegevusi pigem privaatsetl kartuse tõttu, et kas või näiteks söögipalve tegemine töölõunal võib tekitada ebamugava olukorra või põhjustada naeruvääristamist. Tihti ei pruugigi olukord keeruliseks kujuneda, kuid soovimatute situatsioonide pelgamise tõttu on lihtsam religiooni ja religioossust mitte teemaks tuua.

Intervjuudes kordus teadmine, et tegelikult aitaks probleeme vähendada või kaotada just see, kui ühiskonnas laiemalt oleks religioonialane kirjaoskus parem – ükskõik kas teadmised pärineks siis koolist või mõnelt tuttavalt kristlaselt isikliku kokkupuute läbi. Paradoksaasel kombel ollakse ise kristlastena pigem ettevaatlikud ning enda religiooni ei tutvustata, seda peetakse privaatasjaks, mis on peidetud. Kuigi tajutakse, et kui teema juhtub religiooni puudutama, siis huvi inimestel oleks, ollakse hetkel jagamise suhtes pigem tagasihoidlikud. Nädalaplaanide ehk päevikute põhjal oli samuti võimalik näha, kuidas praktiseeritakse igapäevaselt religiooni ning millise osa moodustab see inimeste elust: suures osas on religioon väga isiklik ning töökeskkonnas ja mujal seltskonnas olles oma religioossust ei väljendata.

Toodi välja, et kuna Eesti kristlaskond ei ole suur, on suur roll erinevatel kõneisikutel nagu näiteks Urmas Viilma, Annika Laats, Varro Vooglaid, EKRE esindajad. Oma mõju nähti ka näiteks presidendi tegemistel või tegemata jätmistel, sest tegu on esindusisikuga, kes peaks justkui olema „kõigi president“. Probleemina tõusis esile see, et kuigi ka kristlaste endi seas on väga erineva maailmavaatega inimesi liberaalsemast konservatiivseni, kiputakse kõneisikute arvamusalvaidusi tihti terve kristlaskonna peale laiendama. Nii tekib olukord, kus kristlane ei saa ise seista enda kuvandi eest, vaid see on ühiskondlikul tasandil justkui tema eest ära otsustatud.

Eelarvamuslikkust kristluse ja usu osas üldisemalt leidub samuti, põhjuseks tihti teadmatus ning juba eelpool mainitud vähene religioonialane kirjaoskus, tuleb aga ka märgata, et eelarvamusi kohtab palju näiteks ka Jehoova tunnistajate kohta, kes ka ise enda positsiooni keerukust mõistavad.

Mõlemapoolselt esines arvamusi ka kategooria „hirm“ puhul: kristlased võivad tunda hirmu selle ees, mida neist arvatakse, hirmu oma religioossusest rääkimise ees; mitteusklikud aga tundmatuga kohtumise (praegusel juhul religiooni ja religioosse inimese) ees. Tegu on taaskord intervjuude jooksul korduvalt ilmnenu paradoksiga, mille puhul tegelik lahendus – parem religioosne kirjaoskus ühiskonnas, kristlaste suurem avatus oma religioossusest rääkimisel – on olemas, kuid kuna ei taheta enda usku peale suruda, jääb see realiseerimata.

Leidus ka arvamust, et suhtumine ei ole negatiivne, mõned intervjuueeritavad kasutasid ka väljendit „ei ole vaenulik“. Esines ka seda, et kuigi algselt arvati, et suhtumine ei ole negatiivne, siis intervjuu jooksul tekkis järjest juurde olukordi, kus toodi välja just negatiivset suhtumist, see tundus

aga loogilisena olukorras, kus teemaga pikemalt tegelemine intervjuu käigus võibki ehk eripalgelisi mälestusi esile tuua.

Valminud dokumentaallavastus „Issanda loomaaed“ Endla teatris aitab uurimistöö tulemusi ka laiema publikuga jagada. Kirjaliku osa viimases alajaotuses analüüsisin seda, kuidas infot, mis kogutud intervjuude käigus, saab konkreetne stseen laval. Näitasin, et teaduslikul teel kogutud infot on võimalik kasutada dokumentaallavastuse loomisel ilma, et öeldu sisu või tähendus muutuks. Lavastus peegeldab seda, kuidas tunnevad kristlased, milline on suhtumine religiooni ja religioossetesse inimestesse Eestis. Dokumentaallavastustes kasutatavate meetodite abil aitab teos mõtestada ja analüüsida teemasid ja problemaatikat, mis intervjueeritavad välja töid. Analüüsis korduvalt ilmnenu probleemi, et eestlastel puudub religioonialane kirjaoskus, mis paljuski hirmu, eelarvamusi ja negatiivset suhtumist võib tekitada, saab intervjueeritavate arvates just religiooni tutvustades lahendada. Kuna teatrilavastuse näol on tegu laia auditooriumini jõudva meediumiga, siis pakubki teater neutraalse keskkonnana võimalust kohtumispaigaks ning annab loodetavasti tõuke eelarvamustevabama suhtumise tekkimiseks ühiskonnas.

Projekti teostamise dokumentatsioon

28.01.2021 saan eetikakomiteelt kooskõlastuse. Asun otsima intervjuueeritavaid.

29.02.2021 pidanuks toimuma esimene intervjuu, pandeemia tõttu on olud aga järjest keerulisemaks muutunud ning informandi lapse haiguse tõttu otsustame intervjuu edasi lükata. Antud hetkel ei oska seda veel arvata, kuid möödub mitu kuud enne, kui olukord normaliseerub sedavõrd, et saan uuesti intervjuusid kokku leppida.

2.06.2021 toimub esimene intervjuu. Intervjuude tegemist ning transkribeerimist jätkan läbi aasta ning ka jaanuaris 2022.

15.11.2021 Endla teatris toimub raamkohtumine tulevase dokumentaallavastuse tehniliste võimaluste arutamise osas. Tegu on üsna rutiinse ühe laua taga kohtumisega, et enne kui stsenograaf lavastuse eelkavanditel tutvustab ideed lavakujundusest-kostüümist, oleks korraks ühine kohtumispunkt üheskoos teatri tehnilise meeskonnaga.

14.12.2021 Tulevase lavastuse eelkavandid. Stsenograaf tutvustab ideed, mis lavastuse kujunduse jaoks on sündinud. Tehnilisel meeskonnal ja töökodadel on võimalus anda tagasisidet ja teha muudatusettepanekuid enne, kui kujundus jõuab kavanditele ning töösse läheb.

10.01.2022 Tulevase lavastuse kavandid.

31.01.2022 Algavad lavastuse proovid

2.04.2022 Lavastuse „Issanda loomaaed“ esietendus

29.04.2022 Projekti esitamise tähtaeg

Bibliograafia

Alaszewski, Andy. 2006. *Using Diaries for Social Research*. Sage Publications LTD.

Altnurme, Lea. 2016. *Asendus kristlus*. Kuhu lähed Maarjamaa? Eesti Kirikute Nõukogu. 152-164.

Ammerman, Nancy. 2016. *Lived Religion as an Emerging Field: an Assessment of its Contours and Frontiers*. Nordic Journal of Religion and Society. Volume 29. No 2. 83-99.

Bruce, Steve. 2014. *Late Secularization and Religion as Alien*. Open Theology. Volume 1. 13-23

EUU 2020 : Eesti Kirikute Nõukogu uuring „*Elust, usust ja usuelust 2020*“ küsitluse teostaja Eesti Uuringukeskus OÜ

Friedenthal, Meelis; Rimmel, Atko. 2012. *Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis*. Ajalooline Ajakiri. 3/4 (141/142). 203–220.

Hošek, Pavel. Rimmel, Atko. Riistan, Ain. 2019. *Postkristliku kultuurimiljöo tekkeloo kontuurjooni Tšehhi ja Eesti näitel*. Usuteaduslik ajakiri 3 (76). 29-52.

Karusoo, Merle. 2008. *Kui ruumid on täis*. Tallinn: Varrak.

Kilemit, Liina. 2020. *Kristlike kogudustega liitumise põhjustest*. Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus.

Kilemit, Liina; Nõmmik, Urmas. 2004. Eesti elanike suhtumisest religiooni – Mitut usku Eesti. Toim L. Altnurme. Tartu, 10–36.

Lilleoja, Laur. Ettekanne 11.11.2021 „Elanikkonna tüpologia lähtuvalt inimeste suhestumisest usu ja moraaliga seotud teemadesse“. Eesti Kirikute Nõukogu ja Tartu Ülikooli Usuteaduskonna interdistsiplinaarsel konverentsil.

Pesti, Madli. 2012. *Tekstiloomestrateegiatest Eesti nüüdisteatris. Rühmatöö, dokumentaalteater ja verbatim-tehnika*. Keel ja Kirjandus. Nr 2, 123-133.

Pesti, Madli. 2016. *Poliitiline teater ja selle strateegiad Eesti ja lääne kultuuris*. Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus.

Rommel, Atko. 2012. *Ateistlikud traditsioonid Eestis*. Ajalooline Ajakiri, 2012, 3/4 (141/142), 309–336.

Ringvee, Ringo. 2011. *Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991-2008*. Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus.

Schihalejev, Olga. 2020. *Religion in Fifty Years: Predictions and Dreams of Young People*. Toimetajad: ter Avest, Ina; Bakker, Cok; Ipgrave, Julia; Leonhard, Silke; Schreiner, Peter. Facing the Unknown Future: Religion and Education on the Move (101–114). Münster: Waxmann Verlag. Religious Diversity and Education in Europe; 41.

Thomas, David R. 2006. *A General Inductive Approach for Analyzing Qualitative Evaluation Data*. American Journal of Evaluation 27 (2). 237–246.

Zaelzer, Christian. 2020. *The Value in Science-Art Partnerships in for Science Education and Science Communication*. ENeuro. July/August 2020. 7(4). 1-6.

Weiss, Peter. 1968. *The Material and the Models: Notes Towards a Definition of Documentary Theatre*. 247-253

LISA 1 Lavastuse “Issanda loomaaed” tekstiraamat

ISSANDA LOOMAAED

Anne-Ly Sova, Laura Jaanhold

ENDLA TEATER 2022

Ülesehitus:

Esimene vaatus:

Algus

JAKOB

Kognitiivne suhtumine

Usklik grillipeol 1

SOFI

Pilved

Usklik grillipeol 2

REBEKA

Teine vaatus:

Usklik grillipeol 3

POLLI

Jehoova laste aed

JOHANNA

LõpuBosch

Pimedus. Sfääride muusika. Üksik valguskiir või noh, midagi, millega alustada. Hää! läbi võimenduse:

AGO: Hieronymus Bosch. „Maiste lõbude aed“. „Maiste naudingute aed“? Või nagu autor ise oleks eelistanud – nimetu triptühhon Nassau-Dillenburgi krahvi ja Breda isanda Heinrich III lossis Brüsselis. Õlimaal, tammepuidust tahvlitel. Valmimisaeg dateeritud vahemikku 1490-1510. Triptühhoni väliskülgedel on *grisaille* [grisai]-tehnikas kujutatud maailma loomise kolmas päev – veed on maast eraldatud ja maapealne paradiis Eeden on loodud. Nagu näeme, on maailm juba siis ümmargune. Või vähemalt kupli all. Ülal vasakul näeme Jumal-Isa kui Loojat ning paneelidele on ladina keeles kirjutatud: *Ipse dixit et facta sunt. Ipse mandavit et creata sunt.*

Ladinakeelsete tsitaatide ajal ilmuvad pimedusest helkivad kätepaarid ja avavad maali

Kui maali väliskülgedel kujutatu ning teose vorm – tiibaltar – viitab kõigiti sellele, et tegu on religioosse teosega, siis altari tiibade avanedes näeme kõike muud kui ontlikku religiooset maali: altari keskosal on kujutatud kümneid veidrates poosides ja alasti inimfiguure viitamas teate-küll-millele. Siin on üleloomulikus suuruses linde, loomi, marju, tantsu, tralli ja tagaajamist – ühesõnaga ohtralt kõikvõimalikke lõbusid liigsöömisest lihalike rõõmudeni. Altari vasakpoolisel tiival on seevastu klassikaline pilt paradiisist: Eedeni aed, Aadam ja Eeva, Jumal – Jeesuse näoga. Parempoolisel paanil on aga veider ja fantaasiarikas muusikaline pörgu selles kannatavate ja karistatavate hingedega. Mida see kõik tähendab? Mida tähendab see siniste munanditega ja toonekurgi kandev siga? Või eriti suur tihane keset pilti? Miks üldse on linnud suuremad kui inimesed? Miks ühel linnul on liblika tiivad? Kas pildi tähendus peitub Jeesuse silmades vasakul paneelil – tema on üks vähestest selle teose tegelastest, kes meile otse silma vaatab. On see kokkusattumus, et teine, kes meile silma vaatab, on parempoolses pörgus viibiv veider puumees – teadlaste üsna üksmeelsel arvamusel maali autor Bosch ise? Miks maalida pilt, mis on nii kirju, et ka pärast viitsadat aastat analüüsi jäädakse hätta selle tõlgendamisega, mida Bosch tegelikult mõtles. Mida see kõik tähendab?

NILS: Mina mõtlen nii – kujutage ette: kevadine ennelõuna Heinrich III Coudenbergi lossis Brüsselis, aastal 1510. Saal, mis on täis kaameid daame, vaevatud olemisega härrasid ja kui kujutlused kannaks ka lõhnu, siis, vabandage väljenduse pärast – ramedat pohmalebra. (*Naised lahkuvad.*) Väike selgitus: Heinrich III-le meeldib hea pidu. Ja hea pidu on see, mis lõpeb kõrvalsaalis asuvas 50-kohalises voodis, milles toimuv jääb vaid selle patjade vahele. Ja seal nad nüüd seisavad, need pohmas aadlikud, hommikune kevadpäike kiuslikult punetavatesse silmadesse paistmas ning nende ees on see maal...

AGO: ... Oota, misasja, mis pohmalebra? Mis viiekümnekohaline voodi? Mina püüan siin ülevust luua, inimesi meeleollu viia ja sina räägid mingisugusest eelmise õhtu orgiast!

NILS: Mina räägin nii, nagu asjad olid! See voodi on fakt!

AGO: No aga Nils, me ei pea kõike sisse panema! See on fakt!

NILS: Peame! Peame küll! Kuulge, pange need tiivad kinni! (*Keegi ei pane, sest kedagi ei ole. Nils paneb ise.*)

AGO: Nii me ehmatame inimesed kohe esimese kümne minutiga ära. Kognitiivne dissonants! Tee lahti!

NILS: Ei tee!

AGO: Tee lahti!

NILS: Ei tee! Ma teen sulle kognitiivset dissonantsi!

JAKOB (seitsmenda päeva adventist, 44)

Mina olen Jakob, ma olen 44-aastane ja ma olen seitsmenda päeva adventist. Jaa, mul ei ole selles mõttes seda noh.. mul ei ole seda eksirännakut nagu olnud ühest kogudusest teise, ma sattusin kohe nagu põmm adventistide hulka. Oma naise kaudu, tema oli otsustanud, et tema võib jääda ka ilmaliku mehega ja minul ei old probleemi sellega, et tema on kristlane. Mulle ta seda nagu peale ei surunud, midagi ikka aeg-ajalt tahtis rääkida, aga ma ei kuulanud, ta pärast ütles, et ma läksin täiesti lukku, mul lihtsalt silmad klaasistusid ja ja ma ka ei mäleta mitte midagi sellest, mis ta mulle rääkis. Aga noh, natuke ikka mind näris, et ta on. Ja siis ma millalgi ütlesin talle, et too oma loll piibel siia, et ma näitan sulle, ma arvasin, et ma näitan kohe ära, kui kui tobe see neil on. Vaata inimestel on kristlusest täiesti vale arusaam tänu katoliku kirikule. Ka mul oli, no selles mõttes ma nagu mõistan täielikult seda tõrget, et noh kui inimestele öeldakse kristlus, siis kõigepealt neil automaatselt seostub see kohe nagu katedraalide ja mingisuguste preestrite ja mingite pedofiilia ja ristosõdadega. Ma mäletan ma käisin mingisugustel perekondlikel matustel kui ma olin teismeline ja seal on mingisugune jumalateenistus ja siis seal on luteri preestrid, nad on (*teeb preestrid järgi*) niimoodi õppinud rääkima ja seal ei ole nagu mingit sisu nagu, et see on ainult selline väline ja see tekitab nagu siukest õudset trotsi ma mäletan. Ja kui 90ndatel siin see nõukogude võim lõppes ja kristlus niiöelda vabanes, siis me ühe sõbraga käisime (*hakkab naerma*), elusõnalastel oli telk seal kuskil parklas ja siis me läksime öösel ja lõikasime neil mingeid neid telgikõisi läbi ja süntesaatorite juhtmeid ja päeval jõime ennast täis ja siis läksime sinna nende koosolekule nendega nagu noh norima, et umbes, et "noh et kui jumal on kõikvõimas, kas ta jõuab nii raske kivi teha, mida ta ise ei jaksa üles tõsta.." või niimoodi. (*naerab*) Aga noh, selles mõttes ei olnud mul jumala olemasolemise vastu iseenesest midagi, mul oli lihtsalt, kuna minu maailmapilt baseerus evolutsiooniteoorial ja usul, et see on tõsi, onju, siis lihtsalt ma murdsin pead, et kuidas on võimalik, et mingisugused doktorikraadidega inimesed – arstid, ülikooli lõpetanud inimesed – usuvad jumala olemasollu. Et see ei mahtund mulle pähe. Ma mõtlesin, et kuidas see võimalik on, nad on haritud inimesed, nad... ja lihtsalt mul oli sellega probleem. Mitte selle jumala olemasolemise fakti iseendaga. Ja siis jah, no siis ma hakkasin Piiblit uurima ja samal ajal avastasin mingisugused loengud internetis. Ja ma hakkasin nende kaudu uurima ja ma tegelikult jõudsin kõigepealt järeldusele üldsegi, et saatan on olemas, (*naerab*) ja ja no see ikkagi nagu hirmutas. Aga siis mõtlesin, et okei, et saatan on olemas, et siis on ju ilmselt jumal ka olemas, eks. Aga et kuidas mina siis eland olen? Et noh, et mis šansid siis mul on, teadmata üldse nagu kristluse sõnumit ja seda, see oli lihtsalt nagu selle fakti tõdemise moment. Et tekkis nagu see, et ah mis nüüd minust saab, eksole. Aga aga jah, põhiline ... oli see, et minul oli neid internetiloenguid kuulates jäänud kõrva ja ma ütlesin millalgi autoga sõites oma naisele, et see mees – too mees oli ka teadlane ja zooloog – et see mees, keda ma siin netist kuulan, et ta on mingi seitsmenda päeva midagi. Noh ja siis tuli välja, et oligi seitsmenda päeva adventist, et ma olin ise leidnud

internetist, hakanud uurima, hakanud otsima ja jõudnud ka seitsmenda päeva adventistide juurde. Ja ma olin enne ka naisele neist loengutest midagi rääkinud ja siis tema jälle mõtles, et huvitav, et see mis ta on nagu ise leidnud ja kõik see tundub nagu väga nagu õige, sest tema oli seitsmenda päeva adventist juba enne. Ja et kõlab nagu väga nagu sedamoodi, mida temagi usub.

Ja miks ma arvan, miks see oli, et ma avastasin selle, oli – noh, teemad üldse, millest rääkida, need olid, mis kõnetasid – aga teine asi, mis ma panin tähele, oli see, et on olemas mingid kristlased, kes räägivad nagu normaalselt. Noh, nad oskavad, nad võivad rääkida nagu tavaline inimene, et üks asi on see, et need luteri preestrid, mis ma tegin, aga siis on veel need karismaatikud, kes (*teeb karismaatikuid järgi*) räägivad niimoodi, noh et miks peab tegema nagu mingisugust tsirkust selle asja juurde, et miks peab olema mingi selline, et miks ei saa rääkida nagu nagu noh nagu normaalne inimene? Et jah. Niiet minu jaoks nagu põhiline oli see, et kui ma lõpuks jõudsin tema teadusloenguteni, et eee noh ühesõnaga põhiprobleem minu jaoks oligi see, et teadus on ju kõik ära tõestanud, et mis mõte on siis meil nüüd rääkida, et jumal võib-olla on ja võib-olla ei ole, et kui evolutsiooniteooria on tõi ja elu tekib iseenesest, molekulid tulevad kokku ja ja ja kombineeruvad nagu elavaks organismiks, no et siis nagu halloo!, et mida te nagu siis! Et siis on täiesti mõttetu ju kogu see see... Et usk on siis mingisugune eneseabi mingisugune, noh et ma teadlikult valetan iseendale? Noh et ma ei kavatse teha siukest asja. Aga seal nendes loengutes toodi välja, et see ei ole võimalik – et evolutsiooniteooria ei ole võimalik, sul ei ole võimalik saada mingisugust töötavat neeru või kopsusid või selliseid asju, see lihtsalt ei saa olla. Et isegi kui sa saad selle esimese raku, mis KA on totaalselt võimatu, et siis nüüd nagu mingisuguste mutatsioonide käigus nagu ÜHE õnneliku vea kaupa nagu sul areneb välja mingisugune süsteem, mis on täis elemente, mis on üksteisest nagu täiesti sõltuvad – noh nagu vere hüübimine, noh inimene on täis selliseid asju, kogu elu on täis selliseid asju.

Et see oli minu jaoks, ma mäletan seda selgelt, et ma olin siinamaani siuke, et oh põnev, aga ei ole, ei ole, ei ole... Ja siis nende loengute ajal ma sain lõpuks aru, mulle nagu justkui öeldi, et kuule, sa oled siin otsind nagu küll ja küll ja küll, et kaua sa kavatsed veel otsida neid tõendeid, et sul on olemas kõik nagu, et noh, tee otsus ära! Ja jah see oli nagu selline selge otsuse koht, et okei, jumal on olemas.

Ja no see oli ikka selles mõttes nagu ... ütleme siis niimoodi ... ma ei taha kasutada sõna vabanemine, see tundub nagu mingi siuke... Aga noh, mingis mõttes nagu see, et ma sain lahenduse sellele suurele probleemile, mis mul oli siiani takistuseks, selles mõttes seal oli nagu kergendust, ma nägin nagu – aa, okei! Noh et tõesti, kui mulle seletatakse ära ka ja näidatakse ilusti, et mitte kreatsioonism ei ole pseudoteadus, et hoopis evolutsiooniteooria on pseudoteadus, et see on hoopis niipidi. Et siis selles mõttes see oli kergendus.

Jaa, vat see on üks asi, mis ma tahtsin.. mõtlesin, et ma kindlasti pean puudutama – et mina leian, et tegelikult kõik inimesed on religioossed. Et ateism on ilmselgelt ka religioon. Ja ateistid on selles mõttes nagu religioossetest inimestest kõige kurvemas olukorras, et nad ei saa ise aru, et nad on religioossed, nad peavad ennast targemateks, sest et noh teadus ja värk – "meil on teadus ja teie olete lollid" ja nad ei saa ise tegelikult aru, et nendes küsimustes – noh nagu jumala olemasolu või need küsimused, eks ole –, nendel teemadel vaielda või siis, no ütleme, arutada, siis ateist tahab öelda, et okei, jätame kõik nagu kõrvale, et lähme nagu neutraalselt ja siis neutraalsus on siis ateism, et hakkame sealt nagu pihta. Aga neutraalsus ei olegi võimalik, sa kas usud ühtemoodi või sa usud

teistmoodi. Ateism on lihtsalt usk, et jumalat ei ole olemas. See ei ole mingisugune fakt. Fakt on see, et jumal on olemas! (*naerab*) Tähendab, ütleme nii, et noh, jumala olemasolu tegelikult on usu küsimus, aga fakt on see, et evolutsiooni ei ole võimalik tõestada – see on fakt! Kui me mõtleme kas või elu tekkimisele – see usk, et mingisuguses olukorras molekulid tulid niimoodi kokku ja moodustasid selle esimese misiganes nagu asi see oli onju, on lihtsalt niivõrd meeletult palju pimedam usk, sest et meil on tänaseks teada, kuidas mingisugused reaktsioonid toimuvad. Keemiliselt on teada, mida me peame saavutama ja noh põhimõtteliselt on teada, et see lihtsalt ei ole võimalik. Ja öelda, et meil on lihtsalt piisavalt palju aega vaja, et siis võib kõik juhtuda – antud küsimuses on see vastupidi, sul on sellised reaktsioonid, kus sul on üks reaktsioon, millel on ilmtingimata vaja hapniku olemasolu ja siis kui see reaktsioon on läbi, siis sul ei tohi enam olla hapnikku. Või ka näiteks vee olemasolu, et sul ühel hetkel on vaja vett, järgmisel hetkel sul ei tohi enam vett olla, sellepärast, et need valgud või aminohapped, mis iganes need on, need lagunevad ära vees ja sul ei ole miljardeid aastaid, aastad ei anna sulle mitte midagi, sellepärast, et sul on küsimus põhimõtteliselt minutites – kui minutite jooksul sa neid asju veest välja ei võta ja ei pane kuskile järgmisse katseklaasi ja ei soojenda üles mingile temperatuurile, ei puhasta järgmisel hetkel ära ja ei pane siis kuskile kappi ja ei jahuta miinus kaheksakümne peale, siis sul ei õnnestu see! Tänapäeva teaduses on ju niimoodi, et professoritel on tekkinud arusaam justkui teadus oleks välja selgitanud elu tekkimise, aga sinna on jõutud lihtsalt selle pärast, et üks teeb ühe katse ja siis ütleb, et “oh, mul õnnestus see”, teine vaatab ainult tema pabereid, et vat see samm õnnestus, nüüd mina teen järgmise sammu. Kõik nad teevad seda tegelikult laboris, mingi ülikalli tehnikaga. Ja see on ainult üks samm sellest vajalikust protsessist, et sa saaksid kokku panna nagu midagi rakutaolist noh. Ja nüüd mõelda, et see kõik toimus lihtsalt iseenesest kuskil nagu kivi all põhimõtteliselt, siis see usk on ikka meeletult palju pimedam usk.

KOGNITIIVNE SUHTUMINE

Nils tuleb Jakobist välja. Ehk isegi natuke uhkusega, sest noh, sai trikitatud. Valgusmuutus. Jakobi monoloogi lõpus on tulnud Liis, avanud maali ja põtkib nuppu.

NILS: *(Liisile)* Mida sa plõksid siin?!

LIIS: Kognitiivset dissonantsi. See on kognitiivse dissonantsi lamp. Ma mõtlesin, et meil võiks olla mingi asi, millega seda kuidagi maha laadida, me ju proovides rääkisime sellest pidevalt.

NILS: *(publikule)* Te mõtlete, et mis on kognitiivne dissonants. See on psühholoogiline ebamugavustunne, mis tekib, kui inimene kogeb ebakõla kahe seotud tunde ehk kognitsiooni vahel. Näiteks suitsetamine.

LIIS: *(publikule)* Oletame, et sa oled kirglik suitsetaja ja siis ühel päeval loed sa suitsupaki pealt "Suitsetamine tapab – loobu kohe." Ja ongi käes - kognitiivne dissonants – ühelt poolt sinu jaoks ülimeeldiv tegevus, teiselt poolt uus teadmine, et ülikahjulik tegevus. *(Vajutab lambi põlema. Plõksivad kordamööda.)*

Tulevad Kadri ja Ago ja Fatme.

FATME: Mis te jaurate siin? Hakkame pihta!

Fatme jagab teistel paberid. Võtavad kõrvaklapid.

NILS:*(publikule)* Kui tundub, et on vaja, siis *(osutab lambile)*

KADRI: Teie ees on dokumentaallavastus sellest, kuidas ühes maailma kõige ateistlikumas riigis suhtutakse usklikesse ja usku. Kõik see, mida te näete ja kuulete, on täiesti dokumentaalne fantastika inimestest Eestis täna.

AGO: Me tegime intervjuusid ja nii me tutvusimegi seitsmeteistkümne kristlasega: Linda, Lee, Doris, Rebeka, Andreas, Marge, Sofi, Rasmus, Tormis, Jakob, Tea, Mari, Meeli, Ahto, Johanna, Polli, Mihkel.

FATME: Luterlane, katoliiklane, Jehoova Tunnistaja, baptist, baptist, Jehoova Tunnistaja, baptist, baptist, baptist, seitsmenda päeva adventist, õigeusklik, luterlane, katoliiklane, luterlane, katoliiklane, õigeusklik, katoliiklane.

NILS: Natuke statistikat. Eesti Kirikute Nõukogu tellimusel 2020. aastal läbi viidud uuringu "Elust, usust ja usuelust" eesmärgiks on saada ülevaade Eesti elanikkonna usulistest vaadetest. Statistiliselt annab see pildi sellest, millised on arvud teema taga.

Uuringus osales 1000 täisealist Eesti elanikku, kellest usklikuks pidas end 12,7% eestlastest ja 40,6% muust rahvusest vastajatest.

LIIS: 67% vastanutest ei käinud aastal 2019 jumalateenistustel. Neist pooled töid olulisima põhjusena välja, et “ma ei ole usklik, see ei puuduta mind”.

KADRI: Ja siit tekib nende arvude taustal õigustatud küsimus, kes need 12,7% eestlastest on? Näide: Oletame, et Endla teatris töötab 100 inimest...

FATME: Tegelikult 110.

KADRI: ...see tähendab, et suure tõenäosusega on neist sajast 13 või isegi mõni rohkem, religioossed. Mis elu elavad kristlased Eestis? Kas me teame mõnda usklikku? Oleme ehk eneseigi teadmata mõnega neist kohvi joonud või grillpeol kohtunud?

Panevad kõrvaklapid pähe. Räägivad-mis-kuulevad Suhtumist:

ANDREAS 033: me oleme tavalised inimesed.

ANDREAS 033: me oleme tavalised inimesed.

ANDREAS 033: me oleme tavalised inimesed.

ANDREAS 033: me oleme tavalised inimesed.

DORIS 037: Pigem negat – rohkem negatiivset ja ükskõikset. Ükskõiksus ja negatiivsus.

TORMIS 093: ee ... see on selline ... ee .. noh .. maei... hea küsimus .. hea küsimus küll ... et see on noh nagu nii tobe öelda seda aga

LEE 009a: Et pigem ma tajun sellist tolerantsust, ma arvan. Ja siis teine asi, siis on eestlane selline, kes ei ütle välja. Et seega, kust mina ka tean! Et seda ka hästi palju onju! Et kust mina tean, mis need teised mõtleavad ja nii.

JOHANNA 001: Aga aga üldiselt, üldiselt jah, et et ma mõtlesin ka ükskord, et miks mul on see häbenemine ja, noh, ongi sellest, et ma kunagi noh avalikkuses sa ei kuule näiteks presidendi kõnes ta kunagi ei räägi jumalast või noh ajakirjanduses või kui räägitakse, siis vahepeal pilkavalt või, või või otsitakse mingeid intriige, mingid preestripilastamised ja nagu ... või mingid homoteemad ja tuuakse esile seda Annika Laatsi ja selliseid... ja .. aga et et sellist nagu keskajal näiteks, et jumal on autoriteet ja piiskop on autoriteet ja, et sellist nagu avalikku kõnepruuki ei ole jumalast ja siis ka nagu usklikud nagu ei julge rääkida.

POLLI 018: Jah, sealt võib tulla kõike. Osa on sallivad, aga osa on täiesti nii, et tagajalgadele püsti ka. Sellise asja peale.

TORMIS 092: Võibolla mu vaata mu jutt on natuke selline sinna ja tänna, aga ma loodan et sa saad aru.

MARI 077: Ma arvan, et leigelt või pigem natuke vaenulikult. Aga kummalisel kombel on jah, ma ütlen jah, et ma väga respekterin Objektiiv, Varro Vooglaidu ja Markus Järvit, et nad on suutnud sellest müürist nagu tõesti nagu elegantselt üle hüpata. Noh et nagu kui sa mõtled selle peale, mis nagu kuradi rida nad ajavad, see on täiesti uskumatu, mis rida nad ajavad, et nad ajavad mingisugust ultrakatoliikluse sees veel mingit eriti radikaalset rida, et see on mingisugune ma ... ma uurisin natuke tausta, et see on põhimõtteliselt katoliikluse sees olev hästi radikaalne tiib, millel on Ameerikas ka suhteliselt vähe nagu esindajaid, kes noh arvavad, et nad on nagu öeldakse, katoliiklikumad kui paavst ise,

TORMIS 058: Võidakse arvata teistmoodi .. näiteks noh mina näiteks töö juures ma kohe kindlasti ei rääkind seda, sellepärast, et ma ise tundsin, et nad nnooo selline keskkond ka, kus on nagu täiesti nagu teine teine maailm on see, jaa ja selliselt

selliselt ma küll ei julgend rääkida algul. Kui ma läksin. Aga järjest järjest inimestega edasi ja siis sest noh ja noh, sealt saadi teada, siis seal küsiti ka, töövestlusel. Et mis see kristlus sinu jaoks on ja... ja selliseid asju.. siis üks ütles, et jaa, mul vend on ka kristlane ja et või tema ise käib kirikus, ja noo väga tore. Vaatad, et tema julges öelda, eksju. No ja sellist asja eksju ülemused kõik laua ääres.. see oli küll hirmus. Kõik ülemused olid järsku laua ääres, küll oli hirmus seal olla. Aga noh, selles mõttes, et mul on see algus on ikka raske, küll see kerge ei saa olla.

AHTO 043a: Noh, enamasti ikka, kas mingi religioonikriitika või midagi siukest, või ühiskonnakriitika, aga sealt liigutakse kuidagi noh see tekst ikka jõuab sinna. Tavaliselt. Aga siis on ka nagu noh, kui on religioonikriitika, siis sealt on üsna lihtne, kui on mingimaeitea, mingi Dan Browni või kellegi noh sellisel tasemel kriitika, no seda on suht lihtne, kuule räägid aiaaugust onju, et räägime inimkogemusest, onju või mingist sellest, et siis nagu, siis paistavad ju need õpetused ja igast kirikuõpetused ju hoopis teises valguses, kui see kogemus seal taga on. Sõna sõnalt võtta, seal on loomulikult paljud asjad naeruväärsed või noh..

MARGE 003: Mina ütleks niimoodi, et suhtumine jehooava tunnistajatesse on negatiivne. Sest üldiselt, kui sa ütled, et ma olen luterlane või olen baptist, siis see ei ole probleem.

DORIS 042: No ükskord noh, see oli haige inimene, tegelikult, aga aga... Ühe korra ma olen tõesti hirmunud olnud. Et me olime viie, see oli vist viiekorruseline maja või? See oli ülemine korrus ka veel ja siis inimene tegi ukse lahti ja siis ta võttis mati... ja viskas meid sellega. Et noh siis me pidime nagu tõesti jooksuma sealt ära. Noh see oli nagu natuke ... Selline natuke ja ma teagi, kelle keegi sai vastu nina ka.

MARGE 002: mõned saavad lausa kurjaks. On juhtumeid olnud, kus on meid püssiga ähvardatud siin ja kirvega taga aetud ja... Ja ...Mul abikaasal tuldi kirvega eee nagu tõesti nagu rabati paku seest kirves ja vibutati seda, et kui te kohe ära ei lähe, siis.

SOFI 091: Jaa ... khm... noh ma tunnen, et ma olen nagu ...pigem ... ee ... ohh ... nagu...

RASMUS 089: No, minu isiklik kogemus on, on see, et tegelikult see ei ole vaenulik.

JAKOB 050: Eeh.... Noh, ma ei tea.... Ma... noh, nüüd jällegi ... ütleme siis nii, et jah et mingit tagakiusamist praegu küll ei ole. Et ühesõnaga, mina ei ole kogenud mingit siukest asja, tähendab olen, aga harva.

POLLI 019: Igaüks on ju isemoodi. Milline on suhtumine? No peksa ei anta igatahes tänaval selle pärast. See on kõige olulisem. Jah, et kuidas öelda, et üles ei pooda, eksole... risti ei lööda... Ikkagi suht rahulikud inimesed elavad siin Eestis, et ei saa kurta. Et teisitimõtlejatele kohe kallale tuldaks.

MIHKEL 082: See on sellistes väga väikestes žestides või olekus või pilkudes kuidagi väljendub, mit mitte tavaliselt sõnades, keegi ei ütle, et okei, et ärme räägime või midagi sellist vaid vaid ongi, et näiteks kui nagu vahepeal töö üks töökaaslane küsib mult, et kust sa seda inimest tunnend ja ma ütlesin, et kirikust tunnen, "okei, okei.." ja siis nagu viis jutu kuhugi mujale hoopis kohe et noh, selline asi näiteks.

DORIS 038a: Ma usun küll, et... ma arvan, et ükski usklik ei tunne ennast väga hästi Eestis. (*Naerab.*)

MARI 078a: et noh üldiselt jah, ma arvan, et Eesti on ju see riik, et kui sa käid pühapäeval kirikus, siis sa oled usuhull põhimõtteliselt. Et see on nagu mingi usulise hullustuse nagu mingi mingi nagu tunnus.

TORMIS 092: Võib-olla mu vaata mu jutt on natuke selline sinna ja tänna, aga ma loodan

et sa saad aru.... Aga ma loodan et sa saad aru.

Kui see läbi, võetakse kõrvaklapid ära. Algab muusika ja olemegi grillipeol...

USKLIK GRILLIPEOL 1

Muusika. Selline mõnus tiks. Seltskond inimesi on looduskaunisse kohta grillima kogunenud. Kolm naist mängivad murumänge, kaks meest grillivad ja räägivad anekdoote. Näiteks:

MEES 2 (NILS): Jalutab Jeesus Kristus paradiisis. Vastu tuleb nuttev vanamees. „Miks sa nutad?“ küsib Jeesus. „Ma olen vaene õnnetu puusepp... Keegi mind ei armasta, ei tea ega mäleta... Minu poega teavad, mäletavad ja armastavad kõik, aga mind mitte!“ Jeesus Kristus astub lähemale ja küsib: „Isa?!“ Vanamees kissitab lühinägelikke silmi: „Pinocchio?!?“

Ja:

MEES 2: Külla tuleb uus preester. Esimesel öhtul kostab tema ukse koputus, preester teeb ukse lahti, ukse taga on külamees, kes ütleb, et meil on siin kombeks uute saabujate puhul pidu korraldada. „Väga tore, mis sellel peol tehakse?“ küsib preester. „Noh, süüakse, juuakse, tantsitakse, käiakse saunas, tehakse keppi – siuke tavaline pidu,“ vastab külamees. „Selge, muidugi ma tulen,“ ütleb preester ja küsib „Aga mis selga peab panema?“ Külamees vastab „Pane mis tahad, kahekesi oleme.“

Naljade peale naerdakse võibolla natuke kohatult, vaid üks naistest Naine 2 ehk Sofi on ehk natuke reserveeritum. Aga kohe alguses me aru ei saa, et see ehk natuke kohatu on tema meelest. Nii et tervikuna on täitsa tore meeleolu, mõnus kevadine grilliõhtu. Ja grill suitseb, mingil hetkel kohe eriti võimsalt.

MEES 1 (AGO): Tossu tuleb nagu õigeusu kirikus... *(peolised naeravad)*

NAINE 1 (KADRI): *(Naine 2lt)* Õigeusu kirikus oled käinud v?

NAINE 2 (SOFI): Õigeusu omas ei ole.

NAINE 3 (LIIS): Aga kus siis oled?

NAINE 2: No, ma ... ma käin kirikus iga nädal.

N3: Koristamas v?

N2: Ei, ma käin nagu... teenistustel.

N1: *(naerab)* Oomaigaad, sa oled mingi usklik v?

Kõik peale N2 on väga üllatunud naeravad.

N2: Olen jah.

N1 ulatab N2-le seene. Olukord on kergelt pingeline, N2 vaadatakse kuidagi teise pilguga, natuke nagu kompides, et äkki teeb nalja, aga vist ikka ei tee. Tasakesi hakatakse tantsides temast eemale tõmbuma, esitatakse naljatledes küsimusi a la „Mis sa oled ristitud v?“, „A sa liha tohid süüa v?“ „Aga alkoholi juua?“ jne. N2 vastab neile küsimustele kohmetult, aga siiralt ja ausalt. Iga vastusega nihkub grilliseltskond – koos grilliga – aina eemale, N2 oma siiruses kõnnib nendega kaasa. Küsimused muutuvad aina sügavamaks, sest selline põnev-veider olend, kes on nagu nemad, aga vist päris ikka ei ole ka tekitab peolistes huvi, mida nad püüavad oma seniseid teadmisi-teadmatusi naljadesse maskeeritult esitades N2 peal kontrollida. Räägitakse ristimisest, keegi nägi kunagi mingi järve ääres, kuidas kedagi vette kasteti, N2 vastab, et jah, et see ongi vette kastmisega ristimine, baptistidel see on nii. Kas see ebamugav ei ole? Kas need valged ürbid on kohustuslikud? Kas kalamehed imelikult ei vaata? Kas vetelpäästet pole kutsutud? Kas

siis korraga õpite vee peal ka kõndima? Kas keegi on ära ka kogemata uppunud? Saad korra mulle ka teha, ma olen alati mõelnud, et ma veits rohkem selline spirituaalne inimene? Kas pärast vettekastmist on siis teistmoodi tunne? Kas te kirikus plaksutate ka? Kas aamen ka ikka on? Kas see kastmine hirmus ei olnud? N2 vastab – kui jõuab vastata –viisakalt ja siiralt, mis sest, et küsimused aina lollimaks lähevad ja et kõige selle pärimise juures on tunda mingit naeru ja üleolekut. Küsimused-vastused jätkuvad kuni ühel hetkel on peoseltskond end koos grilliga peaaegu lavalt ära tantsinud-nõksutanud, viimasena kuuleme M2 küsimas:

M2: Kuule, kui te seal vees hullate, kas teil siis need baptissid on paljad?

N2 kõnnib seltskonna juurest ära, jääb meile otsa vaatama, hakkab rääkima.

SOFI (33, baptist)

Ma olen 33-aastane ja mina olen baptist.

Võib-olla kui sa tead, mis asi on baptism, et see on selline võrdlemisi... puhas usk. Et seal ei ole üldse selliseid ikoonide kummardamist, ega prohvetite või pühakute amulette, ei mingeid kaelakeesid ristiga ega mitte midagi sellist. Et see on hästi puhas suhe jumalaga ja selle jaoks ei ole vaja mingeid abivahendeid. Et et ainuke asi mul ongi piibel.

Ma vajan nagu sellist sügavat, tõsisemat usku, mitte võib-olla sellist ameerikalikku, kus on nagu hästi palju tralli. Nagu me naljatledes ütleme, konservatiivset baptismi.

Ma olen sünnist saati kristlane, sündind nagu usklikkusse perekonda. Minu vanemad on baptistid. Ja minu vanavanemad ka. Et noh .. ma lihtsalt olengi see. Ma ei ole tulnud usu juurde hiljem. Ma ei ole tulnud läbi mingite raskuste usu juurde. Mul – noh, mõnikord ma mõtlen, et peaaegu kahjuks – mul ei ole olnud sellist usule tuleku momenti ja võib-olla sellepärast ei oska ma ka nagu nii hästi võib-olla oma usust rääkida, noh et et sekkuda kuskile vestlusesse, et “ma ei tea, usk on nii hea, vaadake, kõik mis minuga on paremaks läind” või midagi ... Muidugi ma tunnen, et mu elu on hästi palju olnud nagu kaitstud. Et mul ja üldse nagu mu perekonnal ei ole nagu mingeid tragöödiaid, mingisuguseid õudseid asju olnud, et ma nagu tunnen, et me oleme nagu hoitud.

Meil töö juures, oma toas on selline seltskond, kellega ma tunnen end vabalt. Et ma saan täiesti normaalselt neile rääkida, et kuidas mingi asi kristlikust vaatevinklist on, nemad räägivad oma asju ka ja nagu ... keegi kunagi noh, ei ... et seal ei ole sellist momenti, ei teki sellist halvustavat märget, et ma ei julgeks öelda või või, aga üldiselt jah. (*Ohkab*). Väga kergelt need religiooni tasemel vestlused ei hakka pihta. Need need need ei teki nii vabalt.

Ma ei tea, kust see inimene, kes mind sulle intervjuuks soovitas, võttis, et ma olen religioosne, kuidas ta oskas seda minu käest üldse küsida, aga paratamatult, kui sinu kogu see uurimistöö teema on see, et kuidas ma tunnen nagu ühiskonna suhtumist, siis ma tunnen seda negatiivsena, ehk siis ma ei taha oma usust avalikult rääkida ... võib-olla siis kuidagi moodi mingid jutud liiguvad, aga üldiselt ma (*ohkab*) tunnen, et võib-olla ma kardan seda, et ma jään mingisugusesse piinlikku olukorda, et hästi tihti, on inimesed, kes ei ole usklikud, et nad esitavad siukseid konksuga või siukseid kiuslikke küsimusi ja ma ei oska nagu vastata neile ja siis ma lähen veel närvi ka ja siis ma nagu tunnetan, et see kõik näeb nagu nii jabur välja ... (*naerab*)

No vaata me ei ole päris mingi Hiina, et mind vangi pannakse selle pärast, et ma kristlane olen. Muidugi võib-olla oleks toredam see, et kui ma käin kirikus, et see ei tunduks nagu inimestele... noh imelik. Hästi palju öeldakse, et kirik on nagu nõrkadele ja mingi vanadele naistele (*naerab*). Ja ega kui sa tulekski pühapäeval kirikusse, siis seal ongi ju vanad

naised (*naerab*). Ja üks teema on ju see ka, et minu meelest Eesti selline tavaline inimene, et nende jaoks nagu usklikud lihtsalt kõik ongi nagu üks, et mormoonid ja jehoova tunnistajad, ja mulle endale ei meeldi ka üldse kui need jehoova tunnistajad hakkavad ahistama ja ja ja ükski inimene Eestist, neile ei meeldi kui nad tulevad. (*ohkab*)

Ma ei tea, võib-olla ma liiga palju hoolin sellest, mida inimesed must mõtlevad või minusse suhtuvad ja noh... ma, ma vist ei ole niimoodi otseselt konkreetset enda suhtes saanud sellist negatiivset juttu, aga kui oled mingisuguses seltskonnas, kus keegi ei tea, et sa usklik oled, siis seal need jutud, mis lähevad usu tasandile, on näha, et need on sellised mõnitavad, naeruvääristavad või et heidetakse nalja. Ja huvitav, et see on minu meelest nagu just kristluse kohta. Et kui ma oleks mingi budist, siis kõik oleks nagu, et "lahee, et räägi, et kuidas ikka need seal on need mandalad". Et ma mäletan, et üks klassiõde kunagi koolist, kes ei teadnud, et ma olen usklik ütles ka, et "Ee ma parem olen budist jaa, sest seal on nii nunnu – see buda istub nii rahuliku näoga, aga kui ma vaatan seda Jeesust seal ristil – verine, mingi suremas kondine,"...

Ma ei tea, kuidas see negatiivne suhtumine tekib. (*Naerab*) Koolist. Koolist. Ajaloo tundidest. Sest kõik, peaaegu alati kõik vestlused kristluse teemal taanduvad mingil hetkel ristisõdade peale... (*Mõtlikult, natuke kõheldes, nagu kartes järgmist mõtet kuuldavale tuua*) No ... kasvõi see laul ... (*hakkab ümisema ja siis juba laulma*) „Eestimaa, Eestimaa, oled mu kodumaa, oled mu hingele lähedal. Eestimaa, Eestimaa, oled mu kodumaa, oled mu südames sügaval. Tulega, mõõgaga tuli võõras mees, häda tõi, valu tõi, võõrast leiba söi. Langes taat, memmeke, lapseas vennake, pisaraist märjaks sai kogu maa.“ (*katkestab laulmise, jätkab juba enesekindlamalt*) – Isegi meie laulupidude kõige ilusam laul ju räägib sellest, et ristisõdijad tulid ja hävitasid meie memmed ja taadid ja vennakesed tule ja mõõgaga ära. See teadmine on meile nii sisse kasvanud ja kasvatatud. Aga ... Aga sellest, et tegelikult ju mingid ajaloolised ja aheoloogilised leiud – igasugused ristimotiiviga kaela- ja muud ehted tõendavad, et kristlik maailmavaade oli siin juba enne olemas, sellest ei räägita peaaegu üldse. Ainult mingites teadusartiklites ja kirikulehes. Aga siin ju ei elatud mingis augus, siin ju ka kaubeldi ja suheldi ümberkaudsete rahvastega, kes olid juba ristitud ja meie vanad maa- või paganausulised olid juba hakanud kristlust omaks võtma. Et tegelikult need ristisõjad olid ikka nagu võimu ja poliitika pärast... Nii et tegelikult (*kõhkleb korra, et kas öelda, aga siis ütleb*) ... tegelikult osad neist memmedest ja taatidest ja vennakestest, kes neis sõdades ära tapeti, olid ka kristlased, aga sellest ei räägita üldse, nagu kardetakse, et ... No, ma ise ka pelgan seda öelda ... sest siis arvate, et ma hakkan mingit ajupesujuttu rääkima või et see on nagu ajaloo ründamine ...

Aga see ongi see, et kas sa oled nagu arutelule avatud või ei ole. Sest alati ei ole mõtet seal hakata vaidlema. Kristlase eesmärk ei ole laskuda vaidlustesse. Sest et mitte keegi ei muuda oma arvamust selle peale. Eriti ateistid, kellel ei ole kokkupuudet. Kellel võib-olla ei ole üldse kristlasest tuttavaid ega sõpru.

Jaa ja ja (*ohkab*) ma ise üritan mitte teha seda, mida väga palju tehakse, et ma kogu aeg mõistan midagi või kedagi hukka, või et kui su arvamus ei lähe minu omaga kokku, siis kukun sõimama seal netikommentaariumis, eksju. Kristlastel on see, et ma suhtun inimesse armastusega, ükskõik, kes või mis ta on. Kas või näiteks homoseksuaalsus, minu arvates see ei ole nagu õige, aga ma ei ütle, et "ma sinu kõrvale ei istu, ära sa siin üldse minu poole vaatagi". Aga väga paljud pastorid nimetavad vördjateks homoseksuaale ja see on nagu hästi vale. See on vale isegi kui sa ei ole usklik, siin ei taandu see

usuasjaks. Sest ma näen ma NÄEN JU reaalselt, et inimesed, keda ma tunnen, kes on kristlased, pastore ja mingite kaplaniteni välja, kuidas nad nagu välja paistavad, mida nad kommenteerivad ja ma tõesti, ma siiralt ei suuda uskuda, kuidas nad saavad seal nagu nii koledasti rääkida, endal on pilt selle (*näitab pastori krae poole, keegi teine näitlejaist ehk isegi hõikab "suhkrutükk!"*) valge ja musta kraega... noh häbiplekk noh. See on ju see, mis välja paistab, eks ju. Et meie, kristlased, peaks käituma piibli järgi, aga nemad võtavad sealt mingi kitsa lõigu ja teevad selle väga koledaks ja ajavad mingit oma õigust taga. Ja võib-olla sellepärast ma ei kipugi kohe ütleva, et ma olen kristlane, ma tunnen, et see ei ole nagu kerge... Rääkida sellest, et sa oled usklik. Eriti sellises natukene vähem tuttavate inimeste seltskonnas. (*Ohkab.*) Kuigi üsna tihti on ka vastupidi, et kui ma nagu ütlen, siis inimestel on nagu täiesti normaalne suhtumine. Võib-olla need eelarvamused on mu enda peas kinni... Me oleme nüüd ikkagi 30 aastat vabad, et kõik on lubatud, võib-olla see ei ole üldse nii, nagu ma kardan, aga kuna ma kardan või nagu väldin, siis ma ei saagi teada. Et jah, ma ei tea. Võib-olla see muutus peab tulema hoopiski usklike poolt, mitte tavainimeste poolt, mitteusklike poolt. Et võib-olla hoopis meie peame muutuma mitte Eesti ühiskond.

PILVED

Kena argiõhtune kodune olemine. Selline aastatega välja kujunenud hubane rutiin. Naine teeb naiseasju – võibolla istub ka niisama teleka ees, võibolla triigib midagi või puhastab õunu, mida kuivama panna või hoopiski lappab pesu kokku või loeb. Mees loeb ajalehte või raamatut või lahendab ristsõna või vaatab telekat või sügab niisama – mida iganes mehed neil tööpäevajärgsetel õhtutel kodus teevad. Siis, kui tõesti on see hetk, kus päevamured on selja taga ja unenäod veel eestpoolt ei paista. No hästi mõnus on olla. Aga erinevalt naisest on mehes tajuda mingit teistsugust, natuke nagu närvilist olekut. Aga muidu on kõik tavaline.

MEES: Ma ei tea, see ei ole ikka õige asi.

NAINE: Mh?

MEES: No see üritus.

NAINE: Mis üritus?

MEES: No see, kuhu ta läks.

NAINE: Kes?

MEES: Sinu tütar, issand jumal!

NAINE: Ta läks klassiõhtule ju.

MEES: Mitte klassiõhtule, ta läks noorteõhtule.

Naine ei ütle midagi. Vaikivad. Veidikese hetke pärast

MEES: Ta ütles, et see on kristlik noorteõhtu.

NAINE: Mh?

MEES: Kristlik noorteõhtu.

NAINE: Ta on nüüd usklik või?

MEES: No täpselt! Ma ei tea. See on ikka nii kahtlane...

NAINE: Noo jah.

MEES: Südaööni kuskil ... Mida nad teevad seal?!

NAINE: Joovad teed ja söövad küpsist ...

MEES: Kust sina tead?

NAINE: No mida teevad viieteistaastased kuskil kristlikul noorteõhtul – vaevalt, et narkot ja alkot.

MEES: Nojah.

Vaikivad. Korraks tundub, et tegelt on kõik okei. Aga mehele ei anna ikkagi rahu.

MEES: Aga ikkagi on see kahtlane. Mis kristlik noorteõhtu see südaööni kestab?! Nad ei tohi nii kaua väljaski olla! Mis nad teevad seal kirikus nii kaua?! Külma ja mingid koledad pildid ja see verise jeesus seal ees. Ja see ei ole isegi kirikus, ta ütles, et see on kuskil korteris. Ei, see ei ole ikka õige asi... Äkki on mingid-mingid ma ei tea, noh, need, kes neid ajakirju käivad pakkumas või need mitmenaisepidajad, kes surnuid ristivad. Mingi sekt. Nagu need, kes seal Ameerikas viimsetpäeva ootasid ja lastele limonaadi sisse mürki panid... Kuuled või?!

NAINE: Sa mõtled neid Jonestowni omasid või? Üheksasada kaheksateist surnut. Hull värk jah. Aga see oli mingi seitsmekümnendatel ja need surid ju kõik ära, ega nad mingid jeesused ei ole, kes surnust üles tõusevad ja meie linna lastele limonaadi

jagama tulevad.

MEES: Ära naera, see on tõsine asi. Igasugu hulle liigub ringi. Teevad mingeid rituaale kuskil öistel surnuaedadel ja ronivad mingi oreliulgumise saatel mööda seinu üles ja räägivad tundmatutes keeltes ja joonistavad mingeid pentagramme kuskile või piitsutavad ennast ja kannavad mingeid ogadega vöösid! Igasuguseid on ju! Ja sind üldse ei huvita, et see on su oma tütar, kes praegu kuskil korteris maeitea, halleluuja karjub ja põrandal väänleb. Kuuled või, see on sinu tütar, kelle ajusid praegu pestakse! Pärast tuleb koju – KUI ta veel üldse koju tuleb – mingi loor peas ja sunnib meid ka palvetama ja pead vastu maad taguma ja mingi maeitea leeris käima või abielluma! Me pole ju abieluski!

NAINE: No helista talle siis, kui sa muidu rahu ei saa. Telefon on tal ju kaasas.

Mees võtab telefoni ja valib numbri.

MEES: Ta ei võta vastu!

NAINE: No lase kutsuda ka natuke, äkki on hääletu peal.

MEES: Kutsub ju juba.... (*läheb aina enam närvi*) Täitsa lõpp, ma ütlesin sulle, et paneme ta telefonile selle jälgimisäpi peale, mida Reet soovitas, aga sina oled kõigele vastu – „Suur tüdruk juba, kuhu ta meie väikeses linnas ikka kaob...“ Nüüd ongi käes! Kuidas me ta nüüd veel kätte saame?!

NAINE: Kellega ta läks sinna?

MEES (*ikka veel telefoni otsas*): Selle uue klassiõega.

NAINE: Tema number on sul või?

MEES: Ei ole.

NAINE: Aga mul on.

MEES: Kus?

NAINE: Märkmikus. Kotis.

MEES: Otsi oma kott üles siis!

(Naine ajab end püsti ja läheb kotti tooma)

Ei, mitte seal, sa ei pane oma kotti kunagi kööki ju! Esikus, kapi peal! Jah, seal jah! Tee kiiremini!

(Mehe häälm muutub, teisel pool võetakse vastu)

Kallis, kullakene, kas sinuga on kõik hästi? Kui sa ei saa rääkida ja sa oled ohus ja tahad, et isa sulle kohe järele tuleks, siis ütle parool ... „pilved“.

(Naisele, sosinal) Ta ütleb, et pastor räägib.

(Telefoni) Mis pastor räägib? Ma tahan temaga rääkida. Anna talle toru! Ütle, et su isa tahab temaga rääkida!

(Telefoni, ametliku ja ärritunud häälega.) Tere, mis üritus see selline on, et lapsed on keskööni kuskil küla peal?! Mis ajupesu see on?!

...

(Telefoni, hoopis meeldivama tooniga ja vähem ametlikult) Andreas, sina või?

...

Ma ei teadnudki, et sa pastor oled. Nojah, mängige siis edasi. Mul hakkas kiire. Head aega!

(Paneb toru ära. Naisele, vaikselt) Poole kümneni teevad.

NAINE: „Pilved“?

USKLIK GRILLIPEOL 2

Muusika. Seesama mõnus tiks. Taas on seltskond inimesi looduskaunisse kohta grillima kogunenud. Kõik on nagu sama – kolm naist mängivad murumänge, kaks meest grillivad ja räägivad anekdoote. Grill suitseb, tore on olla. Aga natuke on ikka midagi teistmoodi ka. M2 räägib anekdoote, selle Pinocchio oma ja siis selle preestri ja peo oma. Esimese peale naeravad kõik, aga teise peale püüab N3 mitte naerda, kuigi tegelt vist isegi on naljakas temalegi. Aga ta ei saa naerda, sest talle tundub, et ehk see anekdoot on ehk N1le liig. Järgneva vestluse ajal liigub grillijate seltskond taas üle lava vasakule ära, nii nagu eelmiselgi korral.

NAINE 3 (LIIS): *(M2le)* Kuule, tõmbaks äkki nende usklike-anekdootidega tagasi, need võivad Rebekat solvata, ta on ju usklik.

M2 (NILS): Aa, jaa, sorri. Ma ei mõelnud.

NAINE 1 (KADRI): Kuule, pole midagi, need on ju anekdoodid, see oli päris naljakas isegi.

N3: Kullakene, sa ei pea häbenema, see on ju täitsa arusaadav, et sa ei taha selliseid asju kuulda.

M1 (AGO): Sulle pole gei okei ja see on täiesti okei!

M2 *(nalja visates)*: Noh, tegelt ei ole, aga sa oled muidu tore inimene, pigistame silma kinni.

N1 *(hakkab närvi minema)*: Mulle on gei täiesti okei.

N2 (FATME): Kuule, teil on ju need programmid isegi, et kolme nädalaga geist heteroks... *(ulatab N1-le seene)*

N3: Me ei pea ju sellest rääkima...

N1: Misasja, mis programmid...

M2: Kuule, ok, ok, ära nüüd hakka ennast õigustama, me ju loeme uudiseid.

N1: Ma ei õigustagi midagi!

M1: *(irooniliselt)* Ja kooseluseaduse vastu sul poleks ka midagi, jah?

N1: *(tantsib vihaselt KD nupu juurde, vajutab seda)* Ei oleks!! *(Paneb maali kinni, surub seltskonda äraminemisele.)*

N3: Kullakene, ära solvu nüüd, tule tagasi, liha saab kohe valmis.

M2: Kuule, äkki ta ei söö liha kah.

N2: Tule tagasi, räägime millestki muust.

Seltskond koos grilliga kaob nurga taha. Ja Rebeka tuleb tagasi.

REBEKA (37, vabakogudused)

Tulles, teistele või publikule või kellelegi. Või kasvõi iseendale. Konkreetselt, otsustavalt. Mina ei räägi midagi! Ma ei taha midagi rääkida! Ma olen juba kaua kristlane olnud, ja ma tean kuhupoole see kõik läheb, ma ei taha midagi rääkida! Üks minu põhipunkt elus on ikkagi see, et ma olen usklik inimene, et ma ei kujuta elu teistmoodi ette, et see nagu kuidagi mõjutab kõike, mida ma teen. Aga ma olen ka liberaal ja oma südames nagu täiesti feminist, inimõigused on mulle väga tähtsad!

Ma olen Rebeka, ma olen 37-aastane, olen naine ja olen kristlane. Ma olen olnud erinevates baptistikogudustes, kolimise tõttu, mitte selle pärast, et lihtsalt ühes kohas nagu enam ei viitsi ja ei taha. Pigem nad on kõik alati olnud sellised noh võrdlemisi nagu uuendusmeelsed ja võib-olla siis koguduste mõistes sellised liberaalsemad oma vaadetelt või. Aga nüüd viimasel ajal ... Me just eile abikaasaga arutasime, et me ikka siamaani praegu nagu kuskil niimoodi regulaarselt ei käi, et see kogudus, kus me olime nüüd mitu aastat... Minu jaoks on hästi keeruline, et kõik see, mis nagu poliitiliselt toimub maailmas ja Eestis, et kõik see ... ja EKRE, et see on minu jaoks natukene nagu tekitanud sellise kriisi, et ... et kuhu ma tahan kuuluda või et mis need minu väärtused isiklikult on ja mis on need koguduse väärtused. Ja siis sellepärast me otsustasime teha pausi, sest ma lihtsalt tundsin, et... et ma nagu olen nii kriitiline ja tegelikult ma ei taha olla nii kriitiline... Minu usku see nagu ei ole mõjutanud, ma ikka usun jumalat ja ma tõesti nagu ikka palvetan, aga kui nüüd nagu võtta niimoodi iga päev, kus on mingid kindlad nagu asjad, mis me teeme, siis tegelikult meil ei ole. Noh, vahest ikka, kui meil on mõned sõbrad, kes on ka kristlased, siis me teeme söögipalvet ja lastega me räägime Jeesusest ja jumalast. Noh enamus mu sõbrad, kes ei ole kristlased, teavad, milline kristlane ma olen. Vahel on küll natuke nagu see, et ma loodan, et nad saavad aru, et ma ei ole see "ekre-kristlane" (*naerab*), või et kui ma ütlen, et ma olen kristlane, siis nagu neil kohe tekib võib-olla mingisugune assotsi.. või noh et mingi et "okei, sa oled nagu geivihkajast mingi" ma ei tea... Jaa, seda ma olen tundnud küll, et kui ma ütlen, et ma olen kristlane, et siis justkui ma pean veits nagu selgitama ennast või et kui ma selle juba välja ütlen, et siis ma tunnen, et me peame nüüd natuke sellest rääkima, et sa saaksid nagu selle õige pildi minust, et milline ma olen või millised väärtused mul tegelikult on. Sest et meil on ka LGBT kogukonnast sõpru ja mul on täiesti okei see, ja ma ikkagi arvan, et jumal armastab meid kõiki.

See ei ole ka esimene asi, mida ma enda kohta ütlen inimestele, kui ma esimest korda nendega kohtun, ma arvan, et selleks ajaks, kui ma oma usust räägin, on neil on ikkagi nagu mingisugune arusaam minust ja minu väärtustest. Et ma arvan, et see ei ehmata neid siis. Näiteks ma käisin tööreisil ja seal olin ise nagu vähemus, sest meid oli viis, kellest kolm olid siis nagu geid ja siis lõpuks seal tuli jutuks ühe naisega, kes on ise lesbi ja siis ma nagu ütlesin, et ma olen kristlane ja siis tal jäi suu lahti, ta oli nagu mingi (*näitab, kuidas oli suu lahti*) ja siis ma nagu arutasin seda, aga ma arvan, et tema suhtumine minusse nagu ei muutunud või ma arvan, et ta teab – sest meie suhtlus on olnud läbi aja –, et ma olen sõbralik.

See natuke nagu on kurb, et kristlastesse suhtutakse või neid võetakse ühe puuga, et kes

seal meedias sõna võtavad kristluse nimel, et nemad nagu kujundavad seda imidžit või seda, et millised need kristlased on, aga tegelikult ma üldse ei samasta ennast EKRE esindajatega, kes peavad ennast kristlasteks... No see ongi, et on hea tunne siis, kui kõneleb keegi, kelle väärtused ja maailmanägemus on sarnane minu omale ja siis nagu tekitab siukest frustratsiooni, kui on keegi, kes näeb hästi erinevalt onju. Et kui ongi nagu need Helmed, siis nagu ma tunnen frustratsiooni, sest ma tunnen, et "te ei räägi minu eest!" ja siis on natuke küll nagu siuke tunne, et... peab olema mingi teine, keegi veel, kes nagu... no jah, siis tegelt ongi, et kui see Annika Laats, et kui tema räägib või kirjutab, siis saad natuke nagu seda teist vaadet ka ja siis on nagu tunne, et jah, et on veel neid, kes samamoodi mõtleavad... Kuidagi meedias on see pilt hästi nagu mustvalge... Teiselt poolt feissbukis ma olen ka nendes erinevates inimõiguste gruppides, mis seal on nagu mingid, tolerastide mingi ma ei tea... puhkekoda või -kodu, siis seal on ka, et kui keegi kristlane kuskil meedias võtab sõna, et siis tegelikult need hoiakud tema suhtes seal grupis on üsna negatiivsed ... et kui on feministid ja inimõiguste aktivistid, siis nemad on üsna ... üsna negatiivselt meelestatud just kristlaste suhtes! Mõnes mõttes ongi... et sa oled inimõiguste aktivist, aga siis sa oled nii õel või nii kuri kristlaste suhtes, et kuidagi natuke selline nagu... Aga ... jah, ma ei teagi, ma arvan, et see sõltub hästi palju, et mis su isiklik kokkupuude on ja kellega. Ma ei tunne ka, et minu õigusi kuidagi rikutaks või ... Kui ma oleks nagu mõni väga traditsiooniline kristlane, siis mul oleks võibolla väga raske, sest on päris hirmus, et mõned need väga nagu radikaalsed kristlased, kes näevad igas asjas saatana kätt ja nagu tõesti, et "siin on kõik! kohe ongi maailma lõpp, sest et kui me lubame kooseluseadust, et siis ikkagi ongi, et jumala viha tuleb!"

Et siin pigem ... mmm ... siin pigem ma arvan jah, et kui sa käid kirikus ja sa oled kristlane, et siis mõeldakse, et "mis sul nagu viga on, et kas sul on nagu raske elu old, või aa, okei, need alkohoolikud või need endised alkohoolikud, või need, ah arusaadav..." Ma arvan jah, et see on pigem nagu inimestel, et "aam... miks sa seda... kas sul on mingit abi... et kas sa oled sealt siis saand või on mingit abi vaja?". Kuidagi see suhtumine kristlastesse meil jah... Näiteks noh, kui ma olen käinud Ameerikas või isegi Inglismaal, siis seal on see hoopis teistmoodi, palju rohkem nagu normaalne. Et seal on pigem, et kui oled kristlane, siis oled. Nagu seal see pole nagu suur asi.

Muidugi mul on tuttavaid, kes... näiteks mul oli nüüd kokkupuude ühe ameerika pereisaga, kelle peres ma kunagi... ja tema on muutund hästi nagu selliseks radikaalseks kristlaseks seal. Ma feisbukis laikisin mingit Kamala Harrisega seotud postitust ja siis see isa kirjutas mulle – me pole eriti suhelnud, pole olnud ju mingit kontakti aastaid – ja siis ta kirjutas mulle, et "Hi, Rebeka", et umbes et nagu "kas sa tead, mis nagu tema need poliitilised vaated on?" ja siis ma kirjutasin, et jaa, jaa ma tean, ja siis kirjutasime natuke edasi-tagasi ja siis ta nagu kirjutas, et "*you're wrong!*" nagu ... ja suht niimoodi (*naerab*). Ja see ajas mind päriselt närvi ka, sest ma mõtlesin, et tegelt me oleme olnud nagu nii lähedased selle perega, ma olen nende lapsi hoidnud, oleks ta siis tulnud ja küsind, et "oo, et kuidas sul läheb seal Eestis" või nagu et... Et no kuidagi ikka ka kristlased on ka ise läind nagu siukesteks ekstreemseteks... No üleüldse radikaliseerumisega ongi, et sul tekibki oma kogukond, sul ongi ainult see oma kõlakoda või mull, kus sa ainult kuuledki sedasama ja see süveneb, nii et sa enam seda teiste arvamust nagu üldse ei võta... Noh mina ikka loen, ma ei ole teda sellepärast oma sõbralistist..., ma olen ta *mute*'nud nagu, et ma ei näe tema postitusi, aga aeg-ajalt ma käin lihtsalt vaatamas, et mida ta jagab.

Mul on üks tuttav baptist, kes kirjutas mulle ükskord, see oli siis, kui Kaljulaid sai

presidendiks ja keegi jagas seda ja midagi ma kommenteerisin, et "oh, nii tore" või midagi ja vist ka oli võimalus, et Kaja Kallas saab peaministriks, et noh et nagu kaks naist ja nii. Ja siis ta kirjutas mulle lihtsalt, et noh, et umbes, et Kaljulaid ei peaks olema president, sest ta on lahutatud. No ja naine muidugi ka. Ja et Kaja Kallasel on väiksed lapsed, et ta peaks kodus olema. Ma ei vastanud talle, sest ma mõtlesin et ma ei oska sellele isegi vastata....

Ikka alati on ju, et ikka peaks olema dialoog... Kedagi ümber veenda ei ole võimalik päris, sa ei saa kedagi lihtsalt ümber rääkida, kui saaks, siis kuidagi, ma ei tea, kui oleks see vastus, siis kõik see viimaste aegade vaktsineerimine ja kõik, et kui oleks nagu mingi lahendus või lihtne vastus, et kuidas siis nagu edasi minna...

Miks inimesed vastanduvad? Ma arvan, et inimestel on hirm ja hirm kindlasti on see, mis nagu paneb sinna seda õli tulle. Jah. ... Ja võib-olla siis ka ikkagi mingisugune kambavaim nagu ka... Ma arvan, et võib-olla ikkagi mingi lugemus aitaks ja see, kui suhtled teiste inimestega, kes nagu... et siis see maailmapilt avardub ka või sa nagu näedki, et jah... ma ei tea... Noh ma arvan tõesti, et suur osa kristlasi tegelikult ju arvavad, et neil on tõde, et nad elavad tõe järgi, et neil on jumal ja jumal juhib neid ja siis see, mida nemad arvavad, see peab ju olema tõde. Mis on väga hirmus mõnes mõttes, et kui ma loen vahest neid kommentaare, siis mul hakkab hirmus, sest ma mõtlen, et "okei, te olete veits nagu grupp hulle, kes nagu tõesti arvavadki, et ... et teie käes ongi see ... tõde ja siis teie peategi ära päästma kõik need inimesed või selle maailma või selle riigi". Ja see on ju hirmus, sest et noh... mis tagajärg võib olla siis, kui inimesed ei anna endale aru, et tegelikult teistel inimestel võib ka olla oma arvamus?

Ja sellepärast ma ei tahtnudki alguses rääkida, et ma kartsin et selles lavastuses tulevadki need helmekristlased ... või et ma kuidagi aitan kaasa või süvendan seda nende agendat. Ma ei taha, et see lavastus kuidagi naeruvääristaks kristlasi või tekitaks tunde, et me kõik mõtlemeги nii must-valgelt...

TEINE VAATUS
USKLIK GRILLIPEOL 3

Muusika. Ikka seesama grillitiks. Ja jälle on seltskond inimesi looduskaunisse kohta grillima kogunenud – grill suitseb, seened saavad vardasse, tore on olla. Ah jaa – seekord on meie peol kõik usklikud.

M1 (AGO) räägib teistele, kuidas tal töö – Karksi-Nuia Maximas – on läinud nii, et lihtsast lihaletivestlusest on saanud Maxima murering ja et varsti võibolla ta ei saagi enam grillimas käia, sest nende palvete hulk, mida kolleegide nimel paluma peab, võtab kõik vaba aja.

N3 (LIIS): Aga teate, mis mul eelmisel nädalal juhtus – käisime kolleegidega grillimas, noh, kevad ju, iga päev on mõni grill, eks. Ja nagu ikka, tüübid hakkavad anekdoote rääkima. Arvake ära, mis oli esimene?

M2 (NILS): Ei olnud?!

N3 (LIIS): Mhmmh! Oli!

M2: See Pinocchio oma v?

N3: Jah!

Kõik naeravad.

N1 (KADRI): Uskumatu!

N2 (FATME): Ikka veel!

M1(AGO): Klassika.

M2: Aga nad teadsid, et sa oled usklik?

N3: Jah.

N2: Ja mis sa ütlesid?

N3: Midagi! Ma ei oska sellistes olukordades midagi öelda. See on alati lihtsalt nii ootamatu.

N1: Ja alati täiesti kohatu! Sa ei lähe ju, ma ei tea, teise inimese ema üle nalja tegema, aga vat usk tundub neile olevat nagu mingi suvaline hobi, mille üle kõlbab õlle kõrvale paar nalja visata küll.

N3: No need autistid, khm, vabandust – ateistid, nad lihtsalt on sellised...

M1: Nende seas on täitsa mõistlikke inimesi ikka ka.

M2: Mina arvan, et sa oleks pidanud ütleva, et see on loll nali ja solvab sind.

N2: No see on küll nüüd naiivne, kuidas sa neile seletad seda? Kuidas sa seletad seda nii, et see ei ole kuidagi madal ja arusaamatu ja tobe? Kuidas seda ülevust edasi anda? Et see on mõnele inimesele midagi erilist ja suurt?

M2: No seletadki nagu lapsele. Et mis tunne see on, kui jumal on sinuga. Kogu aeg.

Hakkab rääkima, aga nüüd juba publikule, Lee lugu sellest, kuidas Jeesus on kogu aeg kohal. Teised tegelased kaovad, muusika ja valgus muutuvad, grillipeost saab kirik, harras ja pühalik.

M2: Näiteks, kui ma olen üksi kirikus, ootan näiteks maalreid, sest altarisein on vaja üle värvida, siis tegelikult ma ei ole seal ju üksi. Meil katoliku kirikus on niimoodi, et kirikus on tabernaakel. Ja tabernaaklis on hostia ehk siis pühitsetud leib ehk siis Kristus on reaalselt kohal. Katoliiklastel on kombeks, et kui lähed kirikusse, siis

põlvitad ja lööd risti ette, see on nagu Jeesuse tervitamine, sest tema on reaalselt alati kohal. See ei ole sümbol, see ei ole mingi kujutelm, et me mõtleme nüüd tema peale, vaid ta on reaalselt kohal. Siin.

Ja siis ongi mul siin Eestis tihti see tunne, et ma elan nagu paralleelmaailmas, et ma tajun nagu totaalselt teisel mõtteviisil põhinevat eksistentsi kui kõik teised inimesed. Ja ma ikka imestan, et nüüd, kus kõik on käinud ja rännanud ja näinud maailma, kus religioon on ikka valdavalt olemas igal pool, et kuidas meil nagu ikka veel sellele vastandutakse või ollakse kurjad selle peale. See on ju oma asi, kas sa lähed kirikusse või kuhu iganes.

Ja kui ma istun seal kirikus, kus on ka tabernaakel ja Jeesus on reaalselt kohal, siis ma loen palvet ja ootan neid restaureerijaid, siis see on küll nagu selline päris huvitav eksistents, sest minu jaoks on Kristus reaalselt siin, aga nende jaoks, kes kohe sisse astuvad ...

Selleks hetkeks peaks olema küll nüüd ilus ja pühalik ja ülev meeleolu käes olema. Aga nüüd kohe läheb see katki, sest üks lähebki lahti ja kāraki-mūraki-piraki on tuba täis aktiivseid ja asjalikke maalritädisid, kellel on oma asi ajada ja mingi imelik mees või tema jaoks reaalselt kohal olev Kristus neid küll ei huvita. Esimest nad esialgu ehk ei märkagi, teist pole nende jaoks olemas niiehkni. Nemad tassivad oma asju ja arutlevad valjuhäälselt, et kust saab valgust või selle jaoks elektrit ja et mida nad hommikul võileivaks kaasa tegid ja et näe kui hea, laud juba linaga kaetud, hea lõunat võtta selle peal, hähähää, ja nii edasi. Ja siis nad kaovad, sest see veider mees, kes siin oli, näitab neile nüüd, kust see elekter tuleb ja peldik on. Kolmas maalritädi ehk jääb veel pisut ringi vaatama, et mis imelik koht see ikka on, aga siis kaob ka tema õlgu kehitades. Ja siis kostub kaunis õigeusu kiriku laul, ning sisse astub Ago/Polli.

POLLI PÄEVIK

7.jaanuar REEDE

Prügifirmaga on meil sellised probleemid, et uus ekipaaž ei saa tööga hakkama aga raha küsib 2 korda rohkem, kui vana.

Linnavalitsus vahetus koos prügiveo juhiga, kes korralikud töömehed lahti lasi. Issand heida armu meie patuste inimeste peale. Käisin hommikul kontrollimas, kas uued ja paremad on tööga hakkama saanud. Pool tööd oli tegemata, pool tehtud. Ja see oligi minu hommikupalve. Issand heida armu meie patuste inimeste peale. Peale helistamist sai teine pool ka ära tehtud aga endisest kahe eurisest arvest oli vahepeal saanud 6 euri. Issand heida armu meie patuste inimeste peale.

Hommikul käisime lapselapsega uisutamas. St. tema uisutas ja mina elasin kaasa. Ükskord ta küsis, kas ma usun, et Jumal on olemas. Ütlesin et loomulikult on. Kes selle maailma siis tegi? Ega sa ometi ei arva, et see iseenesest tekkis? Paljugi mis koolis räägitakse. Seekord oli küsimus Jeesuse kohta: „Kes Jeesus oli – kas Jumal?“ Isa, Poeg ja Püha Vaim – püha kolmainsus. Justkui ma ise sellest aru saaksin. See ongi segane asi. Vastasin, et Jumal sündis inimesena maa peale, et inimesed teda paremini mõistaksid, sest Jumala hiilgus on nii suur, et teda ei või inimesed vaadata. Surevad ära. Nii on Piiblis kirjas.

Tegelikult mul ei olegi eraldi palveaega. Elu ise on palve kui seda õigesti elada. Kui teed midagi head, siis teed Jumala tahtmist ja seegi on palve. Ja üldse – kas Jumalal on meie sõnu vaja, kui ta meie mõtteid kogu aeg kuuleb. Seda, et ma palun „Issand heida armu meie peale“, on tegelikult mulle endale vaja selleks et mitte unustada Jumala kohalolu. Tema näeb ju niigi kõike.

Palusin ikooniringis, et Jumal annaks mulle selle, kellest ma oma järgmise ikooni peaksin tegema. Soe tunne oli südames, mis juhatas mu pühakute elulugude raamatute juurde. Võtsin siis sealt ühe raamatu ja avasin kohast, mille tundsin, et pean avama. Ja seal ta oli – püha Marina võidetud kuradiga. Tegelikult sain ma ikooniringis osadelt inimestelt hurjutada, et mis õudne ikoon – kes paneks endale kuradi seina peale. Õnneks ei keelanud ikooniringi juhendaja mul seda ikooni teha. Ütles ainult, et tee kurat natuke pisemaks. Kuna pisemaks oli keeruline teha, siis tõstsin püha Mariina kätt nii et kuradi jalad jäid õhku rippuma. Nägi tõesti parem välja.

Kuigi mu nimipühak on püha Pelagia, tunnen ma suuremat hingesugulust püha Marinaga. Küllap selle pärast, et tema isa oli paganausu preester. Minu isa oli ka nagu paganausu preester. Kui ma raamatukogust Piibli koju tõin, siis tahtis isa selle prügikasti visata. Prügikasti lendamisest päästis Piibli see, et see oli raamatukogu Piibel. Ütlesin isale, et siis maksad ise Piibli kinni. Aga Piibel oli vana ja keegi ei teadnud, mis see maksma oleks läinud.

9.jaanuar PÜHAPÄEV

Täna oli kirikus veepühitus. Kõige naljakam asi, mida õigeusu kirikus tehakse. Isegi metropoliit Stefanos muigab, kui inimesi „pintsliga“ märjaks pritsib ja inimestel on ka naljakas. Kraevahe on märg, kui pärast kapuutsi pähe tõmbad.

Käisin kirikus ja panin maski nina alla. Meie kiriku nunn vaatas mind sellise näoga, et ma mõtlesin, et nüüd hüppab mulle ninna kinni aga kuna tal endal oli ka mask nina all, siis ei hüpanud. Meie nunnal on üldse olnud kombeks inimestele ninna hüpata. Ise on ta prantslane ja peale prantsuse keele ühtki keelt ei oska. Küll ta ei saanud algul aru, miks eestlased selliste jubedate saabastega käivad – kas nad kodus ka selliste jalanõudega on? Milline räpane rahvas! Lõpuks tehti talle selgeks, et eestlastel on kodus sussid. Ju siis prantslased käivad kodus kingadega ringi.

Ükskord sain ma õiendada, et suvel ei tohi suvekleidiga kirikus käia, mille peale mina ütlesin preestrile, et kui suvel suveriietega kirikus käia ei tohi, siis ma ei tulegi suvel kirikusse. Lugu lõppes sellega, et metropoliit tegi preestritele selgeks, et inimesed ei pea käima õigeusu kirikus keskaegsete riietega ja tänavariietuses tohib kirikus käia küll. Kui ma Luteri kiriku liikmeks astusin, siis oli kombeks laulda kõiki laule nii aeglaselt et kõik kõlasid nagu esimene eesti regivärss: jooru-jooru joosma tulge... Peale seda kui viisin meie koorijuhile Mormooni kiriku lauluraamatu laulud näha, hakkas meie kirikukoor olemasolevaid laule kiiremas tempos laulma ja olidki laulud ilusad. Nüüd laulvat kõik kirikud juba kiiremas tempos ja inimestel kohe rõõmsam kuulata. Elus on muret niigi küll. Muusikal on inimese psüühikale tugev toime. See võib tuju täiesti ära rikkuda või vastupidi.

10.jaanuar ESMASPÄEV

Unustasin kirjutada. Ja mida ma tegin – ilmselt ei midagi erilist aga seda tegevust jätkus terveks päevaks.

11.jaanuar TEISIPÄEV

Oli nii kiire päev, et ei jõudnudki kirjutada. Hoidsin kõige pisemat lapselast, kütsin kaminat, et elektrit kokku hoida. Palusin head õnne tütremehele.

13.jaanuar NELJAPÄEV

Ootasin, millal odavam elekter on ja tegin viimased piparkoogid ära. Toakask sureb vist ära, sest lükkasin lilled kütmata tuppa, kus on +5 kraadi. Puu lasi kõik lehed longu. Aga ta lihtsalt sööb kaminaga toas kogu hapniku ära selle talvise pimedusega. Minul ja kaminal on ka hapnikku vaja. Vanasti tuli vanade akende pragudest värsket õhku aga nüüd lämbud oma astmaga koos lilledega talvel tuppa ära ja akent lahti ka hoida ei raatsi. Huvitav, kui palju mul neid toataimi kevadeks üldse alles jääb?

14.jaanuar REEDE

Käisin kassile kala ostmas ja ostsin endale ka.

15.jaanuar LAUPÄEV

Kui koju jõudsin olid kalad 2 päeva sahvris puhastamist oodanud. Kass oli rõõmsalt üllatunud ja pistis nahka 5 silku. Osa läks kassile külma ja osa soola.

16.jaanuar PÜHAPÄEV

Minna kirikusse või mitte minna? Toad on mustad. Äkki pean esmaspäeval jälle last hoidma? Soola pandud kalu võib õhtul ka teha. Ma vist ikka lähen. Issand heida armu meie patuste inimeste peale.

Aga ei läinud ma kuskile, hoidsin hoopis last. Oligi päev sisustatud. Eks ma siis järgmisel pühapäeval lähen.

19.jaanuar KOLMAPÄEV

Tahaks ujuma minna – 3 ühes: sauna, pesta, trenni. Meie ujulas käib väga palju penskareid ujumas. Ujumine loksutab liigesed lahti ja võtab valu ära. Minu lemmiktrenn. Tore on olla koos inimestega, kes on sinuga sama usku ja nendega koos paluda. Õnneks on mul ka üks sõbranna, kellega koos saab palvetada. Tema elab küll Karksi-Nuias aga telefoni teel saab ka koos paluda. Tema teeb rasketel hetkedel sellist asja, et küsib minult: Ütle üks number. Ja siis ta võtab selle numbriga kirjakohta ning loeb ette. Usu või ära usu aga need kirjakohtad on olnud alati õige sõna õigel hetkel. Ise olen ma sooja tunde järgi südames võtnud Piiblist kirjakohti silmad kinni. Tegelikult ongi soe tunne südames see kompass, mille abil elus orienteeruda. Kui on soe tunne südames, siis on kõik õigesti. Issand heida armu meie patuste inimeste peale.

Kui poes käisin, siis nägin ühte väga paksu naist. See ei olnud tavaline paksus. Tal oli tõsiselt raske käia ja ma lihtsalt palusin tema eest, et ta eluga hakkama saaks. Vahel ma palun nende inimeste eest, keda ma tänaval näen, kui on selline tunne, et peaks seda tegema.

Õhtul vaatasin History kanalilt väljakaevamistöid Ameerikas ja küpsetasin kaminas aedvilju. Selgus, et juba 20 000 aastat tagasi olid seal inimesed, kes olid tulnud sinna nii Aasiast kui Aafrikast ja nad elasid samal ajal kui sealkandis tegutses mõõkhambuline tiiger ning hiidlaiskloom, kes oli 2-3m kõrge elukas. Siiani on arusaamatu, miks Jumal saurused tegi? Aga võib-olla olid toonased taimed ja loomad vajalikud selleks, et tekiks muld ja nafta. Ei tea, milliseks oleks kujunenud elu kui neid ei oleks olnud?

20.jaanuar NELJAPÄEV

Lugesin läbi kirikulehe talvenumbri. Üks ütlemine jäi kummitama: „Mis ande tooksime me sulle oh Kristus, kes sa tulid meie pärast kui inimene maa peale? Inglid töid laulu, taevas

tõi tähe, targad ande, karjased imekspanemise, ...“

IMEKSPANEMISE and? Ma ei ole varem sellest kuulnud! Aga küllap on seegi and, et inimene suudab imestada ja imetleda. Inimene, kes oskab imestada ja imetleda, ei tunne igavust ega ole kibestunud. Kunagi kui mul deprekas oli, siis mõtlesin, et kui ma ükskord kevadel lumikellukesi vaatan ja mõtlen – JÄLLE need lumikellukesed, vot siis on aeg teise ilma kolida. Kas tõesti on ilmas inimesi, kes on sellest annist ilma jäänud või on see neilt ära võetud, sest nad ei ole osanud sellest lugu pidada? Ja siis tuleb kadedus, sest loodus tühja kohta ei salli. Kui sa ei imetle midagi, siis sa vähemalt kadestad kedagi. Kui hing ei ole täis Püha Vaimu, siis kolib sisse kurivaim.

Suure hiline misega saabub vabandus prügiveofirmalt, et viimane kord pool tööd tegemata jäi. Ligimesearmastuse proovikivi. Elu ja usk põimuvad omavahel. Kuidas peaks käituma õige kristlane – kas panema pea pakule või põgenema või kaitsma oma seisukohta ja lootma, et Jumal on temaga? Sisetunde küsimus. Praegu on küll soe tunne südames.

21.jaanuar REEDE

Olen viimasel ajal nii öösel kui päeval palvehelmeid kaelas kandnud. Issand heida armu meie kõikide peale.

Polli vaikib, kõlab sama õigeusu kiriku laul, aga kiiremas tempos ja juba tulevadki teised sisse.

JEHOOVA LASTE AED

NILS: Kuulge, me võime siin teha seda värki neli vaatust veel ja venitada ja jätta muljet, et kõik on siuke muhe ja mahe, aga ühel hetkel me ikkagi peame rääkima sellest elevandist, kes meil toas on.

FATME: Mis elevandist?

NILS: Jehoova tunnistajatest – me pole neid üldse puudutanud, aga me saa neid vältida, me peame neist ka rääkima...

LIIS: ... ei, Nils, me ei pea kõiki asju sisse panema.

NILS: Muidugi peame! Me ei saa muidu...

KADRI: No aga see on ju äärmus, nad on äärmuslikkus!

NILS: Peame! Mina tahan teada, mis asi see on! Me võime ju proovida, vaatame... Ma lihtsalt ei saa sellest asjast aru!

KADRI: Mis asjast sa aru ei saa?

NILS: Ma ei saa aru, kuidas viisakad, korralikud, tagasihoidlikud, mõistlikud ja toredad eestlased, kes muidu lähevad teisele poole teed, ei taha tülitseada, aga siis kui jehoova tunnistaja nende ukse taha tuleb, siis haaravad need toredad inimesed kirve ja lähevad talle kallale! Kuidas see võimalik on?! See ei saa olla nii hirmus! Miks nad nii teevad?

FATME: Sest nad on oma kuulutamiseiga nii visad. Mõttele, ta tuleb ikka uuesti ja uuesti oma jutuga...

AGO: No ei tule ju, nad ju ütlesid, et nad ei suru peale...

LIIS: Suruvad ju! Isegi praegu, kui nad ükselt uksele ei käi ja ainult sotsiaalmeedias ja telefonitsi kuulutavad – mitu korda ta Laurale neid kutseid saatnud on?

KADRI: 9. Nojah, aga mõttele tema peale ka – tal on kohustus või kutsumus kuulutada, aga ta ei saa seda muud moodi teha, siis ta teebki seda ehk tihemini.

FATME: Ja see ongi tüütu.

NILS: No aga siis ütledki viisakalt „Ei, aitäh, ma ei soovi“, mitte ei kuku kirvega vehkima. *(Fatme võtab kõrvaklapid. Räägib-mis-kuuleb Marge juttu oma kolleegist lasteaias.)*

MARGE: Minu kolleeg, kellega me niiõelda vahetustega töötasime lasteaias, seal sõimerühmas, siis mina valmistasin jõuludeks ja tegin igasuguseid dekoratsioone seal riietusruumis ja ... me kutsusime teda, minu kolleegi, kutsusime kõik meie see kollektiiv, kutsusime usuõeks. Me teadsime, et ta on mingi mingi religiooniga seotud, et ta oli siukene – imelikust religioonist, kirikut neil tol ajal ei olnud, kuningriigisaale ei olnud ju nõukaajal... Aga siis sel ajal kui lapsed lõuna ajal magasid, siis ta käis rühmatubasid mööda ja käis rääkimas. Piiblist. Aga kõik nagu kartsid teda, kõik põgenesid ta eest pesuruumi, kus tavaliselt me käisime suitsetamas, aga isegi need, kes ei suitsetanud, läksid sinna pakku tema eest, Istusid kuni selle ajani kui oli vaja minna uuesti lapsed üles ajada.

FATME: Proovime, vaatame, mis sellest saab.

AGO: Et lasteaed – oot, aga kes me oleme, lasteaias ei ole ju meesõpetajaid?

NILS: No ma ei tea, ole haldusjuht või kojamees siis.

AGO: Ma olen ikka õpetaja.

LIIS (*Kadrile*): Ja sina oled jehoova tunnistaja.

KADRI: Olgu nii!

Liis (kes siin ei ole enam Liis, vaid näiteks Linda või Laine või Lembeli - sest ka teised ei ole siin enam enda nimedega, eksju) askeldab-meisterdab-nokitseb jõulukaunistuste kallal, ükshaaval imuvad sellesse tillukesse ruumi ka teised. Kõigepealt Fatme/Friida, siis Nils/Neeme (või mis te ise tahate, et teie nimed on). Räägitakse lasteaia argipäevaseid asju. Näiteks:

F: Huhh, minu omad jäid lõpuks ka magama. Teed jõulukaunistusi?

L: Jah, Krõllide rühmas pole ju midagi väljas, sest noh Krista on ju jehoovakas...

N: Kuulge, miks see verine kauss seal eesruumis pingil vedeleb?

L: Aa, Sipsikute Paap tegi oma sukapüksid üleni moosiseks, ma panin likku.

F: Aa, kuule, kas sa saad pärast vaadata, meil see nagi seal loksub ikka täiega.

N: No ma vaatan jah.

Tuleb Kadri/Krista, üllatunult, et kõik on siin peidus. Ja teised on üllatunud, et Kadri/Krista nad üles leidis. Püüavad pettumust varjata.

K: Peidate ennast siin? Ma iga päev mõtlen, et kuhu te kaote...

N: Me käime siin suitsetamas jah.

K: Aaa... (*Liisile/Lembelile*) Aga sina ei suitseta ju.

L: Me ühendame meeldiva kasulikuga – teeme neid jõulukaunistusi Lepatriinude seinale.

F: Et oleks nagu väike üllatus lastele või nii.

Tuleb Ago/Artur, kergendunult, et sai ka pakku, märkab siis, et Kadri/Krista juba siin, hakkab tagasi hiilima, Nils märkab teda.

N: Aa, Artur, väga hea, kuule, kas me kuuse toome seekord ise või võtan kuskilt poe juurest? Esmaspäevast ehk võiks juba üles panna.

A: Ma ei tea, ma tahaks nädalavahetusel jääle minna...

K: Kuulge sellest ma tahakski teiega ...

A: ... Aa, Krista, kuule, kas sa saad vaatama minna, Piia vist pissis alla.

K: Jaa, muidugi.

Kadri/Krista läheb vaatama.

Ago/Artur keerab ukse lukku.

L: Uskumatu, leidski meid üles, nüüd ei saa siin ka rahu...

A: Kuidas ta siia taipas tulla, me ju leppisime kokku, et püüame salaja hiilida.

F: Ma ei tea, ta Neeme järel tuli.

N: Misasja! Meil on nii väike maja, ühel hetkel ta pidi meid ju üles leidma.

L: No ja nüüd enam pääsu pole.

N: Kuulge, me ei saa teda ju nii kottida ka, ütleme talle lihtsalt, et aitab! Küll ta siis järele jätab.

L: Ei jäta, me oleme ju igatepidi proovinud.

N: No aga me peame kuidagi ju koos toimima...

Ukselink liigub, Kadri/Krista üritab sisse tulla, ei saa. See teeb natuke naljagi teistele, aga ainult pisut.

A: Kuulge, ega see praegu viisakas ei ole küll meist, natuke nagu lasteaed.

Kõik kohmetuvad, nende palgele tõuseb piinlikkusepuna. Kadri/Krista koputab ja hüüab ukse taga, Nils/Neeme läheb vaatama.

N: *(läbi ukse)* Oot, see lukk jälle jupsib vist. Ära rapsi seal nüüd, oota ma otsin kruvikeeraja....

Teeb ukse lahti, Kadri/Krista tuleb sisse.

K: Me peame rääkima. Sa peaksid selle luku ära vahetama... Ei olnud ta pissinud, täitsa kuiv. Jäi uuesti magama.

Teised ei taha temaga eriti suhelda, teevad omade asjadega tegu – Liis ja Fatme arutlevad kaunistuste üle, Nils/Neeme ja Ago/Artur räägivad kuusest või kalast, aga Kadri/Krista vapralt trügib sekka.

K: Ma tahtsin teiega rääkida. Ma mõtlesin, et mis oleks, kui jätaks selle kuuse seekord toomata...

L: Mis mõttes toomata?

F: Lapsed ju ootavad. Päkapikke ja kuuske ja...

K: Aga lastele ei tohiks valetada.

N: Mida?

K: Päkapikke ei ole olemas. Ja üldse, jõulud on paganlik püha, me võiks teha nii, et ei teeks midagi.

Teised avaldavad protesti, mismõttes, ei teeks, jõulud on ju ilus halastamise ja andestamise aeg, Kristuse sünnipäev jne.

K: Aga Kristus ei sündinud jõulude ajal. See on fakt...

Paneb kõrvaklapid pähe ja laseb oma tiraadil (mis tegelikult muidugi on Marge jutt Jeesuse sünnipäevast ja Jehoova tunnistajaks saamisest) tulla. Teised püüavad teda mitte kuulata, omi asju teha jne. Aga ükshaaval saab Kadri/Krista nad kõik kätte, tilk tilga haaval kasvab jehoovalaste hääl kuni lõpuks on vaid Nils/Neeme sellest puutumata ja püüab sellele iga vahendiga vastu hakata. Puhub sünnipäevavilet, haarab appi laulvale jõulukaardile kirjutatud Delfi kommentaarid, mainib ehk isegi Nietzschet ... Kuni lõpuks haarab kirve.

AGO: Näed, nii saabki kirve pakust kätte!

KADRI: Ma ei tea, kas see on õiglane neid niimoodi näidata, me ju ei teagi neist õieti midagi... See ei tundu eriti aus... Ja see oli nüüd küll täiesti liialdatud ja ülevõimendatud kõik – tapmiseni vast ikka ei jõuta tavaliselt.

NILS: No ma pole enam väga kindel selles... See surve, mis tekib, kui keegi sulle niiviisi pinda käib, on ikka röve...

LIIS: Täpselt!

FATME: Nad suruvad su empaatialle, sellele, et sina oled viisakas ja ei ütle ära.

KADRI: Aga mul on ikkagi paha tunne, et me teeme neile liiga kuidagi. Et see ei ole ikka õiglane.

AGO: Just, nagu nad oleks mingid kollid, keda kõik kardavad.

FATME: See oli nende enda räägitud situatsioon ju. Proovime siis midagi leebemat.

LIIS: TIRR-tIRR-tIRR.

Ja olemegi 24. veebruari aktuse telefonikõnes – klassijuhataja (Liis/taaskord Laine või Linda või Leonora või ...) helistab lapsevanemale (Fatme/no jällegi – valige ise), et küsida-pragada, miks tema poeg Peep ei tule esimese tunni ajal toimuvale vabariigi aastapäeva aktusele. Telefonitüli paisub absurdsetesse kõrgustesse, kuni õpetaja annab toru direktorile ning lapsevanem teisele lapsevanemale. Ja noh, nemad lahendavad asja lihtsalt, kiirelt ja napilt.

AGO: Noh, aga nüüd oli ju hästi? See oli ju väga leebe ja tore ja positiivne lahendus.

KADRI: Ma ei tea, siit jäi nüüd küll see tunne, et elame täitsa lebos maailmas, kus ainus probleem on mingi naiste hüsteeria, mitte see, et kedagi närib, et keegi aktusele ei tule...

NILS: Ja keda üldse huvitab mingi aktusel käimine, kui sa saad vastu hoopis midagi paremat?

KADRI: Ei, ei, ma ei tea, midagi on ikka puudu, me jääme kogu aeg mingitesse olukordadesse kinni ja näitame neid kuidagi naiivselt või lollilt või ebaõiglaselt. See teema on milleski muus...

LIIS: Milles siis? Jehoova tunnistajatega on ju nii, et nad käivad ükselt uksele, kuulutavad oma sõnumit, eemalduvad neist, kes nendega samast usust ei ole...

FATME: Ja mõtle, mida tunneb see, kelle ema ühel hetkel teatab, et keetke oma jõulutoidud ise, mina enam ei tule, mul on nüüd jumal ja jõulud on paganlik ja maeiteamis. Veits on ju tunne, et keegi varastas sult midagi ära. Ajabki ju vihale.

KADRI: Ei, ma ei mõelnud seda... See on mingi inimlikkuse piiri küsimus, mis mulle oluline tundub... Ma tean! Ma mõtlen vist seda Marge lugu, mis ta oma pinginaabrist räägib... Et koolis on nad hästi lähedased, nagu sukk ja seesamunegi, parimad sõbrannad, aga pärast kooli viib elu nad lahku, kuni üle pikkade aastate nad kohtuvad juhuslikult uuesti. Ja kuidas see on hästi tore hetk, nad jäävad suhtlema, saadavad üksteisele messengeris sõnumeid, jagavad elusündmusi, laste ja loomade pilte. Kuni ühel päeval räägib Marge sõbrannale sellest, et temast on saanud jehoova tunnistaja. Paneb ühe lingigi selle sõnumiga kaasa. Ja siis ta näeb neid hüplevaid täppe selle sõnumi all – sõbranna kirjutab vastust. Päris tükk aega. Ikka kohe mitu head minutit. Kuni need täpid muutuvad kaldkirjaks: *Seen. Seen.* Terve õhtu – *seen.* Ja terve järgmine päev – ikka *seen.* Ainult *seen.* Mitu päeva. *Seen.* Ja siis proovib Marge teisiti. Saadab sõbrannale lepituseks ühe naljaka video oma kassist, küsib "Tšau, kuidas sul läheb?"... Ja sellele sõnumile ei tule enam ei täppe ega seent. Ainult vaikus.

Jah. Ja olgu, ma saan aru – ta on jehoova tunnistaja ja saadab sulle mingit jama ja värki ja ma saan sellest ka aru, et väga palju on neid juhtumeid, kus jehoova tunnistajad ise ka lõpetavad mingi suhtluse oma lähedastega ära, ma saan sellest kõigest aru. AGA. Aga mis asi see on, mis selle teise poole vaikima paneb? Mis maalt lõppeb inimlikkus? Mis maalt on see suhe, mis inimeste vahel on olnud, väärt

ära viskamist? Lihtsalt selle pärast, et sa nagu kardad, et sul on hirm, et äkki ta saadab selle lingi uuesti? Küsimus on selles, et kas teine inimene, isegi kui ta on jehoova tunnistaja, kas ta väärrib seda, et olla ainult *seen*, et olla lihtsalt *seen*? Kas ta väärrib seda, et talle ei peagi vastama, et sa vaatad ära, mis ta kirjutas, aga sa ei vasta. Et sa jäta ta olukorda, kus ta on just ära öelnud midagi enda jaoks olulist või võibolla isegi rasket, aga sa ei vasta, jäta ta lihtsalt seeni peale.

Ja see vastamine ei maksa ju midagi. Lauraga ei juhtunud ju midagi – sai Margelt üheksa kutset koosolekule, ütles üheksa korda “ei, ma ei soovi, aitäh!” – tema elus ei muutunud midagi. Aga mis see vastamine sellele jehoova tunnistajale tähendab? Mis juhtub tema elus, kui talle kas või eitavalt vastata? Siis ta vähemalt teab, et ta on olemas, et ta ei ole mitte ainult *seen*, vaid ta on ka päriselt siin. Et ta ei ole nähtamatu.

Kõik vaikivad, tundub, et nad on nõus, et see on tõesti see, mis meil jehoovakate puhul puudutamata jäi. Aga siis võtab Ago üle:

AGO: Nojah. Kurv muidugi. Aga kui aus olla, siis minul ei hakka temast kahju. Sest mul on olnud see olukord, kus lähedane inimene hakkab ajama mingit asja, mis on sinu vaadetele risti vastupidi ja ta ei jäta ka pärast kaheksandat viisakat ütlemist, ta lihtsalt jaurab ja surub edasi, kuni ma plahvatan. Nii et kui sina küsid et kust maalt lõpeb inimlikkus, siis mina küsin, et mis maalt algab ahistamine?

Mõtlik vaikus.

KADRI: Ma ei tea.

AGO: Mina ka ei tea.

Lahkuvad nõutult. Võib-olla isegi eri suundades. Ja siis äkki kuuleme vaikset häält, mis ütleb:

JOHANNA (31, katoliiklane)

Võib-olla võtan ise maski ära, siis mul on kergem rääkida.

Ma olen Johanna. Ma olen siis 31 praegu. Ja olen katoliiklane.

Ma tegelikult ei ole nagu kogu elu olnud niimoodi kristlane, mu pere ei ole. Vanemad küll lasid mind ristida luteri kirikus, siis kui see buum oli 90ndatel, aga meil kodus ei räägitud jumalast. Kuigi kui ma olin päris väike laps, mingi ma ei tea – seitsmeaastane või ma ei mäletagi – siis ma palvetasin omaette. Keegi nagu ümberringi ei palvetanud, aga mul oli kindel, et kui ma õhtul magama läksin, siis ma palvetasin pere eest ja et maailmal ei tuleks kunagi lõppu, see oli nii suur palve! Kuidagi ma kartsin seda nii väga, milleenium oli tulemas ja sellest räägiti ja ma nii kartsin, et mis siis kui tuleb lõpp (*naerab*) ...

Mul see ... No ... Jah ... Ma olin enne ... mul see eelmine elu ei olnud väga vooruslik ja siis ... ja siis minu lähedase inimese surm tuli. Noh, see ei pea alati olema nii traagiline, aga mul oli. Ja siis mul tekkis siuke avatus vaimsetele asjadele. Mul oli üks sõber, kristlane, ja tema näitas mulle videosid (*naer*) ja siis sealt mul kuidagi tekkis mingisugune klikk või avanemine ja kuidagi... Ma ei tea, jumal võtab mõned inimesed ja annab neile sellise suurema tõmbe enda juurde.

Kui ma pöördusin ja sain kristlaseks, siis ma kuidagi hästi tuliselt kohe tahtsin (*naer*) tahtsin kõike. Ma olin hästi radikaalne. Näiteks ma alguses käisin kogu aeg rätikuga, sest ma lugesin piiblist, et naised peavad rätikut kandma ja... Ja siis ma avastasin katoliikluse ja see oli nagu ... kõik kuidagi, mis ma nagu südames igatsesin, et ... nagu ennem käisin luteri kirikus, aga sealt on kõik pühakud ja sakramendid välja võetud ja siis ma katoliikluses avastasin, et oo! Et siuke hingetoit tuli ... See on tore, et on pihisakrament meil kirikus, siis saad nagu kõik jälle ära öelda ja ... See on nagu nii suur puhastus. Praegult ma väga nii ei tunne füüsiliselt või konkreetselt seda puhastust, aga ma tunnen, et Jumal andis mulle esimese kogemuse, kui ma käisin esimest korda pihil. See preester poleks tohtinud mind võtta pihile tegelikult (*naerab*). Ja ma pihtisin mingi suure patu ja siis ma tundsin nagu reaalselt kuidas siuke dušš tuli ülevalt niimoodi, pesi mind puhtaks. Ja see oli nii imeline tunne! No igal pihil juhtub tegelikult sama, aga alati ei anta seda nagu nii tunda.

Ja noh, siis oligi, et siis mind mingid muud teemad üldse ei huvitanud, mul tuli nagu nii suur igatsus Jumala järele. Kuidagi selline suur vaimustus. Ja siis ikka rohkem olin kirikus ja siis ma puutusingi mitmete õdedega kokku ja kloostritega ja ma nägin, et nende õdede elu, et see oli nagu täpselt see, mis ma tahtsin elada. Et iga päev palvetamised ja uurimised pühakirja ja jumala kohta ja. Nad tegid mingit uurimustööd pühakute kohta ja siis ma ütlesin, et „mis, et see ongi teie töö või, ma tahan ka seda teha!“ (*naerab*) ... Ja siis avaneski võimalus nende juures kauemalt olla ja siis ma mõtlesingi, et see ongi minu elu – see, mis ma teha tahan. Ja ma leidsingi selle kloostri ja ma läksin ja olin seal. Üheksa kuud.

No... võib-olla kõige suurem erinevus oli see hierarhia, mis seal oli, et olidki siuksed astmed... See oli hästi nagu karm klooster, ma just tahtsin kõige karmimat (*naer*), sellepärast ma läksin sinna. Seal on näiteks trellid ees, et kui külaline tuleb, siis on trellid nagu vanglas (*naer*) ... Mina olin tegelikult postulant, ma polnudki noviits veel, postulant on siis see, kes nagu kandideerib, see on no umbes aasta või nii. Tegelikult ise pidi

väljendama, et nüüd ma tahaks noviitsiks saada, siis tuli teistsugune riietus ka. Tegelikult ma juba küsisingi noviitsikssaamist, aga siis ma enne kui ma sain selle rüü, siis ma tulin ära, aga Aga jah, et olid postulandid ja siis meie ülem, me nagu allusime temale, ja noh väljaspool... üldse nagu koridorides näiteks, ei tohtinud rääkida. Et oli kindel aeg ja kui sa tahtsid rääkida, siis esimene ütlus oli „Kiidetud olgu Jeesus Kristus!“ (*naerab*) ja siis teine vastab „Igavesti, aamen!“ ja siis võis alles rääkida, siuksed kindlad nagu korrad. Jah, seal oli kindel jah, rutiin, see on ka üks selline suretamise vorme, kloostrites on nagu ikka see suretamine, et iga päev nagu sama, mingid aiatööd ja siis palvetamine ja siis söömine ja palved ja ... pühapäeval oli erinev, aga jah, muidu on nagu kindel. Kindel plaan. Noh, kas või söögilauas istumine oli ka hierarhiline ja nõuti siukest alandlikkust ja siis võib-olla ma oma arust tahtsin olla alandlik, aga see ülem ütles kuidagi, et „kas sa ei tunne, et sul praegu oli nagu ülbe käitumine?“, ja siis ma olin nagu „ma ei tea, ma ei olnud valesti, et mis ma nüüd jälle tegin“ (*naerab*). Aga jah, et kuidagi selline. Pidi nagu vabandust paluma, kui sa midagi tegid. No mul polnud sellega üldse probleeme, aga ma ise nagu ei tajunud, et ma noh, midagi nagu valesti teen.

See oli kõik selline hästi lahtikooritud, see vaimsus oligi hästi nagu vaene, et kõik on rutiinne ja noh, mõnikord võibki see minna nii üksluiseks, et ikka võib raske olla. Aga kui see on su kutsumus, siis sa nagu löödki särama, mõned õed nagu tõesti särasid selle sees.

Aga siis jah, ma ikkagi tulin sealt ära, sest ... sest suheldes sealse noviitside ülemaga, tema kuidagi leidis, et mul siiski ei ole kutsumust ja siis see oli nagu suur löök, aga et noh ... ma arvan, et see ongi see, et kui sa nagu hakkama ei saanud, siis see polnudki sinu kutsumus. Et kui Jumal annab sulle kutsumuse, siis ta annab ka valmisoleku või hoiaku, et sa sobid sinna.

Nojah, tegelikult mu perele, vanematele, oli hästi suur šokk see, kui ma katoliiklaseks sain ja ütlesin, et ma lähen kloostri, siis oli neil ikka täielik protest ja vaen Jumala vastu ja kõigi usuliste asjade vastu. No et Jumal võtab tütre ära (*naerab*)... Jah, et röövib tütre ära, et mis sa lähed sinna niimoodi kloostri. Noh vanemad, kes ei ole usklikud, nemad ju näevad, et see on nagu noh mingi surmaminek (*naer*)... Nojah kloostri mõeldaksegi, et see on surm maailmale. Aga jah, et nüüd röövivad tütre ära (*naer*). Vanemad ju ikka armastavad nagu ... Eee noh Jeesuse kohta öeldi ka, et ta on hulluks läinud. Noh, nad ei arvanud, et ma olen hulluks läinud, aga ikka et mingisse vaimsesse hoovusesse, mis nagu ei ole normaalne ja et ... et kus ta nüüd läheb ja mis toimub ja et appi appi (*Naer*). Jah no ma ikka muutusin ju ka... Praegult, kui ma elan niiõelda normaalset elu, on see nagu parem, et siis nad on nagu leppinud ja näevad nagu positiivseid külgi, mis Jumal toob. Mees mul ka kuidagi oskab paremini usku elada (*naerab*). Aga siis oli jah selline vaen. Kui ma sealt kloostri ära tulin ja hotelli läksin, siis oli küll hästi siuke veider hetk, ma kuidagi ei osanud üldse olla. Ma olin tsiviilriietega, aga enne mul oli ju olnud see postulandi rüü kogu aeg seljas... .. Aga siis kui ma Eestisse tulin, siis usulises mõttes oli see hästi tore, et kui ma läksin esimest korda kirikusse, siis ma nägin, et oh, kõik on sama! Igal pool sama teenistus ja sama vaimsus ja siis ma tundsin, et „oh, siin on mu kodu“ (*naer*). Aga jah, maailmas ma olin siuke hästi endassetõmbunud ja kuidagi ei osanud suhelda ja ... aga see nagu vaikselt avanes. Ja vaimsus, igatsus jumalike asjade järgi säilis. Aga siis, kui ma abiellusin, siis läks kuidagi ... mulle tundub, et ma olen leigemaks läinud... Varem ma käisin iga päev kirikus ja missadel, aga nüüd abikaasa ütles, et pühapäevast piisab (*naerab*). Noh, ma ikka üritan vahepeal rohkem palvetada, aga endale

tundub, et (*naerab*) mitte nii väga enam. Ma mäletan, et kui ma käisin ühes laagris aitamas, siis seal oli üks hästi tore usklik tüdruk ja tema enne magamaminekut oli feissbuukis ja see oli minu meelest nii imelik, et kuidas sa saad olla feissbuukis, et seda ei tohi ju... et see on magamamineku aeg ja peaks palvetama (*naer*) ja nii. Aga noh nüüd ma ka ise mõnikord teen seda. Et jah...

No ikka mõned hetked, kus sa siis oledki kuidagi rohkem nagu palves ... nagu sisekõnes Jumalaga, siis mõnikord on selline vabastav tunne. Et kui ma seda rutiinset palvet või roosipärga loen, et siis palvetan inimeste eest, aga ega ma väga ei räägi ise Jumalaga, aga siis kui tekib siuke hetk, et näiteks õhtul või... või kui laps magab, et siis ma korraaks ... et siis on siuke hoopis teistsugune tunnetus, et ma tunnen, et Jumal on siin ja siis ma kuidagi tunnen, et... ooo!... seda ei saa väga sõnadesse panna ... just selline vabastav tunne, et kuidagi mingid soomused langevad äkki ... Ma ei tea, kuidagi siuke süütunne on hästi suur, võib-olla see on minu teema ainult, aga ma iga päev tunnen, et ma olen nii süüdi Jumala ees ja siis... kuidagi ei anna nagu rahu... ... No võib-olla sellest, et mul see eelmine elu ei olnud väga vooruslik ja ma... ei ole nagu elanud kristlikult võib-olla eetiliselt puhtalt ja kui ma olen nüüd abielus ja mõtlen varasemale, siis ma ei vääri seda, mis praegu on ja siis kogu aeg sellised mõtted käivad.

Aga siiski ma olen nii tänulik, et me võime nagu minna nagu missadele ja seal tõesti võtta vastu Kristuse ihu ja siis kuidagi saada üheks temaga. Ja ja just see piht ka. Et seal ... kuidagi pesed ennast puhtaks.

Vaikib. On näha, et Johanna tahaks nagu veel midagi öelda, aga ta ei ütle. Ei julge. Siis ta läheb ja ulatab ühele vaatajatest kokkumurtud paberi:

JOHANNA: Palun, kas te loeksite selle ette.

Kui inimene on nõus, annab talle ka mikrofoni ja lahkub. Kui inimene keeldub, siis läheb ära. Aga kui vaataja nõustub, siis me kuuleme järgnevat:

„PÄRAST INTERVJUUD TULI JOHANNALT KIRI:

Tunnen tõesti, et mõnikord elan justkui kaksikelu. Sellest, mis on minule kõige olulisem ja eluandvam, pean avalikkuses justkui vaikima ning tunnen tihti, et on ikka veel kaks maailma - usu maailm, kus ma tahan elada ja millises keeles ma tahan pidevalt rääkida ning muu maailm, mis ususõnastikku justkui ei tunne ning pean olema pidevalt valvel, et ma kogemata usumõisteid ei hakkaks kasutama, sest see pole kombeks ja tekitab ebamugavust. Nõnda ei saa end oma usuelus ühiskonnas tunda vabalt ja väljendada end nii nagu tahaksin, kasvõi vestluse käigus kasutada mõndasi hüüdlauseid nagu „Tänu olgu Jumalale“ või viidata mõne preestri või pühaku sõnadele. Tunnen, et suur osa minust peab olema varjatud, mistõttu ongi mõnikord selle ebamugavuse pärast raske teistega suhestuda ja ühist keelt leida.“

Kadri tuleb ja võtab lugejalt mikrofoni ära ning hakkab maali kallal nokitsema. Kuskil publiku kõrvale on juba ka Fatme ning rõdul Ago.

LÖPUBOSCH

Sfääride muusika. Kõik on nii nagu alguses. Hää! läbi võimenduse:

AGO: Tead, ma olen siin vahepeal mõelnud. Nilsil oli õigus. Õige on alustada just sellest kevadisest ennelõunast. Niisiis, kujutage veelkord ette: kevadine ennelõuna Heinrich III Coudenbergi lossis Brüsselis, aastal 1510. Heinrichil tõesti oli selline voodi, milles toimuv jääb vaid selle patjade vahele. Ja seal nad siis seisavad, need pohmas aadlikud, hommikune kevadpäike kiuslikult punetavatesse silmadesse paistmas ning nende ees on see maal...

Mis see neile ütleb? Mida see kõik tähendab?

Inimesed on aastasadu seda pilti vaadanud ja andnud sellele erinevaid tähendusi. Aga need tähendused on kõik tükid, ükski ei ole tervik, kõikehõlmav idee. Võib-olla me vaatame valesti. Võib-olla me ei peaks vaatama mitte maali, vaid hoopis seda inimest, kes seisab selle maali ees.

FATME: Me peaksime vaatama, mis toimub selle inimese sees, kui ta seisab selle maali ees. Boschi eesmärk ei ole illustratsioon – *illustratio*, Boschi eesmärk on konversatsioon – *conversatio*. Ta tahab oma maaliga selle vaatajat ärritada, ärgitada teda vestlusele, mõttevahetusele. Nii iseenda, selle maali, kui teise inimesega. Bosch ei kujuta seda, mis on olemas, mis on sarnane, vaid seda, mis ei ole sarnane, mida pole olemas. Veidrused, võimatused, valed proportsioonid.

Ja ometi tunneb vaataja selles maal isenda, sest ta on ühtäkki osa millestki suuremast, kõigist nendest veidrustest. Korraga saab ta aru, et temagi on osa sellest suurest, kirjust ja mitmepalgelisest kogumist, osa issanda loomaaiast.

LÖPP

Attitude Towards Religion and Religious People According to Christians Living in Estonia

Summary

Current Master's project researched how Christians in Estonia feel what is the overall attitude towards religion and religious people in Estonia. The goal of the project was to interview people in order to gain understanding of the situation and to direct a documentary theatre piece based on that information. To do that, interviews with 17 Christians from different confessions (Lutheranism, Catholicism, Jehovah's Witnesses, Greek Orthodoxy, Seventh-Day Adventist Church, Baptist Church) were conducted. Also, the interviewees observed in what way religion is present in their daily life – a diary concerning their lived religion was written during a two-week period previous to interviewing. The interviewee could choose how they wanted to fill in the diary (timetable, elaborate daily insights etc). In the end I conducted 17 interviews and 11 people wrote a diary about their lived religion.

After the interviewing process the material was analysed and coded, the results formed the basis for a documentary theatre production called *All God's Creatures* in Endla theatre that discusses how do Christians feel, what is the attitude towards religion and religious people in Estonia. Through bringing the feelings and situations experienced by Christians on stage an open space for sharing information about religion and religious people was created.

In the written part of the project, I briefly examine the history of documentary theatre in Estonia and abroad, describe the codes and categories that emerged after analysing the material and also show on three different occasions how the information gained by inductive research led to specific scenes in the theatre production *All God's Creatures*.

The codes and categories I analysed show that Christians feel that attitude towards religion is primarily negative. There are many widely spread images and preconceptions that describe the attitude towards Christians. Although Christians know that non-Christians also have interest toward their religion, they tend to hide their religiosity in order not to create uncomfortable situations. It is also understood that preconceptions can be refuted with positive personal experiences but Christians are not very keen on making such contacts due to the fear they might come across as too pushy. Most aggressive encounters were described by Jehovah's Witnesses and that might be the result of too enthusiastic missionary work.

I also conclude that one possible positive outcome of my work is to show that scientific

research process can be conducted in a theatre environment and theatre is a place where scientific results could be more widely seen and broadcasted. The written text of the play and video recording are provided in the supplementary section.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Laura Jaanhold,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Suhtumine religiooni Eestis – kuidas tunnevad end Eestis kristlike konfessioonide esindajad“, mille juhendajad on Atko Remmel ja Hedi-Liis Toome, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Laura Jaanhold

29.04.2022